

Juha Järvinen

VALAMON LUOSTARIN EVAKUOINTI 1939- 1940

Laatokan saaresta Heinäveden Papinniemeen

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
pro gradu
lokakuu 2023

TIIVISTELMÄ

Juha Järvinen: Valamon luostarin evakuointi 1939–1940
Pro gradu
Tampereen yliopisto
Historia
Lokakuu 2023

Tutkimuksen aiheena on Laatokan Valamon luostarin evakuointi talvisodassa 1939–1940. Valamon luostari oli suurin ja historiallisesti merkittävin ortodoksinen luostariyhteisö Laatokan Karjalassa. Luostarilla oli merkittävä kiinteä ja irtain omaisuus, josta osa saatiin evakuoitua sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen. Myös luostarin noin 200 henkeä käsittänyt, pääosin iäkäs veljestö evakuoitiin kokonaan ensin Kannonkoskelle, ja sieltä edelleen Heinävedelle. Tutkimus valaisee, kuinka tämä useassa vaiheessa toimeenpantu väestönsiirto tapahtui. Myös luostarin uuden sijoituspaikan hankkimisessa valtiovallan edustajat antoivat merkittävää apua. Valamon luostarin evakuointi on osa Karjalan talvisodan aikaisen evakuoinnin historiaa ja erityinen esimerkki onnistuneesta väestön ja omaisuuden siirto-operaatiosta, joka tapahtui yhteistyössä viranomaisten kanssa. Haasteelliseksi luostarin evakuoinnin teki yhteisön sijainti saaristossa, mistä aiheutui logistisia ongelmia. Aiheen tutkimus on ollut tarpeen siksi, että sen täsmällinen kulku on ollut tähän asti tutkimatta, vaikka primaaria lähdeaineistoa evakuoinnista on runsaastikin säilynyt.

Keskeinen tutkimuskysymys on selvittää, miten sujui luostarin johdon ja sotilasviranomaisten yhteistyö Valamon evakuoinnissa. Lisäksi tutkimus valaisee luostarin olosuhteita 1930-luvulla, talvisodan sotatoimien vaikutusta luostariin ja erityisesti niitä olosuhteita, joiden vallitessa evakuoinnit tapahtuivat. Tutkimus nojaa historiatieteelliseen primaarin alkuperäisen asiakirja-aineiston vertailevaan ja kriittiseen analysointiin. Se täydentää myös muuta Valamon luostarin ja ortodoksisuuden historiasta tehtyä akateemista tutkimusta. Keskeisenä tutkimusaineistona ovat Valamon luostarin omassa arkistossa, Ortodoksisen Kirkollishallituksen arkistossa sekä Sota-arkistossa säilyneet primarit asiakirjalähteet. Niiden täydennyksenä on käytetty Valamoon liittyviä muistelmia sekä Karjalan evakuoinnista tehtyä tutkimuskirjallisuutta. Paikoitellen primaari lähdeaines on antanut mahdollisuuksia myös vertailuun. Valamon luostarin evakuointi oli prosessina monivaiheinen ja paljon monimutkaisempi tapahtumasarja kuin tähän asti on oletettu. Se oli veljestölle henkisesti ja fyysisesti raskas totaalinen asuinympäristön muutos. Luostarin aineellisen omaisuuden evakuoinnissa sotilasviranomaiset ja sotajoukot antoivat merkittävää ja konkreettista apua esineistön suojaamisessa, pakkaamisessa ja kuljetuksissa. Tämä apu toimeenpantiin Suomen hallituksen nimenomaisesta määräyksestä, joten Valamon luostari sai evakuoinnissa osakseen valtiovallan ja armeijan erityishuomion. Evakuoitu omaisuus mahdollisti luostarin toiminnan jatkumisen sodan päätyttyäkin. Arviolta ainakin puolet luostarin irtaimesta omaisuudesta saatiin evakuoitua, mutta täsmällistä määrää on mahdotonta arvioida. Osa evakuoitusta omaisuudesta, erityisesti ruokatarpeista, katosi evakuointien aikana ja sekoittui armeijan omaisuuden kanssa. Luostari ei koskaan saanut täyttä korvausta menettämästään mittavasta omaisuudesta ja joutui muutenkin sodan jälkeen kiistelemään aineellisesta toimeentulostaan viranomaisten kanssa. Tätä taustaa vasten tutkimus antaa pohjaa mahdolliselle Valamon luostarin sodanjälkeisen aineellisen ja hengellisen historian lisätutkimukselle tulevaisuudessa.

Avainsanat: evakuointi, siirtolaisuus, talvisota, Karjala, luostarit, ortodoksisuus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO: LAATOKAN HELMI	5
1.1 Tutkimuskohde ja tutkimustehtävä	5
1.2 Valamon tähänastinen tutkimus ja kirjallisuus	8
1.3 Valamon evakuointia koskevat alkuperäislähteet	11
2 VALAMON LUOSTARIN VAIHEET PERUSTAMISESTA TALVISOTAAN	13
2.1 Venäläinen luostari Laatokalla	13
2.2 Valamo itsenäisessä Suomessa 1917–1939	14
2.3 Luostari talvisodassa	20
3 VALAMON ASUKKAIDEN EVAKUOINTI	29
3.1 Valamolainen yhteisö	29
3.2 Karjalan väestön evakuointi talvisodassa	34
3.3 Valamon poikakodin evakuointi	37
3.4 Luostarin veljestön evakuoinnit	40
3.5 Siirtolaisuudessa Kannonkoskella	49
3.6 Heinäveden Uusi Valamo syntyy	60
4 VALAMON OMAISUUDEN EVAKUOINTI	67
4.1 Luostarin aineellinen omaisuus ja talous	67
4.2 Karjalan alueen omaisuuden evakuointi talvisodassa	69
4.3 Valamon karjan evakuointi	72
4.4 Luostarin irtaimiston evakuoinnit	76
4.5 Kadonneen omaisuuden etsiminen ja evakuidun irtaimiston siirrot	87
4.6 Mitä otettiin, mitä jätettiin ja paljonko korvattiin?	92
5 LAATOKAN SAARILTA HEINÄVEDEN PAPINNIEMEEN	103
ALAVIITTEISSÄ KÄYTETYT LYHENTEET	110
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	113

- LIITTEET: 1. VALAMON ILMAPOMMITUKSET TALVISODAN AIKANA
2. LUETTELO KADONNEESTA OMAISUUDESTA TOUKOKUUSSA 1940
3. VALAMON SKIITTOJEN (SIVULUOSTARIEN) LUETTELO
4. TUTKIMUKSESSA ESIINTYVÄ ORTODOKSINEN TERMISTÖ

1 JOHDANTO: LAATOKAN HELMI

1.1 Tutkimuskohde ja tutkimustehtävä

Vieraillessani ensimmäistä kertaa Heinäveden Valamon luostarissa syksyllä 1984 koin suuren elämyksen nähdessäni loisteliasta sota-aikana Laatokan Valamosta evakuoitua esineistöä. Olen sittemmin toistuvasti kokenut, etten ole tämän kokemuksen kanssa yksin. Olen vuosien varrella saanut lisää tuntumaa tämän ainutlaatuisen historiallisen perinnön määrään ja laatuun, ja sitä mukaa kiinnostukseni Valamon luostarin menneisyyteen on kasvanut. Ortodoksisen kirkon jäsenenä ja luostarin oppaana olen voinut syventää tietoani, ja lopulta Valamon historiasta tuli minulle myös läheinen ja mieluisa tutkimusaihe, jonka hedelmänä on syntynyt tämä opinnäytetyö.

Valamon luostari on Suomen historiallisesti merkittävin ortodoksinen luostariyhteisö, joka vuoteen 1940 saakka toimi pohjoisella Laatokalla Valamon saaristossa 40 kilometriä Sortavalasta etelään. Luostari perustettiin todennäköisesti 1300-luvulla, mutta perustamisen täsmällinen ajankohta jäänee arvoitukseksi alkuperäislähteiden vähäisyyden vuoksi. Ajan saatossa Valamo kehittyi yhdeksi Venäjän mahtavimmista luostareista ja vakiintui Karjalan ortodoksisen kristillisyyden merkittävimmäksi tukikohdaksi ja pyhiinvaelluspaikaksi. Luostarin arvokas aineellinen omaisuus oli suureksi osaksi peräisin 1700- ja 1800-luvuilta. Hallinnollisesti Valamo kuului vuodesta 1812 lähtien Suomen suuriruhtinaskuntaan ja vuodesta 1917 lähtien itsenäiseen Suomen tasavaltaan osana Sortavalan maalaiskuntaa. Itsenäisessä Suomessa luostari jatkoi edelleen toimintaansa eksoottisena, joskin vähitellen taantuvana venäjänkielisenä yhteisönä, kunnes talvisota luostarin toiminnan vuonna 1939 dramaattisesti katkaisi.¹ Talvisodassa Suomen ortodoksinen kirkkokunta koki raskaita menetyksiä. Sodan päättyessä luovutetulle alueelle jäi kolme luostaria sekä suuri määrä kirkkoja,

---

¹ Kirkinen 1982,26–27; Koukkunen 1982,16–44. Heikki Kirkinen teoriaa Valamon luostarin perustamisesta 1100-luvulla ei nykytutkimus pidä luotettavana.

rukoushuoneita ja hautausmaita. Yli 50.000 kirkkokunnan jäsentä joutui jättämään kotinsa ja muuttamaan siirtolaisuuteen.²

Moskovan rauhassa vuonna 1940 luovutetun alueen luostareista suurimpana oli Valamon merkitys koko Suomen ortodoksisen kirkkokunnan kannalta henkisesti ja taloudellisesti hyvin suuri. Henkisesti ja aineellisesti Valamon saariston menetys oli vaikea takaisku merkittävälle luostarille ja sen veljestölle. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Valamon luostariveljestön sekä luostarin materiaalisien omaisuuden evakuoitua talvisodan aattona, talvisodan aikana ja välittömästi sen jälkeen vuosina 1939–1940. **Tutkimuksen erityisenä kysymyksenä on tarkastella, miten luostarin yhteistoiminta suomalaisten sotilas- ja siviiliviranomaisten kanssa sujui Valamon asukkaiden ja omaisuuden evakuoinnin yhteydessä.** Osakysymyksinä tutkimus tarkastelee, minkä verran väestöä ja omaisuutta saatiin luostarisaaressa evakuoitua ja kuinka luostari selvisi talvisodan koettelemuksesta? Tutkimusaiheen käsittely on pitkälti temaattiskronologinen ja historian tutkimuksen perinteisten metodien mukainen. Merkittävästi painoarvoa on annettu alkuperäisille arkistolähteille etsittäessä vastauksia tutkimuskysymykseen. ”Uuden sotahistorian” hengessä luostarin evakuointi voidaan nähdä osittain jo ennen talvisotaa alkaneena ja talvisodan jälkeenkin kautta 1940-luvun jatkuneena prosessina, jonka lähtökohtina ovat luostariyhteisön rakenteen ja toiminnan sekä luostarin kiinteän ja irtaimen omaisuuden analysointi. Seuraavina vaiheina tässä prosessissa ovat Valamoon kohdistuneet varsinaiset sotatoimet, niiden yhteydessä tapahtuneet evakuoinnit, veljestön tilapäinen oleskelu Kannonkoskella ja lopulta pysyvän uuden sijoituspaikan hankkiminen Heinäveden Papinniimestä vuonna 1940 sekä talteen saadun irtaimen omaisuuden siirtäminen sinne. Omana erillisenä lukunaan tarkastellaan myös luostarin menettämän omaisuuden korvauskysymystä sekä arvioidaan, missä määrin luostarin omaisuutta todellisuudessa saatiin evakuoitua ja paljonko sitä jäi Laatokan Karjalaan. Talvisodan ajankohdan perusteella vuodet 1939–1940 määrittävät tutkimuksen pääpiirteisen aikarajauksen, joskaan tilapäinen siirtolaisuus Kannonkoskella ei osalla veljestöä päättynyt vielä vuoden 1940 aikana. Tältä osin tutkimus kronologisesti jatkuu siihen saakka, kunnes koko veljestö sai pysyvän kodin Heinäveden Papinniimestä. Luostarin omaisuuden korvauskysymyksen osalta tutkimuksen aikarajaus ylittää jatkosodan aikaan asti.

---

² Purmonen 1986, 75–76.

Tässä tutkimuksessa ”Valamo” käsitteenä viittaa maantieteelliseen paikkaan, 16 kilometriä pitkään Valamon saareen, sitä ympäröivään saaristoon Pohjois-Laatokalla, sekä siellä sijaitsevaan ortodoksiseen miesluostariin. Heinäveden Papinniemen talvisodan seurauksena syntyneestä luostarista käytetään Valamon veljestön sille antamaa nimitystä ”Uusi Valamo”. Käsite ”luostari” (latinaksi *claustrum*, suljettu paikka) viittaa tämän tutkimuksen viitekehyksessä ortodoksisen kirkon traditiota, pyhän Basileios Suuren luostarisääntöä ja Idän ortodoksisen kirkon liturgista perinnettä noudattavaan, köyhyyden, kuuliaisuuden ja aviottomuuden periaatteisiin perustuvaan hengelliseen yhteisöön.

Käsite ”evakuointi” merkitsee alueen tyhjentämistä eli väestön ja tavaran siirtoa pois sotatoimien piiristä. Käsitteen ”evakuointi” pohjana on latinan sana ”*evacuare*”, tyhjentää jostakin. Sanaa käytettiin jo ennen toista maailmansotaa sotilassanastossa. Kansankieleen yleistyi ”evakuoinnista” johdettu sana ”*evakko*”. Virallisesti käytettiin ilmausta ”*siirtoväki*”, joka tarkoittaa sotatoimien vuoksi pysyvästi maan toiseen osaan siirrettyä, saman valtion kansalaisiin kuuluvaa väestöä.³ Viipurin kansanhuoltopiiri julkaisi syksyllä 1939 ohjeet evakuoitavaa väestöä varten. Näissä ohjeissa ”evakuointi” määriteltiin seuraavasti: ”*Evakuoimisella tarkoitetaan väestön, kotieläinten sekä muun omaisuuden, josta käytetään nimitystä materiaali, siirtämistä pois sodan uhkan tai vihollisen ilmapommituksen vaaran alaisilta seuduilta turvallisemmille alueille viranomaisten määräysten mukaan.*”⁴ Karjalasta evakuoitu väestö ei kuulunut pakolaisiin vaan siirtoväkeen, joka kriisioloissa joutuu muuttamaan oman kotimaan sisäpuolella. Pakolaiset muuttavat kriisitilanteessa tai muista syistä kotimaansa rajojen ulkopuolelle kokonaan toisen valtion alueelle. Valamon luostariveljestö ja muut luostarin asukkaat kuuluivat Karjalan sotatoimialueelta talvisodassa evakuoituun Sortavalan maalaiskunnan siirtoväkeen. Tutkimuksessa esiintyy jossain määrin liturgista ja muutakin ortodoksista terminologiaa. Nämä käsitteet on selitetty tutkimuksen liitteessä 4.

Talvisodan syttyminen marraskuussa 1939 muutti dramaattisesti Valamon luostarin elämän ja lopulta katkaisi vuodesta 1716 lähtien talvisotaan saakka yhtäjaksoisesti jatkuneen luostaritoiminnan Valamon saaristossa. Neuvostoarmeijan ilmapommitukset tekivät elämän luostarissa hengenvaaralliseksi ja saivat aikaan runsaasti aineellista tuhoa. Luostarin noin 200 henkeä käsittänyt

---

³ Sallinen-Gimpl 2006, 11.

⁴ Virolainen 1988, 150, Viipurin kansanhuoltopiirin ohjeista 1939.

veljestö evakuoitiin tilapäisesti Keski-Suomeen Kannonkosken pitäjään ja sieltä lopulta vuosina 1940–1941 Heinävedelle, josta luostari omin varoin oli ostanut Papinniemen kartanon. Talvisodan aikana ja välittömästi talvisodan päätyttyä luostari onnistui Suomen armeijan avustuksella evakuoimaan huomattavan määrän arvokasta irtainta omaisuuttaan Laatokan Valamosta. Moskovan rauhassa 1944 Laatokan Valamo liitettiin pysyvästi Neuvostoliittoon. Heinäveden Papinniemessä luostari jatkoi toimintaansa kesästä 1940 lähtien Laatokan Valamosta evakuoidun, lähes täysin venäjänkielisen veljestön viimeisenä kotina.⁵

Valamon luostariveljestön evakuoinnin merkityksen arviointiin liittyy paikkatunteen käsite. Humanistisen maantieteen piirissä käsitteet paikkatunne ja paikattomuus ovat vastakohtia. Paikkatunne rakentuu jokaiselle yksilölle henkilöhistorian kautta, mutta siten, että paikasta tietämämme ja kokemamme asiat ovat tulleet osaksi meitä myös sosiaalisen eli yhteisöllisen muistin kautta. Paikkatunne rakentuu sekä yksilöllisistä että yhteisöllisistä kokemuksista. Tutkimusten mukaan evakkomuuttotarinoissa on runsaasti viittauksia paikkaidentiteetin murrokseen. Paikkatunne ja paikattomuus ovat keskeinen osa yksilöiden yhteiskunnallista orientaatiota. Paikkatunne ei ole muuttumaton, vaan se rakentuu koko ajan. Muuttaminen, kaipaus muualle, kaipaus entiseen, ja uusi elinympäristö muovaavat yksilön paikkatunnetta. Kansallisessa historiassamme keskeinen paikkatunteen murroksen aiheuttaja on ollut sota-aika. Erityisen ravisuttava paikkaidentiteetin murros oli siirtoväen keskuudessa, koska evakot eivät päässeet palaamaan lopullisesti takaisin entisille asuinsijoilleen.⁶ Tästä paikkaidentiteetin murroksesta kertoo myös Valamon veljestön taival sodan runtelemasta Laatokan Karjalasta uudelle asuinsijalle Pohjois-Savoon. Tässä tutkimuksessa paikkaidentiteetin murroksen henkisiä vaikutuksia sivutaan siltä osin, kuin kyseinen teema veljestön evakuoinnin ja siirtolaisuuden vaiheissa lähteiden valossa ilmenee.

1.2 Valamon tähänastinen tutkimus ja kirjallisuus

Valamon luostarin historiaa on tutkittu varsin paljon sekä Suomessa että Venäjällä. Luostarin varhaiskautta Stolbovan rauhaan saakka tutki erityisesti professori Heikki Kirkinen, jonka tutkimuksiin perustui myöhemmin kyseenalaistettu teoria luostarin perustamisesta jo 1100-luvulla. Kirkinen kannatti ideaa luostaritradition leviämisestä Bysantista Novgorodin kautta Karjalaan, jonka kristillisyyden alkukotina hän piti nimenomaan Valamoa. Venäläiset ovat tutkineet erityisesti

---

⁵ Koukkunen 1973, 16–44.

⁶ Kuusisto-Arponen 2006, 199–200.

luostarin 1800-luvun suuruuden aikaa. Suomalainen tutkimus on keskittynyt viime vuosina luostarin historiaan suomalaisena aikana vuodesta 1917 lähtien. Sari Hirvonen tutki sosiaalishistoriallisessa väitöskirjassaan Valamon veljestöä sekä Hannu Kilpeläinen uskontotieteen väitöskirjassaan Valamon luostariyhteisön suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan 1920- ja 1930-luvulla. Kati Parpei on tutkinut historiatieteen väitöskirjassaan Valamon historiakuvan muodostusta 1800-luvulla. Myös ns. Ajanlaskukysymys 1920-luvulla sekä ns. Kanoninen kriisi 1945–57 (Juha Riikosen väitöskirja) ovat olleet tutkijoiden huomion kohteena. Molemmat ilmiöt liittyvät olennaisesti Valamon historiaan ja välillisesti myös luostarin sota-ajan vaiheisiin. Elsi Takala on kirjoittanut ansiokkaan teoksen "*Evakkomunkit Heinävedellä*", joka on vankasti alkuperäiseen luostarin omaan arkistoaineistoon perustuva kuvaus Valamon vanhan veljestön elämästä Heinävedellä 1940–1960-luvuilla. Takalan teoksen päähuomio on Heinäveden Valamon maataloudessa ja arkielämässä sodan jälkeen, mutta teos käsittelee melko laajasti myös luostarin siirtymistä Laatokalta Heinävedelle. Venäläinen Tatjana Shevtshenko on luostarin sodanaikaisen johtajan igumeni Haritonin perinpohjaisessa elämäkerrassa valaissut alkuperäisdokumentteihin nojautuen venäjänkielisen Valamon asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ennen toista maailmansotaa, sota-aikana ja välittömästi sen jälkeen. Shevtshenkon käytettävissä ovat lähdeaineistona olleet myös igumeni Haritonin venäjänkieliset muistelmat. Taidehistorian näkökulmasta luostarin evakuoitua esineistöä ovat tutkineet Suomen Ortodoksisen Kirkkomuseon tutkijat Katariina Husso, Päivi Savinainen, Päivi Sturm ja Leena Säppi. Katariina Husso sivuaa Suomen ortodoksisen kirkon esineellistä kulttuuriperintöä koskevassa väitöskirjassaan myös Karjalan ortodoksisten seurakuntien ja Valamon evakuoinnin vaiheita.

Karjalan sodanaikaisen evakuoinnin toimeenpanosta antavat asiantuntevaa yleistietoa valtioneuvos Johannes Virolaisen kaksi tätä aihetta käsittelevää teosta. Virolainen toimi talvisodan aikana aluksi kansanhuoltoministeriön Viipurin piiritoimiston johtajana ja sittemmin Päämajan sotilashallinto-osaston evakuointitoimiston päällikkönä, ja oli siten virkamiehenä päävastuussa Karjalan evakuoinnin organisoinnista. Virolaisen teoksiin sekä venäläisiin lähteisiin nojautuen Hannu Takala tarkastelee tutkimuksessaan Karjalan evakuointia ja luovutetulle alueelle jäänyttä kulttuuriomaisuutta. Uusimmassa tutkimuksessa Karjalan evakuointia ja siirtolaisten kohtaloita ovat tutkineet ansiokkaasti myös Osmo Ahokas, Jaakko Ripatti ja Yrjö Venna. Karjalan ortodoksien sopeutumista ympäröivään yhteiskuntaan erityisesti Pohjois-Savossa tutki Heli Kananen väitöskirjassaan "*Ortodoksisen siirtoväen kontrolloitu sopeutuminen*" (2012). Kananen ansiokas tutkimus ei suoranaisesti anna taustaa tämän työn aiheeseen, sillä Valamon veljestön evakkotie oli

monessa mielessä tavanomaisesta poikkeava, eikä tämän tutkimuksen kohteena ole luostarin sopeutuminen uuteen ympäristöönsä Heinävedellä. Luostarielämän tarkoituksena ei ole ensisijaisesti sosiaalinen interaktio ympäröivän yhteiskunnan kanssa, vaan rukouskilvoitus suljetussa yhteisössä. Tämä erillisuus korostui myös Valamon luostariveljestön venäjänkielisyydestä johtuvan kielimuurin vuoksi savolaisessa täysin suomenkielisessä asuinympäristössä Heinäveden Papinniemessä.

Myös muistelmaluontoista ainesta Valamon vaiheista toisessa maailmansodassa on tallennettu melko paljon. Rovasti Arvi Karpov on muistellut kahdessa kirjassaan lapsuuttaan ja nuoruuttaan Laatokan Valamon poikakodin oppilaana ja luostarin noviisina ja tarkastelee luostarin poikakodin evakuointia sekä Heinäveden Valamon alkuvaiheita. Valamo-seura r.y. julkaisi 1970- ja 1980-luvulla kaksi laajaa rinnakkaista teosta, jotka monipuolisesti esittelevät Laatokan Valamo, sen historiaa ja taideperintöä. Nämä teokset syntyivät aikana, jolloin Laatokan Valamon ei vielä tiedetty heräävän uudelleen toimivana luostarina. Luostarin omaisuuden evakuointiin talvisodassa osallistunut sotilaspappi ja pappismunkki, sittemmin Suomen ortodoksisen kirkkokunnan johtajaksi kohonnut arkkipiispa Paavali (Yrjö Olmari) on muistellut sodanaikaisen työtoverinsa pappismunkki Pietarin (Pauli Jouhki) kanssa luostarin evakuointivaiheita. Pekka Matfejeff sivuaa myös samaa aihetta Valamon omaisuuden evakuointiin osallistuneen ja myöhemmin Heinävedellä luostarin johtajana toimineen sukulaisensa isä Simforianin elämäkerrassa. Myös useat armeijan palveluksessa Valamossa sota-aikana palvelleet henkilöt ovat kirjanneet muistojaan tuolta ajalta, tärkeimpänä heistä majuri Mauno Loikkanen. Hänen samoin kuin Olavi Väliahon kirjoitukset perustuvat suurelta osin armeijan sotapäiväkirjoihin. Laatokan Valamossa ja läheisessä Mantsinsaassa vuosina 1939–1940 palvelleiden konepistoolimies Toivo Malisen postuumisti julkaistut muistelmat ovat hämmästyttävän tarkkoja, ottaen huomioon hänen asemansa tavallisena rivimiehenä armeijan organisaatiossa. Kaikki Valamon evakuointiin keskeisesti osallistuneet henkilöt ovat jo kuolleet, joten haastattelu ei tutkimustyössä ole tullut kysymykseen. Mahdollisesti evakuoinnissa mukana olleita rivisotilaita saattaa olla vielä joitakin elossa, mutta heidän tavoittamisensa on vaikeaa.

Sota-ajan lehdistössä kerrottiin ajoittain Valamon tapahtumista. Karjalassa ilmestyneistä lehdistä erityisesti ”*Käkisalmen Sanomat*” sekä Sortavalassa ilmestynyt ”*Laatokka*” kertoivat luostariin liittyviä uutisia. Myös Suomen ortodoksisen kirkkokunnan epävirallinen äänenkannattaja, Sortavalassa ilmestynyt ”*Aamun Koitto*” kertoi kirkkokunnan tärkeimmän luostarin tapahtumista. Lehdistön Valamo koskeva uutisointi on monin paikoin epätarkkaa, romantisoivaa ja ihannoivaa, ja siinä on havaittavissa myös propagandistisia sävyjä, jotka ovat ymmärrettäviä ottaen huomioon sota-ajan olosuhteet.

Olen tutkimuksessani analysoinut, arvioinut kriittisesti ja liittänyt yhteen kirjallisuudessa esiintyvää tietoa Valamon evakuoinnista. Tapahtumien kulku on aikaisemman kirjallisuuden valossa ollut pääpiirteissään tunnettu, mutta aiheen tarkempi ja yksityiskohtaisempi tutkimus on tähän asti ollut tekemättä. Asiaan tuovat tarkentavaa lisävalaistusta runsaslukuiset primaarit alkuperäislähteet, joiden lähdekriittinen arvo on useimmissa tapauksissa merkittävämpi kuin kirjallisuuden antama tieto.

1.3 Valamon evakuointia koskevat alkuperäislähteet

Varsinainen systemaattinen ja yksityiskohtainen dokumentoitu tutkimus Valamon evakuoinneista talvi- ja jatkosodassa on tähän asti ollut tekemättä, vaikka lähdeaineisto antaa siihen hyviä mahdollisuuksia. Aihetta koskevaa primaaria arkistoaineistoa on säilynyt varsin kattavasti sekä suomen- että venäjänkielisenä. Luostarin oma arkisto sota-ajalta on hyvin säilynyt ja sijaitsee nykyisin Heinäveden Valamossa. Laatokan Valamosta saatiin suurin osa arkistostakin evakuoitua sodassa, ja siksi on mahdollista tutkia luostarin tapahtumia myös talvisodan aattona ja sodan aikana. Luostari kävi säännöllisesti kirjeenvaihtoa Suomen Ortodoksisen Kirkollishallituksen ja maallisten viranomaisten kanssa monissa käytännön asioissa. Evakuointia ja luostarin materiaalista omaisuutta koskevaa asiakirja-aineistoa syntyi sotavuosina myös siksi, että luostari joutui tekemään sotakorvausanomuksissa tarkasti selkoa viranomaisille menetetyistä ja myös talteen saadusta omaisuudestaan. Virallisessa kirjeenvaihdossaan luostari käytti 1920-luvulta lähtien suomen kieltä, mutta johtokunnan pöytäkirjat ja sisäiseen käyttöön tarkoitetut asiakirjat kirjoitettiin ensisijaisesti venäjäksi ja käännettiin vasta tarpeen vaatiessa suomeksi. Luostarin arkistossa erityisen antoisa yksittäinen lähde tutkimuskohteen kannalta on luostarin varajohtajan pappismunkki Isaakin perinpohjainen (venäjänkielinen) raportti luostarin omaisuuden evakuoinnista. Myös munkki Nestorin muistiinpanot veljestön evakuoinnista antavat arvokasta ja yksityiskohtaista tietoa tästä luostarin murrosvaiheesta. Täydentävää tietoa sisältävistä epävirallisista lähteistä mainittakoon suomenkielisen varajohtaja Isaakin kirjeenvaihto ystävänsä kouluneuvos Kaarlo Merikosken kanssa.⁷ Jatkosodan aikana syntyneitä lähteitä on käytetty tutkimuksessa niiltä osin kuin ne liittyvät talvisodassa evakuoituun omaisuuteen, menetetyin omaisuuden korvauskysymykseen ja Heinäveden Uuden Valamon luostarin syntyyn.

---

⁷ Valamon arkiston kokoelmasta tarkemmin kts. Tshornaja 2011, 55–62.

Oman perspektiivinsä ja vertailuaineiston tutkimusaiheeseen antavat Valamon evakuoinneissa avustaneiden armeijan joukko-osastojen: Laatokan Meripuolustuksen, Valamon Lohkon, Niikkanen linnakkeen ja Erillisen Autokomppania 4:n sotapäiväkirjat, joita säilytetään Kansallisarkiston Sotaarkistossa. Lisäksi luostari kävi kirjeenvaihtoa evakuointiin liittyvissä asioissa sekä maallisten viranomaisten että Sortavalassa (talvisodan jälkeen Kuopiossa) toimineen Suomen Ortodoksisen Kirkollishallituksen kanssa, jonka arkistossa tätä aineistoa on säilynyt. Säilynyt arkistoaines antaa parhaimmillaan mahdollisuuksia vertailuun samana ajankohtana ja saman tyyppisiä asioita koskevien, mutta eri tahojen laatimien asiakirjojen välillä. Lähteiden erilaiset syntytaustat mahdollistavat lähdekriittisen vertailun, joskin sotapäiväkirjat keskittyvät pääasiassa varsinaisiin rintamatapahtumiin ja ovat luostarin evakuoinnin osalta valitettavasti varsin niukkasanaisia.

Omistan työni Valamon luostarin johtajan igumeni Haritonin, varajohtajan pappismunkki Isaakin, taloudenhoitajan pappismunkki Filagrin sekä luostarin raskaita vaiheita kokeneen sodanaikaisen veljestön valoisalle muistolle.

2 VALAMON LUOSTARIN VAIHEET PERUSTAMISESTA TALVISOTAAN

2.1 Venäläinen luostari Laatokalla

Kristuksen kirkastumisen luostari pohjoisella Laatokalla Valamon saarella on perustettu viimeistään 1300-luvun lopussa Novgorodin lähetystyön tukikohdaksi Karjalassa. Kirkollisen perimätiedon mukaan luostarin perustaja Sergei oli kreikkalainen munkki, joka sai työnsä jatkajaksi karjalaisyntyisen munkki Hermanin. Keskiajalla Valamon luostari oli tunnettu ankarasta askeesista ja korkeasta hengellisestä tasosta. Valamo oli rikas luostari, joka eli maataloudesta sekä pyhiinvaeltajien lahjoituksista.⁸ Ruotsin ja Venäjän välinen sota (”pitkä viha”) 1500-luvun lopussa katkaisi Valamon suotuisan kehityksen, kun Ruotsin sotajoukot vuonna 1581 hävittivät luostarin. Täyssinän rauhan jälkeen Valamo jälleenrakennettiin Venäjän tsaarin varoilla, mutta jo vuonna 1611 Ruotsin sotajoukot jälleen ryöstivät ja polttivat luostarin. Stolbovan rauhassa 1617 Käkisalmen lääni ja siihen kuulunut Valamon saaristo liitettiin Ruotsin alueisiin. Noin sata vuotta kestäneen Ruotsin vallan aikana Valamossa ei ollut lainkaan luostaritoimintaa.⁹

Valamo palasi Venäjän hallintaan Suuren Pohjan sodan aikana. Luostarin jälleenrakentaminen toteutettiin vuosina 1717–1719. Luostari itsenäistyi ja sai erityisoikeuksia taloutensa tueksi. Varsinaisen jälleenrakennuksen toimeenpanijaksi Sarovin luostarista kutsuttu munkki Nazari toimi luostarin johtajana vuosina 1781–1801. Igumeni Nazarin johdolla rakennettiin luostarin rakennukset ensi kertaa kivistä ja tiilestä.¹⁰ Vuonna 1812 Valamo liitettiin virallisesti Suomen suuriruhtinaskuntaan. Tsaari Aleksanteri I:n vierailtua Valamossa luostari korotettiin vuonna 1822 ensimmäisen luokan luostariksi, mikä merkitsi Venäjän valtion huomattavaa aineellista tukea ja mahdollisti veljestön määrän kasvun sekä taloudellisen toiminnan lisäämisen. Luostarin taloudelliset ja henkiset yhteydet suuntautuivat Venäjälle, kun taas juridisesti Valamosta tuli autonomisen Suomen lakien alainen.¹¹ Valamon vaikutus hengellisenä keskuksena ulottui 1800-luvun kuluessa

---

⁸ Kirkinen 1982, 26–29. Teoriat Valamon syntyajankohdasta poikkeavat toisistaan huomattavasti. Aikaisempien käsitysten mukaan Valamo olisi perustettu jopa jo 900-luvun lopulla, mutta nykytutkimuksen (Parpei 2010, 184–193) mukaan tämä arvio perustuu väärennettyihin lähteisiin. Valamon perustamisen ajoitus on ongelmallista siitä kertovien asiakirjojen puutteen vuoksi. Dokumentit ovat tuhoutuneet luostarin hävityksissä, joten perustamisen ajankohta on päätelty muiden lähteiden avulla. Professori Heikki Kirkinen ajoitti Valamon perustamisen 1100-luvulle. Tanskalainen John Lind ja Natalia Ohotina-Lind esittivät 1990-luvulla, että Valamon luostaritoiminnan alku on perusteltua ajoittaa vuoteen 1389, mitä ovat kannattaneet useimmat venäläiset tutkijat. Mahdollisesti Valamon luostaria ei ole koskaan virallisesti perustettu eikä asiaa siksi välttämättä ole dokumentoitu. Luostarin täsmällistä syntyvuotta lienee joka tapauksessa mahdotonta määrittää.

⁹ Kirkinen 1982, 29–32.

¹⁰ Koukkunen 1973, 16. Vanhimmat Laatokan Valamossa nykyaikaan asti säilyneet rakennukset ovat peräisin igumeni Nazarin ajalta 1700-luvun lopusta.

¹¹ Koukkunen 1973, 18; Ambrosius 1982, 36–37; Hirvonen 2015, 17.

voimakkaasti myös Pietariin ja kauemmaksikin Venäjälle. Tsaariperheen jäseniä vieraili Valamossa, ja he lahjoittivat luostarille runsaasti arvoesineitä. Igumeni Damaskinin pitkän johtajakauden (1839–1881) aikana Valamoon rakennettiin kahdeksan kirkkoa, hotelli, yli 20 asuinrakennusta sekä useita rukoushuoneita. Luostarin kookas kaksikerroksinen pääkirkko valmistui vuonna 1896. Vuosisadan vaihteeseen mennessä Valamon luostariin kuului pääluostarin lisäksi kymmenen sivuluostaria eli skiittaa.¹² Ulkoisen rakentamisen myötä myös luostarin hengellinen kehitys oli suotuisaa. Veljestön määrä saavutti huippunsa vuosisadan vaihteessa, jolloin munkkien, noviisien ja luostarielämän harrastajien yhteismäärä oli noin tuhat henkeä. Vuonna 1913 veljestöön kuului 359 munkkia ja 562 noviisia. Valamo oli pitkälti omavarainen talonpoikaisluostari, jossa tehtiin raskasta ruumiillista työtä. Luostarin työpajoissa harjoitettiin monia käytännön käsityötaitoja. Erityisesti igumeni Damaskinin aloitteesta Valamoon oli kerätty myös kirjasto, joka lopulta käsitti lähes 30.000 nidettä.¹³ Valamossa kilvoitteli lukuisia kansallisuuksia edustavia luostariveljiä Venäjän imperiumin eri osista. Tämän heterogeenisen yhteisön jäseniä yhdistivät kuuluminen samaan kirkkoon, sama jumalanpalvelusperinne, yhteiselämä ja pitkälti myös venäjän kieli. Jo igumeni Nazarin ajalta lähtien Valamossa toimivat kaikki kolme ortodoksisen luostarikilvoituksen muotoa: yhteiselämä, skiittaaelämä sivuluostareissa ja erakkokilvoitus yksinäisyydessä. Näille muodoille 1800-luvun rakentaja-igumenien työ sekä Valamon ainutlaatuiset luonnonolosuhteet loivat kestävätkä ulkonaiset puitteet.¹⁴

2.2 Valamo itsenäisessä Suomessa 1917–1939

Suomen itsenäistyttyä maassa asuvien ortodoksien hallinnollinen asema piti järjestää uudella tavoin. Valtiovallan tuella Suomen ortodoksinen arkkipiispakunta, joka oli kuulunut Moskovan patriarkaattiin, sai 1923 kirkollisen autonomian Konstantinopolin patriarkaatin alaisuudessa.¹⁵ Vuonna 1921 Valamon veljestöön kuuluneet 119 Suomen kansalaisuuden saanutta munkkia vannoivat uskollisuudenvalan Suomen hallitukselle. Luostarin suomalaistamiseen liittyi vuonna 1923 asetus, jonka mukaan luostareiden virallinen kirjeenvaihto oli suoritettava suomeksi.¹⁶ Suomen

---

¹² Koukkunen 1973, 19–21, 37. Valamossa oli lopulta vuoteen 1917 mennessä yhteensä 13 skiittaa.

¹³ Ambrosius 1982.39–40; Koukkunen 1973,37.

¹⁴ Suhola 1936, 35.

¹⁵ Koukkunen 1982, 17–25.

¹⁶ Koukkunen 1973, 38–40, Ambrosius 1982, 46.

ortodoksiset luostarit (Valamon, Konevitsan ja Petsamon miesluostarit sekä Kivennavan Lintulan naisluostari) kuuluivat virallisesti "Suomen autonomisen kreikkalaiskatolisen arkkipiispakunnan" alaisuuteen vuodesta 1925 lähtien. Luostareiden asukkaiden tuli olla Suomen kansalaisia. Opetusministeriö salli silti Valamon veljestön vanhojen jäsenten läsnäolon luostarissa, vaikka monilta heistä puuttui Suomen kansalaisuus.¹⁷ Opetusministeriön vuonna 1932 vahvistamassa ortodoksisten luostareiden ohjesäännössä määriteltiin niiden hallinnollinen asema. Luostareiden korkein valvonta kuului Suomen ortodoksisen kirkkokunnan Kirkolliskokoukselle. Kaikki luostareiden hallinnolliset ja taloudelliset asiat käsitteli Kirkollishallitus. Luostarielämän sisäistä järjestystä ja hengellistä elämää koskevat asiat kuuluivat Munkkineuvostolle, jossa oli edustus kaikista luostareista. Sisäisestä kehityksestään ja taloudenhoidostaan luostareiden oli raportoitava Kirkollishallitukselle. Luostarin järjestyksestä ja taloudesta vastasi luostarin johtokunta, johon kuuluivat veljestön valitsevat luostarin johtaja, varajohtaja, rahastonhoitaja, kalustonhoitaja, valvoja ja rippi-isä.¹⁸

Kansallisuus- ja kielikysymykset heijastuivat Valamossa 1920-luvulla ajanlaskuriitana, sillä veljestön enemmistö oli edelleen kielellisesti ja kansallisesti venäläisiä. Ajanlaskuriidan käynnisti vuonna 1921 Suomen ortodoksisen kirkon päätös siirtyä uuden (ns. gregoriaanisen) ajanlaskun käyttöön. Merkittävin kiistan aihe oli kirkon tärkeimmän juhlan, pääsiäisen ajankohta. Valamon luostari sai erioikeuden viettää pääsiäistä vanhan ajanlaskun mukaan vuonna 1922. Silti sisäinen levottomuus luostarissa jatkui ja sai jopa ulkopoliittisia mittasuhteita.¹⁹ Kun luostari ei enää vuonna 1925 saanut lupaa juliaanisen pääsiäisen viettoon, vanhan ajanlaskun kannattajat ryhtyivät vastustamaan kirkollista esivaltaa ja erityisesti Suomen ortodoksisen kirkkokunnan uudeksi esipaimeneksi valittua virolaissyntyistä arkkipiispa Hermania.²⁰ Ajanlaskukiista huipentui vuonna 1925, jolloin Konstantinopolin patriarkaatin edustaja metropoliitta Germanos vieraili Valamossa.

---

¹⁷ Valmo 1935,13, 31. Käsite "kreikkalaiskatolinen" oli Suomessa "ortodoksisen" synonyymina käytössä 1950-luvulle saakka. Käsite "kreikkalaiskatolinen" on tässä kontekstissa harhaanjohtava, sillä se viittaa uniaatteihin eli Rooman paavin alaisuudessa oleviin ortodoksista riitusta (jumalanpalvelussääntöä) noudattaviin kristittyihin. "Ortodoksinen" on kreikkalaisperäinen termi, joka tarkoittaa "oikein uskovaa, oikein ylistävää". Tässä tutkimuksessa käytetään Suomen ortodoksisesta kirkkokunnasta termiä "ortodoksinen" lukuun ottamatta Nikolai Valmon teoksessa mainittua kirkkokunnan vanhempaa lakiteksteissä käytettyä nimeä.

¹⁸ Valmo 1935, 383–386.

¹⁹ Hirvonen 1991,127–130.

²⁰ Setälä 1966, s.188–189. Virolaissyntyinen arkkipiispa Herman (1878–1961) toimi Suomen autonomisen ortodoksisen kirkkokunnan johtajana vuosina 1925–1960.

Suuri osa luostarin veljestöstä kieltäytyi osallistumasta metropoliitta Germanoksen toimittamiin jumalanpalveluksiin. Vierailusta seurasi veljestön jakaantuminen kirkollista esivaltaa kannattavan Valamon igumeni Pavlinin ja toisaalta vanhaa ajanlaskua kannattavan luostarin rippi-isän, pappismunkki Mihailin ympärille. Kirkollisen esivallan määräyksestä viisi luostarin johtokunnan jäsentä erotettiin tehtävistään, noin 30 veljestön jäsentä karkotettiin luostarista ja lisäksi toimeenpantiin joukko lievempiä rangaistuksia. Kuulusteluissa ilmeni, että 170 veljestön jäsentä kannatti ajanlaskukysymyksessä luostarin johtajaa ja 133 kieltäytyi jumalanpalvelusyhteydestä uuden ajanlaskun kannattajien kanssa.²¹ Veljestön kahtiajako jäi pysyväksi, vaikka vanhan ajanlaskun kannattajien määrä vähenikin. He saivat luostarin alueelta käyttöönsä erillisen vaatimattoman ns. Savenvalajien talon jumalanpalvelusten toimittamista varten.²² Työnteko luostarissa jatkui ajanlaskuriidasta huolimatta kuten ennenkin. Verstaissa työskentelivät vanhan ja uuden ajanlaskun kannattajat rinnakkain. Osa vanhan ajanlaskun kannattajista kävi myös uuden ajanlaskun mukaisissa jumalanpalveluksissa, koska heillä ei ollut lupaa toimittaa ehtoollista omissa palveluksissaan. Ajanlaskuriidan takia langetetut kirkolliset rangaistukset merkitsivät monille munkeille sosiaalisen aseman laskua. Riidan vuoksi uusia suomenkielisiä noviiseja oli vaikea saada Valamoon, joten ajanlaskuriita aiheutti luostarille vakavan ja pitkäkestoisen ongelman. Veljestön jakaantuminen vanhan ja uuden ajanlaskun kannattajiin vaikutti luostarin elämään suuresti vielä talvi- ja jatkosodan aikaanakin.²³

Valamon ajanlaskuriidassa oli kyseessä ajanlaskun ohella eri kirkollisten toimijoiden mielenkiinto luostarin omaisuuden hallintaa kohtaan. Lisäksi luostariyhteisön ryhmäidentiteettiin kohdistui muutospainetta, joita yhteisön jäsenet eivät hyväksyneet. Luostarin venäläistaustaisen johdon ja suomalaiskansallisen kirkollisen esivallan välillä oli epäluottamusta, ja luostari miellettiin intomielisimpien uudistajien silmissä jopa vanhoillisuuden ja venäläismielisyyden viimeiseksi linnakkeeksi. Ajanlaskukysymykseen vedoten Valamon munkit pakotettiin siirtymään

---

²¹ Hirvonen 1991, 131–136, Setälä 1966, 190–192.

²² Hirvonen 1991, 138–139; Matfejeff 2007, 51.

²³ Matfejeff 2007, 53–54. Valamon ajanlaskukiistaa on tutkittu runsaasti, koska aihe on kirkkopoliittisesti merkittävä ja sillä on ollut kauaskantoisia seurauksia sekä luostarin sisäiseen elämään että sen suhteeseen esivaltaan. Aiheesta kirjoitti jo luostarin varajohtaja Hariton vuonna 1927 tutkimuksen ”Введение нового стиля в Финляндской Православной Церкви и причины нестроений в монастырях” (teosta ei ole suomennettu). Aihetta ovat tarkastelleet sittemmin ainakin Kilpeläinen 2000, 197–200; Koukkunen 1973, 40–41; Finni 1990, 49–51; Loima 1999, 189–197; Shevtshenko 2017, 115–119 ja 129–163; Panteleimon 1989, 213–214; Matfejeff 2007, 43–54; Hirvonen 2015, 177–204; Frilander 1997, 80–103 sekä Purmonen 1986, 63. Heistä erityisesti Shevtshenko ja Hirvonen ovat analysoineet perusteellisesti ajanlaskukiistaa ja sen merkitystä. Hirvosen mukaan kiista heijasti Valamon veljestön muutosvastarintaa sekä kertoi luostarin ja ortodoksisen kirkollishallituksen välisestä ristiriidasta, jonka aiheena oli Valamon taloudellinen määräysvalta.

Konstantinopolin patriarkaattiin. Valamo oli myös avainasemassa köyhtyneen Suomen ortodoksisen kirkon taloudessa, sillä luostarin huomattavaa metsävarallisuutta käytettiin kirkkokunnan tarpeisiin. Lisäksi Valamo oli ortodoksisen kirkon näyteikkuna ulkopuoliseen maailmaan. Luostarin julkisuuskuva vaikutti kirkkokunnan valtiolta saamaan rahoitukseen. Suomen valtiovalta vaatikin luostarin kuriin ja järjestykseen saattamista, mikä selittää siellä toimeenpantuja melko ankaria rangaistuksia ajanlaskuriidan yhteydessä.²⁴

Kalenterikiistan takia tuli 1930-luvulla ajankohtaiseksi kysymys luostareiden omaisuudesta ja itsehallinnosta. Luostareiden piti itsenäisessä Suomessa perustella olemassaolonsa oikeutusta. Luostarit esiintyivät ortodoksisen maailmankatsomuksen säilyttäjinä luterilaisessa maassa. Ortodoksinen Kirkollishallitus halusi esitellä Valamon ympäröivälle yhteiskunnalle läntisen kristillisyyden linnakkeena idän ateismia vastaan. Toisaalta Valamoa arvosteltiin ortodoksisen kirkon sisällä siitä, ettei se auttanut kirkkoa taloudellisesti eikä tehnyt lähetystyötä suomalaisen väestön keskuudessa. Luostari maksoi kuitenkin veroja ja auttoi vähävaraisia. Vuonna 1930 aloitti työnsä Luostareiden Säilyttämiskomitea, joka kritisoi ankarasti luostareita. Niiden väitettiin huolehtivan vain omasta taloudellisesta hyvinvoinnistaan, eikä paikallisesta ortodoksisesta väestöstä. Todellisuudessa Valamossa väki oli vähentynyt ja talous heikentynyt paljon vuoden 1917 jälkeen. Luostari tuki merkittävästi kirkkokuntaa 1930-luvun alussa. Samaan aikaan luostarin elätettävänä oli 300 hengen veljestö ja noin 100 palkattua työntekijää. Lisäksi luostarissa ruokittiin ilmaiseksi köyhiä pyhiinvaeltajia sekä ylläpidettiin poikakotia ja sen koulua. Kansallinen kirkko edellytti kansallista luostaria, mutta Valamon veljestö suhtautui asiaan epäilevästi. Kirkollishallitus yritti pakottaa munkit aktiivisemmin kasvattamaan nuorta sukupolvea. Luostarien Säilyttämiskomitean mielestä suomen kieli tuli Valamossa juurruttaa jumalanpalveluskieleksi ja luostarin käyttökieleksi.²⁵ 1930-luvulle saakka luostarin julkaisutoiminta oli ollut lähes täysin venäjänkielistä. Vähitellen alettiin julkaista myös venäjänkielisten julkaisujen ohella suomenkielistä kirjallisuutta lähinnä luostarielämän ja askeesin aloilta.²⁶

---

²⁴ Hirvonen 2015, 231.

²⁵ Shevtshenko 2017, 173–183; Purmonen 1986, 63–64.

²⁶ Koukkunen 1973, 43; Ambrosius 1982, 53–54; Pietari 1977, 56–63. Merkittävimmät luostarin julkaisut 1930-luvulla olivat venäjän kielestä käännetyt ”*Abba Doroteoksen opetuspuheet*” (1934), ”*Dimitri Rostovilaisen Hengellisen elämän aakkoset*” (1938) ja igumeni Haritonin toimittama ”Сборникъ о молитвѣ Исусовой ” (alkuteos 1936, suomennettu 1983 nimellä ”*Jeesuksen rukous*”).

Karjalan luostarit olivat ongelmallisia venäläisen kulttuurin saarekkeita nuorena kansallismielisessä Suomen tasavallassa. Valamon munkit olivat vielä verrattavissa vanhan ajan kilvoittelijoihin, ja luostarissa oli yhä ohjaajavanhuksia. Luostari yritti lähestyä suomalaista yhteiskuntaa turismin kautta ja tulikin suosituksi matkailukohteeksi. Vuonna 1939 luostarissa vieraili 5510 turistia, joista Suomesta saapui 3730 henkeä ja loput ulkomailta. Valamo jatkoi valistustyötään aikana, jolloin Neuvostoliitossa kirkkoon kohdistettu vaino saavutti huippunsa. Neuvostoliiton alueelle ei jäänyt yhtään toimivaa luostaria, ja ortodoksisen kirkon organisaatio maassa oli 1930-luvun loppuun mennessä täysin murskattu. Suomessa valtiolta suhtautui sen sijaan suojeasti kristinuskoon.²⁷ Valamo toimi ortodoksisuuden näyteikkunana kohti länttä. Kesävieraiden määrä ylitti moninkertaisesti luostarin asukkaiden määrän. Ongelmia syntyi pyhiinvaeltajien ja matkailijoiden erilaisista motiiveista vierailta luostarissa. Kirkolliset juhlat saivat ortodoksit käymään pyhiinvaelluksilla säännöllisesti, kun taas matkailijoita kiehtoivat ensisijaisesti luostarisarten eksotiikka ja luonnonkauneus. Talvisin Valamo eli lähes kokonaan eristyksissä muusta maailmasta. Valamoon pääsi laivalla yleensä joulukuun alkuun asti ja keväällä jälleen vasta toukokuussa, kun Laatokka vapautui jääpeitteestä.²⁸

Kansallistamispyrkimyksen vuoksi yritettiin luostariin saada kilvoittelijoiksi karjalaisia nuorukaisia. Kirkko pyrki muokkaamaan Karjalan ortodoksisten luostarien sisäistä henkeä suomalaiskansalliseen suuntaan. Prosessi alkoi ajanlaskukysymyksestä, mutta tietoisesti ohjelmaksi se tuli vuodesta 1930 lähtien. Valamon veljestö oli pääsääntöisesti jo melko iäkästä, joten täydennystä oli saatava Suomesta, sillä luostarin veljestön toive saada elinvoimaa Venäjältä ei ollut mahdollista.²⁹ Ajanlaskuriidan ratkaiseminen ja hallinnolliset uudelleenjärjestelyt sitoivat luostaria entistä läheisemmin maan kirkolliseen ja valtiolliseen johtoon. Valamosta tuli myös kirkollisten kokousten ja juhlien pitopaikka. Luostarin säilymisen kannalta valtiolta näki suomalaistamisen välttämättömäksi. Siksi perustettiin Luostarien Säilyttämiskomitean päätöksellä Valamoon poikakoti ja kansakoulu vuonna 1931. Luostari palkkasi myös suomen kielen taitoisen papin huolehtimaan luostarin sisälähetystyöstä. Poikakodin asukkaiksi otettiin syksyllä 1931 yhteensä 30 poikaa eri puolilta Karjalaa. Vuoden 1932 lopulla aloitettiin myös suomenkielinen uskonnollissiveellinen

---

²⁷ Shevtshenko 2017, 258–265.

²⁸ Kilpeläinen 200, 352–353.

²⁹ Kilpeläinen 2000, 264–267.

valistustyö Valamon noviisien keskuudessa.³⁰ Poikakoti kouluineen oli luostarin suomalaistamistyön tärkein konkreettinen saavutus. Poikakodin tuli kasvattaa uutta suomalaista kilvoittelijapolvea luostarin vähenevän veljestön täydennykseksi. Hanke heijasti murrosajan suomalaistamista ja uskoa luostarin omaan kykyyn kasvattaa uusi kilvoittelijapolvi. Lisäksi poikakoti toi Valamolle suurta myönteistä julkisuutta.³¹

Valamolaisista identiteettiä ohjasivat luostarikulttuuri ja valamolainen elämäntapa. Luostari oli jatkuvassa interaktiossa yhteiskunnan kanssa. Ympäröivä yhteiskunta ongelmineen tuli luostarin sisälle pyhiinvaeltajien, turistien ja muiden ulkopuolisten mukana. Myös Valamon sijainti vaikutti luostarin identiteetin rakentamiseen ja aiheutti ristiriitoja. Luostari sijaitsi valtiollisella rajaseudulla sekä kulttuurisella ja uskonnollisella rajalla. Maailmansotien välisenä aikana luostari ei voinut enää pitää yllä suhteita Venäjään, vaan joutui elämään ympäröivän suomalaisen yhteiskunnan ehdoilla. Valamon ja yhteiskunnan vuorovaikutus toteutui hallinnollisen tason sekä turismin kautta. Valamon venäläisyys ilmeni silti edelleen luostariveljestön etnisissä juurissa ja puhekielessä sekä kirkkoslaavinkielisissä jumalanpalveluksissa.³²

2.3 Luostari talvisodassa

Suomen itärajan puolustuksen näkökulmasta Valamon saaristo oli Pohjois-Laatokan lukko ja strategisesti merkittävä alue. Siksi Valamoon oli perustettu rannikkotykkörykmentin varuskunta jo vuonna 1918. Rannikkotykkörykmentti 3:n alainen patteristo II/RTR3 toimi Valamon saaristossa maailmansotien välisen ajan. Patteristoon kuuluivat pääluostarissa sijaitseva esikunta sekä enimmillään viisi rannikkopatteria, joista Niikkanen ja Rautaveräjän patterit sijaitsivat Valamon pääsaarella ja kolme patteria muualla Valamon saaristossa. Patteristo vuokrasi luostarilta useita rakennuksia majoitustarkoituksiin. Niikkanaan rakennettiin rannikkotykkörykmentin joukkoja varten kookas kasarmi vuonna 1939. Armeija hoiti suuren osan kuljetuksistaan omilla laivoillaan sekä talvella hevoskuljetuksin. Ongelmina olivat usein Laatokan oikullinen jäätilanne sekä myrskyt ja sumu. Satamapaikkoina käytettiin Luostarinlahtea sekä Niikkanen lahtea, jonne pääsivät myös kookkaat

---

³⁰ Koukkunen 1973, 41–42.

³¹ Kilpeläinen 2000, 270–271.

³² Kilpeläinen 2000, 447–448, 453–458.

laivat. Rannikkotykistörykmentti 3:n pitkäaikainen komentaja eversti Eino I. Järvinen arvosti luostaria ja vaati myös alaisiltaan kunnioittavaa suhtautumista siihen. Näin suhteet puolustuslaitoksen ja luostarin välillä kehittyivät yhteistoiminnaksi, josta molemmat osapuolet hyötyivät.³³ Luostari ja rannikkotykistö jakoivat saman fyysisen ympäristön ja toteuttivat tehtävänsä osin yhteistyössä, osin erillään, mikä ei ollut aivan kitkatonta. Sotilaiden läsnäolo vaikutti sekä luostarin sisäiseen elämään että julkisuuskuvaan.³⁴

Puolustuspoliittisen tilanteen kiristyessä syksyllä 1939 rannikkotykistön organisaatiota muutettiin ja perustettiin Laatokan Meripuolustuksen alaisuuteen ”Valamon Lohko”. Siihen kuuluivat Valamon saaristossa Niikkanaan, Rautaveräjän, Petrovskin niemen ja Porfirin saaren rannikkopatterit sekä Mökerikön ja Ristisaaren linnakkeet. Sodan syttymisen jälkeen myös noin 30 kilometrin päässä Valamosta koilliseen, lähellä Laatokan rantaa sijaitseva Mantsin linnake alistettiin Valamon Lohkolle, jonka esikunta sijoitettiin Valamon pääluostariin. Valamon Lohkon komentajana toimi majuri Keijo Zilliacus 23.2.1940 saakka ja hänen jälkeensä majuri Asser Korvenheimo talvisodan loppuun asti. Luostarin kannalta merkittävän Niikkanaan linnakkeen päällikkönä toimi koko talvisodan ajan kapteeni Mauno Loikkanen. Saksan hyökättyä Puolaan syyskuussa 1939 Valamon miesvahvuutta nostettiin ja reservin joukkoja alettiin siirtää sinne. Valamon Lohko sai käskyn 9.9.1939 ”*puolueettomuusvartioiden ensimmäisen vaiheen*” suorittamisesta. Pattereita linnoitettiin ja niihin asetettiin lisää tykkeitä, vartiot ja ilmatorjunta-asetat. Armeijan liikekannallepanon jälkeen tulivat reserviläiset 9.10.1939 uudelleen palvelukseen. Luostarin omistamat höyrylaivat ”Valamon luostari”, ”Otava” ja ”Sergij” otettiin 12.10.1939 mennessä Valamon Lohkon käyttöön. Erillinen Jalkaväkirykmentti 23 siirrettiin Lahdenpohjasta Valamoon 22.10.1939 lähtien ja majoitettiin pääluostariin. Näin Valamon Lohko sai sotavahvuuden. Sodan syttyessä 30.11.1939 oli Valamon joukkojen vahvuus kaikkiaan jopa 1200 miestä ja siksi luostarisaarilla luotettiin vahvasti suomalaisten torjuntamahdollisuuksiin.³⁵

---

³³ Loikkanen 1973, 227–235. Kapteeni Mauno Loikkanen toimi II/RTR3:n Niikkanaan rannikkopatterin päällikkönä Valamon pääsaarella vuosina 1938–1940. Eversti Eino Iisakki Järvinen (1896–1955) toimi RTR 3:n komentajana vuosina 1927–1939 sekä Laatokan Meripuolustuksen komentajana talvisodassa 1939–1940. Kenraaliluutnantiksi ylennetty E.I.Järvinen toimi Suomen Merivoimien komentajana vuosina 1946–1952.

³⁴ Kilpeläinen 2000, 424–427.

³⁵ Loikkanen 1973, 235; Virolainen 2009, 86–87; Väliaho 1995, 163–165. Väliahon kuvaus perustuu pitkälti sotapäiväkirjoihin päätellen tarkoista päivämääristä ja tapahtumista. Hän kuvaa varsinkin tarkkaan rintamatapahtumat Valamossa Suomen armeijan näkökulmasta. Väliaho on saattanut käyttää tukena myös Mauno Loikkasen kirjoituksia, joissa esiintyy ilmeisesti sotapäiväkirjoista saatuja tarkkoja päivämääriä ja rintaman tapahtumia.

Talvi 1939–1940 oli sääolosuhteiden osalta poikkeuksellisen ankara. Pakkasta oli tammikuussa 1940 Valamossa ajoittain jopa -32 astetta, ja mantereella oli 40 asteen pakkaslukemia. Puolustusvoimien kelirikkoalus Aallokas pystyi vaivoin liikennöimään 19.1.1940 saakka. Sen jälkeen käytettiin hevosajoneuvoja, mutta tämä ei tyydyttänyt Mantsin linnakkeen huoltoa, joka tapahtui Lahdenpohjasta Valamon ja Ristisaaren kautta. Jäät vahvistuivat nopeasti, joten autotie aurattiin Lahdenpohjan ja Valamon välille. Helmikuun alkupuolella liikennöitiin Valamosta kuorma-autoilla ajoittain jopa Mantsiin asti aurattua jäätietä pitkin. Helmikuussakin oli luostarisaarilla -30 asteen pakkasia.³⁶

Laatokan Meripuolustus vastasi käytännössä kahden maarintaman väliin jäävän aavan Laatokan rannikon ja saarten puolustamisesta. Meripuolustuksen joukot koostuivat laivastosta, rannikkotykkilinnakkeista sekä yhdestä jalkaväen pataljoonasta. Koska Laatokka jäätynä talvella 1940 poikkeuksellisen aikaisin, ei venäläisten laivastolla ollut merkitystä sotatoimissa. Siksi Laatokan Meripuolustuksen suurin merkitys sodassa oli maarintaman tukeminen linnakkeiden tykistöllä. Jokaisessa linnakkeessa oli 2–4 kiinteää järeää rannikkotykkiä, joiden kantomatka oli 15–20 kilometriä. Koska Valamo sijaitsi kaukana mantereesta, sen kiinteillä tykeillä ei ollut merkitystä maajoukoille. Jalkaväkipataljoonan tehtävä oli estää vihollisen maihinnousu Valamon saarelle. Jos saari olisi menetetty, se olisi antanut venäläisille hyvän mahdollisuuden jatkaa hyökkäystä mantereelle Sortavalan ja Lahdenpohjan alueelle.³⁷

Valamon Lohkon komentaja majuri Zilliacus määräsi 23.9.1939 "*kriittillisen ajan johdosta*" seuraavat varotoimenpiteet: Luostarin rakennukset tuli pimittää pimeänä vuorokauden aikana, asiaton liikkuminen ulkona kiellettiin klo 21.00–06.00 välisenä aikana, kellojen soitto öisin lopetettiin sekä luostarin laivat tuli panna talvikuntoon mahdollisimman myöhään. Rakennusten pimennys kesti sittemmin veljestön evakuointiin asti. Lokakuun alusta lähtien kellojen soitto kiellettiin kokonaan. Tästä määräyksestä poiketen kuitenkin suurimpia kelloja, 16 tonnia painavaa Andreaan kelloa sekä 8 tonnin Sunnuntaikelloa soitettiin ilmavaaran uhatessa hälytysmerkkinä. Lokakuun alussa myös skiitoissa (sivuluostareissa) ja muualla saarella asuneet veljestön jäsenet siirrettiin pääluostariin. Luostarin elintarvikevarasto oli armeijan hallussa 16.10.-27.11.1939, jolloin luostari sai käyttää omaa

---

³⁶ Loikkanen 1973, 235.

³⁷ Malinen 2018, 11–16.

varastoaan vain sotilasvalvonnan alaisena. Lokakuussa 1939 jouduttiin sotilasviranomaisten käskystä tyhjentämään luostarin suuri hotelli ja tallirakennuksesta 14 huonetta sekä lukuisia muita rakennuksia. Majoitustilaa tarvittiin, koska 22.10.1939 Valamoon tuotiin mantereelta runsaasti lisää sotilaita. Tästä lähtien liikkumiseen luostarimuurien ulkopuolella tarvittiin erikoislupa.³⁸ Jumalanpalvelukset toimitettiin edelleen syksyllä 1939 päivittäin, mutta suomenkielisiä palveluksia ei enää voitu toimittaa. Veljestö saattoi kuitenkin työskennellä ja rukoilla entiseen tapaan.³⁹

Syksyllä 1939 merkinä poikkeuksellisesta ajasta olivat myös luostarin ruokavarojen luettelointi ja säännöstely. Asevelvolliset viitankantajamunkit ja noviisit saivat kutsun YH:oon. Luostarin veljestöön kuuluneet suomenkieliset pappismunkit Pietari ja Paavali määrättiin 12.10.1939 sotilaspastoreiksi Valamoon ja Mantsiin. Valamon Lohkon komentaja majuri Zilliacus tunsu heikosti luostarilaitosta. Hän luuli, että luostari on vakoilijoiden pesäpaikka ja järjesti etsintöjä munkkien keskuudessa. Luostarin johtajaa igumeni Haritonia epäiltiin asekatkennästä, ja Sortavalassa levisi perätön huhu, että luostarikirkon alttarissa oli salainen radioasema ja että igumeni oli viety vangittuna Sortavalaan. Kun majuri Zilliacus siirrettiin muihin tehtäviin ja Valamon hyvin ennestään tunnetut majuri Asser Korvenheimo nimitettiin helmikuussa 1940 uudeksi patteriston komentajaksi, luottamus ja asiallisuus palautuivat sotilasjohdon ja luostarin välille.⁴⁰

Valamossa toimeenpannuista kotietsinnöistä kertoo tarkemmin luostarin vuosikertomus. Sen mukaan pian sodan syttymisen jälkeen 4.12.1939 sotilasviranomaiset ottivat radiovastaanottimet luostarin palveluksessa olleilta siviileiltä. Sotilasviranomaiset tekivät luostarissa kotietsinnän 5.12.1939 vastaisena yönä ja löysivät putkivastaanottimen pappismunkki Ruffinilta sekä kidekoneen pappismunkki Arkadilta. Samalla takavarikoitiin kaksi revolveria, jotka luostari oli hankkinut itsepuolustusta varten. Munkki Siluanilta takavarikoitiin teurastuskarjan ampumiseen käytetty pistooli. Kotietsinnän yhteydessä sotilasviranomaiset vangitsivat viisi munkkia. Kaikkia veljestön jäseniä kehoitettiin tuomaan ruokalaan aseita, kiikareita, kompassoja, kameroita ja karttoja. Vähäisen takavarikoidun esineistön joukossa oli muutamia varisten pelotukseksi käytettyjä sekä rikkinäisiä

---

³⁸ II/RTR 3:n komentaja majuri K.Zilliacus Valamon luostarin johtajalle 23.9.1939, A3/1939 Ea:152, VLA; Luostarin toimintakertomus vuodelta 1939, A4/1940, Ea:153, VLA.

³⁹ "Muutoksia poikkeuksellisen ajan takia". A24/1939, Ea:152, VLA.

⁴⁰ Paavali 1973, 84; Karjalainen 1974, 65–66. Myöhemmin Suomen ortodoksisen kirkkokunnan johtajana toiminut arkkipiispa Paavali (1914–1990) kuului pappismunkkina Valamon luostarin veljestöön. Asevelvollisena hän toimi talvisodan aikana Valamon Lohkon ortodoksisena sotilaspastorina.

aseita. Kotietsintöjä jatkui vielä muutamina öinä, koska väitettiin luostarin kätkevän aseita, joita ei kuitenkaan löytynyt.⁴¹

Rannikkotykistön toimintaa Laatokalla tutkinut Erkki Marttila pitää majuri Zilliacuksen antamaa kellojen soittokieltoa perusteettomana kiusantekona. Sotaväen ja luostarin yhteistoimintaa Valamossa tutkinut Markku Virolainen puolestaan huomauttaa, kuinka liioiteltuja olivat monet muutkin armeijan määräämät toimenpiteet luostarissa talvisodan edellä. Hän arvioi tilannetta seuraavasti:

*"Luostarin keskeistä omaisuutta oli otettu armeijan käyttöön runsaasti parissa kuukaudessa. Luostari oli määrätty pimennettäväksi, kellojen soitto oli kielletty ja veljestön liikkumista rajoitettu. Veljestöön ei armeijan piirissä luotettu, sen jäseniä tarkkailtiin sekä luostaria epäiltiin yhteistyöstä vihollisen kanssa. Luostarin johdon on täytynyt olla hämmennyksissä, mutta pahempaa oli tulossa. Piti ilmoittaa, kenellä luostarin henkilökuntaan kuuluvilla oli radiovastaanottimia. 5.12.1939 kotietsinnässä veljestön henkilökohtaista omaisuutta takavarikoitiin 22 munkilta. Yhteensä takavarikoitiin 27 kiikaria, 7 kompassia, 4 kameraa ja Pietarin kaupungin kartta. Kaikkien veljestön jäsenten keljat tarkastettiin, ja takavarikot kohdistuivat myös igumenin ja varajohtajan omaisuuteen. Veljestön liikkumista rajoitettiin entisestään asettamalla vuorokautinen ulkonaliikkumiskielto ja kulkuluvat. Siten veljestö oli joutunut vangeiksi omassa luostarissaan. Armeija toimi miehittäjän ottein erottamatta Suomen kansalaisia niistä veljistä, jotka eivät olleet kansalaisia."*⁴²

Valamossa asunut luostarin poliisin poika Eino Salakka muistelee, kuinka syksyllä 1939 armeijan aktivoitumisen vastapainona luostarin toiminta vähitellen hiljeni. Sotilaiden epäluulot veljestöä kohtaan heräsivät ja aiheuttivat munkkien ”vetäytymisen itseensä ja omiin keljoihinsa”. Veljestö joutui Salakan tulkinnan mukaan luovuttamaan radionsa pois, etteivät munkit olisi yhteydessä viholliseen. Rannikkotykistörykmentti 3:n historiaa tutkinut Erkki Marttila kirjoittaa, että veljestöä epäiltiin talvisodan alla yhteydenpidosta Neuvostoliittoon, vaikka näyttöä tästä ei löytynyt. Valamossa sotilaspappina toiminutta pappismunkki Paavalia oli suuttanut majuri Zilliacuksen asenne. Hän oli helpottunut, kun Zilliacus siirrettiin pois. Markku Virolaisen mukaan majuri Zilliacuksen toimintaan saattoi vaikuttaa hänen luterilainen taustansa. Zilliacus ei voittanut vieraan pelkoaan suhteessa venäläisiin munkkeihin. Hänen päätehtävänsä oli turvata isänmaa

---

⁴¹ Luostarin vuosikertomus 1939, A4/1940, Ea:153, VLA.

⁴² Virolainen 2009,87–90.

mahdollisimman tehokkaasti.⁴³ Markku Virolainen kysyy, oliko epäilylle veljestön vakoilutoiminnasta todellista katetta? Tämä on epätodennäköistä, eikä siitä ainakaan löytynyt sotilaiden toimeenpanemissa etsinnöissä lähteiden mukaan mitään todisteita. Tosin joillakin Valamon veljestön vanhaa ajanlaskua kannattaneilla jäsenillä oli Natalia Shevtshenkon mukaan ollut epävirallisia yhteyksiä Venäjän ortodoksisen kirkon eri tahoihin 1930-luvulla ajanlaskukysymykseen liittyvissä asioissa. Mutta majuri Zilliacuksen epäluuloon vaikutti varmasti tieto siitä, että luostarin veljestön enemmistö ei ollut vielä syksyllä 1939 virallisesti Suomen kansalaisia ja että valtaosa munkeista osasi puhua vain venäjää. Talvisodan taustaa vasten oli loogista, että sotilasviranomaiset saattoivat osoittaa voimakastakin epäluuloa venäjänkielisiä munkkeja kohtaan, jotka alun perin edustivat samaa kansallisuutta kuin idästä uhkaava vihollinen.

Kun sota oli syttynyt 30.11.1939, siirrettiin osa Valamon Lohkon rannikkotykeistä ja sotajoukoista mantereelle. Vuoden vaihteeseen mennessä oli Valamon sotilaallinen miesvahvuus supistunut merkittävästi noin 800 miehellä. Joukkoja vähennettiin, koska aikainen talvi ja Laatokan jäätyminen vähensivät vaaraa meririntamalla.⁴⁴ Valamoa puolustavaan pataljoonaan kuulunut konepistoolimies Toivo Malinen kertoo: *”Talvisodan syttymisen jälkeen olimme sodan kahden päänäyttämön välissä. Molemmilta suunnilta kuului jatkuvaa tykkien jylinää ja ensimmäisen sotapäivän iltana näimme laajoja tulipaloja taivaanrannassa. Meitä oli yli tuhat miestä, joten uskoimme mahdollisuuksiimme. Vihollisen lentotoiminta oli sodan alusta alkaen vilkasta, mutta kimppuumme ei hyökätty, koneet vain lensivät yllämme. Arvelimme, että Valamo toimi lentokoneille jonkinlaisena suunnistusmerkinä, jonka kautta ne lensivät mantereen hyökkäyskohteisiin.”*⁴⁵

Huolto Mantsin linnakkeen ja mantereen (Lahdenpohjan sataman) välillä kulki jäättömänä aikana laivoilla Valamon kautta. Lähellä Laatokan koillisrantaan sijaitseva Mantsinsaari oli jäänyt vihollisen selustaan. Joulukuun puoliväliin mennessä oli pataljoonan joukkoja siirretty runsaasti Mantsiin, jossa käytiin kiivaita taisteluita. Koko joulukuun ajan Valamo oli ilmahyökkäysten kohteena. Ilmahälytykset koskivat myös luostarin veljestöä, joka käytti pommisuojana pääkirkkoa. Se ei suojannut täysosumalta, mutta toimi tehokkaasti sirpalesuojana. Oli myös muutamia munkkeja, jotka eivät halunneet suojautua ollenkaan. He pysyivät paikallaan niissä toimissa, missä sattuiivat olemaan

---

⁴³ Virolainen 2009,93–95,100; vrt. Salakka 1980,182 ja Marttila 2001,66.

⁴⁴ Loikkanen 1973,237.

⁴⁵ Malinen 2018, 24–25.

ja luottivat kohtaloonsa. Sodan alussa pommitukset kohdistuivat lähinnä tykkipattereihin ja kasarmeihin, mutta joulukuun lopulla myös varsinaiset luostarin rakennukset joutuivat ilmahyökkäysten kohteeksi.⁴⁶ Liitteeseen 1 on eri lähteistä ja kirjallisuudesta koottu yhteenveto Valamon talvisodan aikaisista pommituksista, tietoja pommitusten ajankohdista, lentokoneiden määrästä ja pommitusten aiheuttamista vaurioista.⁴⁷ Neuvostoarmeijan lentokoneet pommittivat Valamoa talvisodan aikana ainakin 22 kertaa. Todennäköisesti pommitusten todellinen lukumäärä oli tätäkin suurempi. Pommitusten ensisijainen syy lienee se, että venäläiset olivat hyvin selvillä luostarisaarilla sijainneesta, vahvasti miehitetystä ja linnoitetusta sotilastukikohdasta. Joulukuussa 1939 pommitukset eivät vaikuttaneet vielä suuresti luostarin elämään, mutta vuodenvaihteen jälkeen tilanne muuttui. Erityisen dramaattinen oli 4.2.1940 pommitus, jonka vuoksi sotilasviranomaiset päättivät evakuoida Valamossa vielä oleskelleen veljestön ja luostaritoiminta siellä päättyi. Pommitusten rajuuteen ja pudotettujen pommien määrään nähden sodan vauriot Valamossa jäivät melko vähäisiksi. Huomattava osa pommeista ei osunut luostarin rakennuksiin, eikä yksikään veljestön jäsen kuollut pommituksissa. Sotilaistakin vain kolme sai surmansa Valamossa koko talvisodan aikana. Lisäksi Valamon ilmatorjunta oli hyvin vähäistä, vaikka venäläiset kykenivät hyökkäämään luostariin pakkastalven olosuhteissa tehokkaasti vain ilma-aseen avulla, ja tämä seikka oli varmasti myös suomalaisten tiedossa. Onkin aiheellista arvioida, miksi suomalaiset eivät olleet järjestäneet Valamoon parempaa ilmatorjuntaa. Syynä saattaa olla se, että Valamon puolustus oli vuosien ajan jo ennen sotaa rakennettu ensisijaisesti rannikkotykistön varaan vihollisen mahdollisen laivastohyökkäyksen torjumiseksi. Talvisodan poikkeuksellisen kylmissä oloissa laivaston hyökkäys ei kuitenkaan ollut mahdollinen. Ilmatorjunnan puuttuminen saattoi johtua siitäkin, että sitä oli keskitetty etupäässä kaupunkiin, eikä resursseja pienempien kohteiden ilmatorjunnan järjestämiseen mahdollisesti ollut. Valamossa vaurioituivat eniten ne rakennukset, jotka olivat olleet armeijan käytössä, ellei oteta lukuun 4.2.1940 suurpommitusta, jossa pääluostarikin kärsi suuria tuhoja. Vaikuttaa siltä, että venäläiset halusivat säästää luostarin rakennuksia mahdollista tulevaa käyttöä varten sen jälkeen, kun Valamo rauhanteossa tulisi heidän haltuunsa, kuten sittemmin kävikin.

---

⁴⁶ Malinen 2018, 26–29.

⁴⁷ Liitteen tiedot on koottu seuraavista lähteistä: Loikkanen 1973, s.236–239; Väliaho 1995, 167–175 ja 178–182; Igumeni Hariton arkkipiispa Hermanille 4.3.1940, A2/1940, Ea:153, VLA; Niikkanen Linnakkeen spk 1939, A 2416, SArk.; LMeP Lohkojen tilanneilmoitukset, A 2791, SArk.; LMePEK:n spk 30.11.1939-13.3.1940, A 2275, SArk.; Valamon Lohkon esikunnan spk 21.1.-13.2.1940, A 3160, SArk.

Mauno Loikkasen mukaan ilmavalokuvat lienevät antaneet väärän käsityksen pommitusten tehosta. Valokuvissa hiekkaa oli valkoisella hangella paljon näkyvissä, mutta pienikin pommi saattoi levittää laajalle alueelle hiekkaa. Loikkanen olettaa myös, että Valamoä käytettiin lentomajakkana, josta otettiin suuntimet pommituskohteisiin.⁴⁸ Tämä oletus on Valamon sotatoimiin henkilökohtaisesti osallistuneen ammattiupseerin kertomana varsin uskottava. Tatjana Shevtshenko on huomauttanut saarta pommitetun siksikin, että luostarin pääkirkon torni on ympäristön korkein kohta, joka sopi hyvin radiotoimintaan. Lentäjät eivät hänen mukaansa kuitenkaan kyenneet havaitsemaan pääkirkkoa ja sitä tuhoamaan.⁴⁹ Shevtshenkon tulkinta ei vaikuta oikealta, sillä Valamon kookas pääkirkko ja sen 72-metrinen kellotorni näkyivät kirkkaalla säällä kauas Laatokalle. Todennäköisempää onkin, ettei venäläisillä ollut tietoista tarkoitustakaan tuhota pääkirkkoa, koska tämän kookkaan rakennuksen käyttöä varten heillä saattoi olla erityisiä suunnitelmia saadessaan luostarin pysyvästi haltuunsa.

Valamossa vielä tammikuun ajan asunut veljestön osa siirrettiin palavasta luostarista jäätietä myöten mantereelle Lahdenpohjaan 4.2.1940 viranomaisten määräyksestä. Veljestön evakuointia tarkastellaan tarkemmin 3. pääluvussa. Veljestön evakuoinnin jälkeen Valamoon jäi luostaria edustamaan vain viiden veljestön jäsenen osasto, joka hengenvaarallisissa olosuhteissa ja yhteistyössä sotilaiden kanssa yritti suojata luostarin aineellista omaisuutta. Tässä vaiheessa ei vielä ollut tiedossa, että Valamo joudutaan luovuttamaan rauhanteossa Neuvostoliitolle, mikä ilmeisesti oli syynä siihen, että esineistöä ei siirretty laajamittaisesti Valamosta mantereelle ennen rauhantekoa. Mainitut viisi veljestön jäsentä työskentelivät pääluostarissa rauhantekoon 13.3.1940 saakka. Tällöin käynnistyi luostarin arvokkaan irtaimiston mittava evakuointi, josta tehdään tarkemmin selkoa tutkimuksen 4. pääluvussa.⁵⁰

Tieto rauhasta saatiin Valamoon 13.3.1940 klo 6.30. Silloin annettiin käsky upottaa Niikkanen lahdella talvehtivat laivat, jotka armeija oli syksyllä 1939 takavarikoinut luostarilta. Tehtävän suoritti luutnantti Veikko Ukkola, joka upotti trotyylilla s/s Sergein ja s/s Aallon sekä s/s Otavan Niikkanen

---

⁴⁸ Loikkanen 1973, 235,238. Valamon pommituksista ja luostaritoiminnan viimeisistä vaiheista Valamossa kts. myös Tuomikoski 2019,159–165.

⁴⁹ Shevtshenko 2017, 274.

⁵⁰ Mainitut veljestön jäsenet olivat sotilaspastorit, pappismunkit Pietari ja Paavali, munkit Simforian ja Irakli sekä kuuliaisuusveli insinööri Vladimir Kudrjajtsev.

lahteen. Käsky peruuttaa räjäytys ehti perille juuri viimeisen räjähdysten jälkeen.⁵¹ Mantsin linnakkeen komentaja, kapteeni Tuovi Mäkeläinen, oli saanut viralliset valtuudet luovuttaa Suomen valtion edustajana Valamon luostarin ja saariston Neuvostoliitolle. Hän saapui tätä tehtävää varten Valamoon 18.3.1940 päivällä. Samana päivänä, luostarin evakuoinnin ollessa vielä kesken, kuului voimakasta moottoriajoneuvon ääntä idästä. Ristisaaren talvitietä ajoi Valamoon suuri venäläinen auraustraktori perässään hiihtohinauksessa olleita sotilaita. Osaston vanhin luutnantti Andrejev oli lähtenyt joukkoineen mantereelta Aunuksen Viteleestä tehtävänänsä aurata tie seuraavana päivänä tuleville miehitysjoukoille. Venäläiset etujoukot tulivat johtajan ja 18 miehen joukkueena Valamoon etuajassa, pyytäen väsyneinä luostarista yösiijaa. Venäläiset tiesivät, että he olisivat saaneet tulla Valamoon sovitun aikataulun mukaan vasta seuraavana aamuna. Heidät majoitettiin noin kaksi kilometriä pääluostarista itään ns. Erakon majalle, jossa he lupauksensa mukaan odottivat aamuun asti. Suomalaisten joukkojen poistuttua Valamosta 19.3.1940 alkoi saaren pohjoisrannalle jäälle kerääntyä lisää venäläisiä joukkoja. Jäätietä pitkin tuli Viteleestä noin 200 miestä sekä runsaasti moottori- ja hevosajoneuvoja. Valamon vastaanottaja oli kenraalin arvoinen upseeri. Tämä pahoitteli, että luostarin kalleudet oli viety pois.⁵² Valamon virallinen luovutus venäläisille tapahtui 19.3.1940 klo 11.56.⁵³ *"Maaliskuun ilta-auringon kimmeltäessä Valamon kirkon torneissa ja pakkasen kiristyessä ajoi kapteeni Mäkeläinen jäätietä mantereelle 19.3. klo 17–18 välillä. Suomalaiset olivat poistuneet Valamosta".*⁵⁴

---

⁵¹ Loikkanen 1973, 239–240. Laivojen upottamisessa kiinnittyy huomio kahteen keskenään ristiriitaiseen, toisilleen vastakkaiseen käskyyn. Räjäyttämisen peruutuksen syy jää arvailujen varaan. Kun Valamo jatkosodassa tuli taas suomalaisten haltuun, S/S "Valamon luostarin" hylky löytyi oppoamispaikalta Niikkanasta, mutta S/S "Aalto" ja S/S "Otava" oli viety pois. S/S "Sergein venäläiset olivat nostaneet ja siirtäneet Luostarinlahdelle, jonne se oli uponnut uudelleen. Luostari ei sodan oloissa pystynyt laivaa kunnostamaan, joten se päätettiin myydä puolustuslaitokselle vuonna 1944. (Fd 7/1943, OKHA; Loikkanen 1973, 243).

⁵² Loikkanen 1973, 240–241; LMePEK spk 30.11.1939-13.3.1940, A 2275, SARk. Valamon luovuttajaksi määrätty kapteeni Mäkeläinen oli johtanut myös Mantsin linnakkeen evakuoinnin ja luovuttanut sen virallisesti venäläisille heti rauhanteon jälkeen. Mantsi säilyi suomalaisten hallinnassa talvisodan loppuun asti. Linnake evakuoitiin jäätietä myöten Ristisaaren ja Valamon kautta (vrt. Immonen 1966, 252–271). Mauno Loikkasen esittämä tieto, että Valamon venäläinen vastaanottaja oli kenraalin arvoinen, saattaa olla liioiteltu, sillä sotapäiväkirjassa puhutaan tässä yhteydessä venäläisestä kapteenista. Sotapäiväkirjan mukaan etujoukkoja johtaneen upseerin nimi oli Andrejev eikä Bondarev, kuten Loikkanen kertoo. Sotapäiväkirjassa mainitaan myös venäläisten mahdollisesta aikeesta perustaa Valamoon kylpylaitos. Tämä aikomus ei koskaan toteutunut.

⁵³ LMePEK spk 30.11.1939-13.3.1940, A 2275, SARk.

⁵⁴ Loikkanen 1973, 240–241. Jatkosodassa everstiluutnantiksi ylennyt Tuovi Mäkeläinen kuoli taisteluissa Uhtualla saamiinsa vammoihin sotasairaalassa keväällä 1944. (Tuovi Mäkeläisen tyttären Eva-Christina Mäkeläisen henkilökohtainen tiedonanto tekijälle huhtikuussa 2015.) Vrt. https://www.sotapolku.fi/henkilot/makelainen_tuovi-topias_1903-03-26_oulu/

Valamon viimeisiä päiviä talvisodan lopussa leimasivat suomalaisten sotajoukkojen läsnäolo, yhä jatkuvat ilmapommitukset sekä hengenvaarallisissa olosuhteissa tapahtunut luostarin kallisarvoisen omaisuuden suojaaminen. Luostarikilvoitus oli Valamossa päättynyt, kirkonkellot olivat vaiti, ja kaikki odottivat sodan päättymistä. Veljestö oli viittä jäsentään lukuun ottamatta paennut sodan kauhuja syrjäiselle Kannonkoskelle. Kun rauha lopulta tuli, jouduttiin Valamosta rauhansopimuksen nojalla luopumaan. Sitä ennen oli edessä kuitenkin kiivastahtinen luostarin omaisuuden evakuointi, joka tapahtui muutamassa päivässä, ennen kuin luostarisaaressa uudet neuvostovenäläiset omistajat ottivat kaiken luostariin jäljelle jääneen kiinteän ja irtaimen omaisuuden hallintaansa.

3 LUOSTARIN ASUKKAIDEN EVAKUOINTI

3.1 Valamolainen yhteisö

"Munkkililvoituksen perustana on lakkaamaton rukous ja uupumaton työ. Itämainen munkkikunta ei suinkaan halveksi henkistä työtä, mutta ruumiilliselle työlle se antaa luostarielämässä suuremman merkityksen. Ruumiillinen työ kun on sekä apukeino menestykselliseen kehitykseen hengellisessä kilvoituksessa että yhtä sopiva sekä sivistyneelle että yksinkertaiselle henkilölle. Valamon munkit, jotka melkein poikkeuksetta ovat aikanaan olleet talonpoikia ja työmiehiä, harjoittavat etupäässä ruumiillista työtä, ja tämä ruumiillinen työ, jota he pitävät pyhänä kilvoituksena, sekä säästäväinen suhtautuminen työn tuloksiin onkin Valamon luostarin toimeentulon perustana." (Valamon luostarin igumeni Pavlin, 1865–1935)⁵⁵

Kun tutkitaan Valamon luostarin asukkaiden evakuointia talvisodassa, on tarpeen tarkastella, millaista väkeä luostarisaaressa asui ja kuinka luostarin elämä oli järjestetty. Valamon luostari oli yhteisönä heterogeeninen ja siihen kuului varsinaisen luostariveljestön lisäksi runsaasti muutakin väkeä. Suomen itsenäistymisestä lähtien Valamoon sijoitettiin luostarista riippumatonta väestöä,

---

⁵⁵ Takala 2011, 9.

kuten puolustusvoimien joukkoja. Myös siviilien määrä lisääntyi luostarissa monista syistä. 1920- ja 1930-luvuilla luostarin mailla tehtiin laajoja metsätöitä ulkopuolisen työvoiman avulla. Siviilien määrää lisäsi kausiluontoisesti lähinnä kesäisin myös matkailu. Luostarin kannalta ulkopuolisten läsnäolo oli sekä hyödyksi että haitaksi: ulkopuoliset toivat tuloja, mutta häiritsivät luostarin rauhaa. Varsinaiseen luostariveljestykseen kuuluivat pappismunkit, munkkidiakonit, munkit ja varsinaiset noviisit, jotka eivät olleet tehneet luostarilupausta. Luostarin sisäpiiriin kuuluivat lisäksi veljestykseen kuulumattomat ns. harrastajanoviisit, Valamon poikakodin oppilaat, luostarin huollettavat naisvanhukset sekä palkattu ja vapaaehtoistyötä tekevä työväki. Lisäksi Valamossa asui puolustusvoimien henkilökuntaa perheineen ja varusmiespalvelusta suorittavia. Luostarissa toimivat myös opettaja, poliisi ja luotsilaitoksen edustajat.⁵⁶

Valamolaisen yhteisön tärkein ryhmä oli luostarin munkkiveljestö, joka hallitsi luostarin omaisuutta ja määräsi pitkälti luostarin elämää. Valamossa olivat käytössä kaikki kolme ortodoksisen munkkielämän muotoa: yhteiselämä, skiittaelämä sivuluostareissa ja erakkoelämä yksinäisyydessä. Luostarilupausten jälkeen henkilö kuului pieneen skeemaan vihittyihin eli varsinaisiin munkkeihin. Suureen skeemaan (erakkomunkiksi) vihittiin vain edistyneitä kilvoittelijoita. He viettivät erakko- tai skiittaelämää noudattaen itse laatimaansa päivärytmiä. Valamossa noudatettiin tiukkaa jumalanpalvelussääntöä ja korostettiin yhteisen rukouksen merkitystä. Luostarin useimmissa kirkoissa toimitettiin palvelukset päivittäin. Luostarin elämässä olivat erityisen tärkeitä kirkkovuoden suuret juhlat, joiden jumalanpalveluksiin osallistui kesäisin myös laivalasteittain pyhiinvaeltajia. Luostarielämää rytmittivät jumalanpalvelukset, työ, ateriat ja lepo. Talvikaudella Valamossa keskityttiin rukoukseen, kun luostari oli eristettynä mantereesta omaan rauhaansa. Kaikkien veljien piti olla päivittäin yhteisesti aterialla. Ruokailussa noudatettiin hiljaisuutta ja kirkon paastosääntöjä. Kullakin veljestyksen jäsenellä oli oma hengellinen ohjaajansa, jonka luona tuli käydä säännöllisesti synnintunnustuksella.⁵⁷ Valamon etäinen sijainti mantereesta ja saarten jylhä luonto olivat vaikuttaneet alueen muotoutumiseen luostarikilvoituksen keskukseksi. Luostarielämän tukipylväinä olivat kullekin yhteisön asukkaalle määrätty kuuliaisuustehtävä, jumalanpalveluksiin osallistuminen, oma rukoussääntö sekä henkilökohtaisen ohjaajavanhuksen ohjeiden noudattaminen.⁵⁸

---

⁵⁶ Kilpeläinen 2000,169–174.

⁵⁷ Hirvonen 2015, 48–53.

⁵⁸ Paavali 1973, 46–48.

Munkkivihkimyksessä vihittävä lupautuu köyhyyteen, siveellisen elämän puhtauteen ja kuuliaisuuteen. Kuuliaisuustehtävillä eli käytännön työllä on suuri merkitys hengellisessä kasvussa, ja ne auttavat yhteisön jäsentä voittamaan oma tahtonsa ja sopeutumaan yhteisöön. Kuuliaisuustehtävät ovat sidoksissa henkilön asemaan luostarin hierarkiassa. Valamossa luostarin johtaja eli igumeni valitaan veljestön keskuudesta. Johtaja valvoo kaikkea toimintaa luostarissa. Igumenin jälkeen seuraavia hierarkiassa ovat luostarin johtokunnan jäsenet: varajohtaja, rahastonhoitaja, kirkkokalustonhoitaja, valvoja, taloudenhoitaja ja pääriippi-isä. Veljestöön kuuluville annetaan kuuliaisuustehtävä kykyjen ja ammattitaidon mukaan. Skeemamunkit asuivat yleensä sivuluostareissa erillään muista munkeista ja heidän ainoana kuuliaisuustehtävänään oli rukoileminen.⁵⁹

Valamon luostarissa vihittiin vuosina 1910–1939 yhteensä 48 henkeä *salaisesti* munkiksi tai skeemamunkiksi. Termi *salaisesti* (*”kelejno”*) vihitty tarkoitti vakinaiseen veljestöön kuulumatonta henkilöä, joka vihittiin munkiksi vain luostarin johtajan luvalla ilman kirkollisen ja maallisen esivallan virallista lupaa. Koska virallisen munkkivihkimyksen edellytyksenä oli vuoden 1918 jälkeen Suomen kansalaisuus, luostariveljestöön kuuluvat Venäjän kansalaiset vihittiin ensin salaisesti munkiksi. Heidän asemansa vakinaistettiin myöhemmin, kun he saivat Suomen kansalaisuuden.⁶⁰ Luostari valikoi sopivimmat yksilöt oikeisiin tehtäviin. Hengellisesti arvostetuimmat munkit voitiin vihkiä suureen skeemaan eli erakkomunkiksi. He saattoivat toimia myös hengellisinä ohjaajina. Munkkien arvoasema luostarissa määräytyy statuksen mutta myös tehtävän ja kykyjen kautta. Suomenkielisten munkkien vähyys oli Valamossa suuri ongelma, jota alettiin 1930-luvulla ratkaista. Tuolloin Valamoon saatiin vähäisessä määrin myös suomenkielisiä kilvoittelijoita, joiden varaan suunniteltiin uutta karjalaista luostaria.⁶¹

Sari Hirvosen tutkimuksen mukaan peräti 97 % Valamon veljestön jäsenistä vuosina 1910–1939 oli alkuperäiseltä kansallisuudeltaan venäläisiä. Suomen alueelta tulleita, joko suomalaisia tai karjalaisia, oli tänä aikana vain 3 %. Useimmat Valamossa tuolloin eläneistä veljestön jäsenistä olivat tulleet luostariin jo Venäjän vallan aikana. Muut kuin Suomen kansalaiset tarvitsivat oleskeluluvan voidakseen asua Valamossa. Monet venäläistaustaiset luostariveljet anoivat Suomen kansalaisuutta jo 1920-luvulta lähtien, mutta heidän motiivinaan ei ollut suomalaistuminen, vaan kyseessä oli

---

⁵⁹ Hirvonen 2015, 55–58,158.

⁶⁰ Hirvonen 2015,73–74.

⁶¹ Kilpeläinen 2000, 179–181.

enemmänkin keino jäädä luostariin. Munkit pitivät tiukasti kiinni venäjän kielestä ja venäläisistä perinteistä taistellen ortodoksisen kirkon suomalaiskansallisia uudistuksia vastaan. 1930-luvulla enemmistö veljestön jäsenistä oli Suomen kansalaisia, mutta luostari ei ollut mieleltään suomalainen. Veljestön venäläisortodoksinen identiteetti oli 1920- ja 1930-luvuilla hyvin vahva, stabiili ja muutosvastarintainen. Veljestö ei kyennyt kohtaamaan kirkollisen elämän muutosta Venäjä-sidonnaisuuden katkettua.⁶²

Valamon kilvoituselämää 1930-luvulla oman aikansa tieteellisin metodein tutkinut Johannes Suhola totesi pessimistisenä havaintonaan, että ”*luostari on taantunut aikamme antiaskettisen hengen vaikutuksesta*”. Hänen havaintojensa mukaan monet skiitat olivat joko autioituneet tai jopa purettu ja luostarikuri oli huomattavasti höltynyt. Kuitenkin Suholan mukaan oli mahdollista tavata vielä todellisia kilvoittelijamunkkeja. Suholan mielestä vaarana oli se, että munkkilaisuus kadottaisi itämaiselle askeesille ominaista henkeä saadessaan sosiaalista merkitystä näkyvässä muodossa. Näin ollen Valamon luostarin alkavan rappeutumisen syynä oli hänen tulkintansa mukaan munkkiveljestön läheinen kosketus muun maailman kanssa.⁶³ Suhola ei kuitenkaan maininnut luostarin toiminnan taantumisen syyksi Suomen itärajan sulkeutumista, joka myöhempien tutkimusten mukaan oli tärkein syy veljestön vähenemiseen ja sen keski-ian kohoamiseen.

Yleinen piirre Valamon väestökehityksessä 1900-luvulla oli veljestön jäsenmäärän jatkuva väheneminen. Munkkien määrä väheni 1920-luvulta lähtien tasaisesti ja varsinaisten noviisien määrä suorastaan romahti. Ensimmäinen maailmansota, Venäjän vallankumous ja Suomen itsenäistyminen aiheuttivat veljestön määrän vähenemistä. Venäjältä ei enää tullut täydennystä veljestöön, koska Suomen ja Neuvosto-Venäjän välinen raja oli kiinni. Luostarista poistuneiden määrä ja veljestön kuolleisuus ylittivät vakinaiseen veljestöön tulleiden määrän moninkertaisesti. Ajanlaskuriita, kirkon johdon kriittinen asenne luostaria kohtaan ja venäläisten tulokkaiden loppuminen vaikuttivat veljestön määrän alenemiseen voimakkaasti. Maailmansotien välisenä aikana luostari silti onnistui kasvattamaan uuden karjalaisen ja suomenkielisen luostarielämän harrastajajoukon.⁶⁴ Vuosina 1931–1939 Valamon veljestön määrä väheni 244:stä 176:een eli 68 hengellä. Talvisodan kynnyksellä vuonna 1939 viralliseen veljestöön kuuluivat luostarin johtaja, kaksi vanhuuden levossa olevaa

---

⁶² Hirvonen 2015, 105–106, 223.

⁶³ Suhola 1936, 46–47, 73. Teologisen yliopistotutkinnon suorittanut isä Johannes Suhola toimi vuosina 1942–1972 Suomen ortodoksisen pappisseminaarin rehtorina.

⁶⁴ Kilpeläinen 2000, 189–196.

igumenia, 45 pappismunkkia, 4 skeemapappismunkkia, 17 munkkidiakonia, 94 munkkia, 7 skeemamunkkia ja vain 6 noviisia. Lisäksi luostarissa asui vuonna 1939 yhteensä 66 harrastajanoviisia, joita ei luettu viralliseen veljestöön. Enemmistö varsinaisesta veljestöstä eli peräti 102 henkeä oli tuolloin jo 60–70-vuotiaita.⁶⁵

Vaikka Valamon fyysisesti oli lähellä karjalaista ortodoksiväestöä, hengeltään ja tavoiltaan se oli venäläinen luostari. Suomalaisia veljestön jäsenistä oli 1930-luvullakin vain noin 2,5 prosenttia. Määrä ei lisääntynyt edes Suomen itsenäistymisen jälkeen, vaikka vakinaiseen veljestöön saikin ottaa tuolloin vain Suomen kansalaisia. Suurin osa veljestön jäsenistä oli sosiaaliselta taustaltaan talonpoikia. Koulutuksen puute ei ollut kuitenkaan este kohoamiseen luostarin hierarkiassa, jossa edettiin lähinnä kykyjen ja työteliäisyyden perusteella. Sosiaalisen aseman lasku luostarin sisällä oli varsin poikkeuksellista.⁶⁶ Veljestön venäläinen identiteetti säilyi paljolti kirkkoslaavinkielisten jumalanpalvelusten ja venäjänkielisen yhteisöelämän kautta. Vakinaiseen veljestöön liittyi vuoden 1925 jälkeen vain muutamia jäseniä. Jakautumalla vanhan ja uuden ajanlaskun kannattajiin yhteisö takasi luostarin säilymisen ilman, että puolet veljestöstä olisi täytynyt karkottaa luostarista. Luostari oli 1930-luvulle tultaessa säilynyt läpi koettelemusten, mutta veljestö kärsi sisäisestä jakautumisesta. Muutosvastarintaiset munkit kapinoivat luostarin ja kirkon johtoa vastaan. Ajanlaskukiistan kompromissin rakentaja oli luostarin johtaja igumeni Hariton, jonka valitsema selviytymisstrategia auttoi veljestöä säilyttämään venäläisortodoksinen identiteettinsä.⁶⁷

Valamon luostariveljestöä sosiaalishistoriallisin metodein tutkinut Sari Hirvonen toteaa, että veljestön sopeutumisoingelmat suomalaisessa yhteiskunnassa kumuloituivat erityisesti ajanlaskukriisiin, johon liittyi vakavia ristiriitoja sekä hengellisen että maallisen esivallan kanssa yleisen mielipiteen ollessa venäläisvastainen ja luostarivastainen. Ajanlaskukiista oli veljestön identiteetikriisi. Venäläistaustainen veljestö eli emigrantteina vähemmistökirkon luostarissa osana suomalaista yhteiskuntaa. Veljestö joutui mukauttamaan uskonnollisen ja kansallisen identiteettinsä tähän kontekstiin ja piilottamaan venäläisyyttään. Tätä muutosta hillitsivät esivallan määräysten laiminlyöminen ja niiden toimeenpanon hidastaminen. Luostarielämän osalta saatiin näin yhteisön sisällä sovinto kahtia jakautuneen veljestön keskuuteen.⁶⁸

---

⁶⁵ Hirvonen 1999, liite 5: Valamon luostarin veljestön ikäjakauma 1939; Pappien ja munkkien ansioluettelo 1915–1939, VLA.

⁶⁶ Hirvonen 1999, 60–61, 162–165.

⁶⁷ Hirvonen 2015, 232. Keskeisessä ja vastuunalaisessa tehtävässä Valamon luostarin igumenina toimi sotavuosina isä Hariton (Hrisanf Dunajev 1872–1947). Hän oli kotoisin Venäjän Kostromasta, tullut Valamoon vuonna 1894, vihitty siellä munkiksi 1905 ja pappismunkiksi 1910. Isä Hariton toimi luostarin johtajana vuodesta 1933 kuolemaansa saakka. (Panteleimon 1989,340).

⁶⁸ Hirvonen 2015, 233–237.

Valamon luostari eli ortodoksisen askeesin mukaista rikasta jumalanpalvelus- ja rukouselämää, jossa pääpaino asetettiin kilvoitukseen ja rukoukseen. Luostarin elämässä tärkeintä olivat päivittäinen jumalanpalvelus- ja rukouselämä sekä kuuliaisuustyö. Valamo oli eräänlainen jäännös vanhasta Venäjältä ja sen elämälle antoivat vaikeissakin oloissa voimaa tsaarinvallan aikana syntynyt aineellinen vauraus ja pitkä yhtäjaksoinen hengellisen kilvoituksen traditio samalla luostarielämään erinomaisesti soveltuvalla sijaintipaikalla. Valamolainen yhteisö oli talvisotaan mennessä kokenut jo monia kriisejä myös itsenäisessä Suomessa. Luostarin veljestön määrä oli tuntuvasti vähentynyt, veljestön keski-ikä kohonnut ja lisäksi venäjänkielinen veljestö koki kulttuurisen vierauden tunnetta suomalaisessa toimintaympäristössä, jossa armeija ja siviiliväestö tulivat sen lähinaapureiksi. Veljestölle toi turvallisuuden tunnetta säännönmukainen kilvoituselämä, jonka munkit olivat jo nuoruudessaan tietoisesti valinneet, mutta samalla veljestö oli hengellisesti kahtiajakautunut 1920-luvun ajanlaskukriisin seurauksena. Niin Suomen ortodoksisen kirkon kuin Valamon luostarin johto ymmärsi sen, että luostarin jatkuvuuden ja turvatun tulevaisuuden kannalta veljestön suomalaistaminen oli välttämättömyys, vaikka se tuntui kivuliaalta vaihtoehdolta. Suomalaistamispyrkimykset olivat päässeet 1930-luvulla lupaavaan alkuun, kunnes sota ja sen luoma konkreettinen fyysinen vaara synnyttivät kriisin, josta luostari tuskin olisi selvinnyt ilman ulkopuolista apua.

3.2 Karjalan väestön evakuointi talvisodassa

Karjalan Kannaksen väestön evakuointi oli aloitettu lokakuussa 1939 maailmanpoliittisen tilanteen kiristyessä. Suuri määrä Viipurin asukkaista, samoin osa Sortavalan ja eräiden muiden väestökeskusten asukkaista lähtivät aluksi vapaaehtoisesti kodeistaan. Alueelta oli tarkoitus siirtää pois myös kaikki irtain omaisuus. Omaisuuden siirtämisen osalta ei ollut olemassa mitään aikaisempia suunnitelmia. Evakuoinnin alkaessa myös sitä johtava organisaatio oli hajanainen.

Viipurin kansanhuoltopiiri määräsi evakuointia varten yleisiä, selkeästi ymmärrettäviä ohjeita: *”Väestö siirtyy pois sotilasviranomaisten määräämällä tavalla. Kuljetus, majoitus ja muonitus tapahtuvat siirron aikana valtion kustannuksella. Väestön on tarkoin merkittävä kaikki pois siirrettävä omaisuus ennen siirtoa. Sellaiset eläimet, joita ei voida siirtää, on teurastettava. Pois*

siirrettävät kotieläimet on merkittävä. Pois siirrettävä vilja on omistajien toimesta säkitettävä." Väestö sai evakuoinnin kuljetusvaiheessa ottaa mukaan vain kaksi matkalaukkuja, jotka evakuoitava henkilö itse kantoi ja joihin oli sijoitettu välttämättömimmät tarvikkeet. Moni asukas saikin kodistaan pelastettua vain sen, mitä lokakuussa 1939 lähtiessä sai itse viedyksi mukanaan. Siirrettävälle väestölle maksettiin huoltoavustusta, jonka suuruus oli 12 mk päivässä aikuisten ja 6 mk lasten osalta. Kuljetukseen käytettävien junien vaunuista suurin osa oli tavallisia tavaravaunuja. Matkan aikana suuremmilla väliasemilla kansanhuolto- ja poliisiviranomaiset, suojeluskuntalaiset ja lotat huolehtivat siirtoväen muonituksesta.⁶⁹ Talvisodan aikana evakuoinnin käytännön järjestelyitä ja evakuoitun irtaimen omaisuuden käsittelyä johti kansanhuoltoministeriön Viipurin piiritoimisto, jonka johtajana toimi agronomi Johannes Virolainen. Kaikki Karjalan Kannaksen evakuointisuunnitelmat lähtivät siitä oletuksesta, että Neuvostoliitto hyökkää Suomeen ja väestö on siirrettävä pois sotatoimialueelta. Syksyllä 1939 ei ehditty uusien evakuointisuunnitelmien edes saada valmiiksi, kun niitä piti jo ryhtyä keskeneräisinä toteuttamaan. Kannaksen itäosien pakollinen evakuointi aloitettiin 17.10.1939. Edes väestön evakuointiin ei ollut aluksi olemassa selkeitä ohjeita. Evakkoon lähtevät saivat ottaa mukaan päällysvaatteet, eväät sekä välttämättömät tarvikkeet.⁷⁰

Ohjeet mukaan otettavasta omaisuudesta koskivat ensi sijassa yhteiskuljetuksiin osallistuneita. Lokakuussa 1939 aloitettu evakuointi koski noin 15.000 ihmistä. Kun sota ei tuolloin vielä syttynytkään, ryhtyivät evakuoituneet palaamaan takaisin koteihinsa vastoin viranomaisten lupaa. Talvisodan ensimmäisenä päivänä 30.11.1939 annettiin käsky Käkisalmen-Antrea-Viipurin linjan kaakkoispuolisen alueen (varsinaisen Karjalan kannaksen) sekä Laatokan pohjoispuolisten Raja-Karjalan pitäjien evakuoinnista. Joulukuun alussa Vuoksen eteläpuolisen alueen evakuointi muutettiin sotilasorganisaation osaksi ja määrättiin Kannaksen suojeluskuntapiirin esikunnan tehtäväksi. Esikunnan alaisuuteen perustettiin evakuointitoimisto, jonka johtajaksi määrättiin luutnantti, agronomi Johannes Virolainen. Evakuointitoimisto suunnitteli väestön ja omaisuuden siirrot. Itsenäisyyspäivään mennessä oli viikon sisällä evakuoitu väestöstä alue Mannerheim-linjan tasalle asti. Heti sodan syttyessä oli annettu määräys myös koko Sortavalan pohjoispuolisen Laatokan Karjalan evakuoinnista. Alueella asui tuolloin noin 60.000 henkeä. Laatokan Karjalassa sodan ensi päivinä väestön evakuointi tapahtui nopeasti. 21.12.1939 annettiin määräys Kaukolan pitäjän ja Hiitola-Kirvu rautatien eteläpuolisten alueiden evakuoinnista. Vuoden loppuun mennessä evakuointi

---

⁶⁹ Virolainen 1988, 144–160.

⁷⁰ Takala 2017, 89–100.

koski jo noin 130.000 henkeä. Sodan ensimmäisten päivien evakuointi oli ollut hyvin työläs operaatio, mutta rintaman vakiintumisen jälkeen maaseudun evakuointiin oli jo enemmän aikaa ja väestö saatiin lähes kokonaan pelastettua.⁷¹ Näiden toimenpiteiden jälkeen Sortavalan ja Käkisalmen välinen Laatokan länsirannikon seutu jäi vielä evakuointitoimien ulkopuolelle.

Rytin hallitus antoi tammikuussa 1940 tohtori Urho Kekkoselle tehtäväksi Karjalan siirtoväen huollon kokonaisvaltaisen suunnittelun. Kekkosen ehdotuksesta siirtoväkeä koskevat asiat keskitettiin sisäasiainministeriön alaisuuteen. Läänin tasolla siirtoväen huoltoa johti lääninhallitus. Sen tuli määrätä paikallisesta henkilöstä siirtoväen huoltojohtaja niihin kuntiin, joihin siirtoväkeä oli sijoitettu. Sisäministeriöön perustettiin asetuksella 16.1.1940 Siirtoväen Huollon Keskus "*sodasta aiheutunutta väestön ja omaisuuden siirtoa, sijoitusta ja huoltoa sekä evakuoidun alueen kuntien hallinnon ohjausta ja valvontaa varten*". Siirtoväen Huollon Keskuksen päälliköksi nimitettiin Urho Kekkonen, mutta yksikön toiminta alkoi käytännön tasolla vasta 1.3.1940.⁷²

Moskovan rauha 13.3.1940 tiukkoine ehtoineen oli suuri järkytys Karjalan luovutettavalla alueella tuolloin vielä asuneille noin 110 000 siviilille. Heidän evakuointinsa aloitettiin välittömästi ja sen oli edettävä samassa aikataulussa armeijan vetäytymisen kanssa eli vähintään seitsemän kilometriä päivässä. Ylipäällikkö antoi 12.3.1940 sotatoimiyhtymien komentajille käskyn suorittaa väestön ja omaisuuden evakuointi viipymättä linjan Virolahti-Enso-Värtsilä-Korpiselkä eli uuden rajalinjan kaakkoispuolelta. Sotatoimet lopetettiin seuraavana päivänä klo 12. Päämajaan perustettiin 13.3.1940 evakuointitoimisto ohjaamaan ja avustamaan siviiliväestön ja omaisuuden siirtämisessä valtakunnan uuden rajan taakse. Toiminta tapahtui yhteistyössä Siirtoväen Huollon Keskuksen kanssa. Evakuointitoiminta keskitettiin Vuoksen pohjoispuoliselle Viipurin läänin alueelle. Sotilasviranomaiset ohjasivat, avustivat ja suorittivat evakuoinnin luovutettavalla alueella, ja siviiliviranomaisten tehtävä oli ottaa vastaan väestö ja materiaali uuden rajan takana sekä huolehtia näiden edelleen siirtämisestä ja sijoittamisesta muualle Suomeen. Armeijan vetäytyminen alkoi 15.3.1940, ja Karjalan teillä ja rautateillä alkoi valtava sotilaiden, siviilien, tavarain ja karjan liikenne kohti länttä. Viimeistään 26.3.1940 mennessä eli vajaassa kahdessa viikossa oli evakuoitava alueella asuva siviiliväestö, teollisuuslaitoksia, kymmeniä tuhansia eläimiä, miljoonia kiloja viljaa ja suuret

---

⁷¹ Takala 2017, 89–100. Karjalan evakuointia välittömästi ennen talvisotaa ja sodan aikana ovat tutkineet myös Ripatti 2014, 31–40, Venna 2013, 15–17 sekä Ahokas 2004, 33–43.

⁷² Ahokas 2004, 63–68.

määrät yksityistä omaisuutta. Kaikki liikenevä kuljetuskalusto pyrittiin siirtämään luovutettavalle alueelle, jotta mahdollisimman paljon tavaraa saataisiin talteen. Teiden varsille muodostui tavararöykkiöitä, joista suurin osa jäi kiireessä paikoilleen uuden rajan taakse. Myös karjan siirto oli vaikeaa lumisilla teillä pakkasen jatkuessa. Koko luovutettavan alueen tuli olla tyhjä huhtikuun alussa 1940.⁷³

Aiheesta tehtyjen tutkimusten perusteella on ilmeistä, että Karjalan evakuointi talvisodassa tapahtui varsinkin sodan alkuvaiheessa hyvin kiireellisesti, improvisoiden ja vailla tarkkaa suunnitelmaa. Sodan syttyminen erityisesti Kannaksen rajaseudulla oli ollut odottamaton ja yllätyksellinen, ja siksi evakuoinnin pikainen organisointi oli vaikeaa. Väestön evakuointi pystyttiin kuitenkin kohtuullisesti hoitamaan, mutta omaisuuden siirto osoittautui huomattavasti vaikeammaksi tehtäväksi, joka suureksi osaksi epäonnistui. Sodan vielä jatkuessa organisoitiin turvaan siirrettävän väestön huolto uusilla asuinseuduilla. Keskeisessä viranomaisena tässä tehtävässä toimi sisäasiainministeriön alainen Siirtoväen Huollon Keskus. Valamon luostarisaaret kuuluivat Sortavalan maalaiskunnan alueeseen ja sijaitsivat siten lähellä Raja-Karjalaa. Vaikka Valamo ei sijainnut rintaman välittömässä läheisyydessä, luostarin evakuoinnille asetti erityisiä haasteita sijainti Laatokan saarella, josta mantereelle oli lyhimmillään noin 30 kilometrin matka. Luostarissa asui iäkkään veljestön lisäksi myös siviiliväestöä, kuten naisia ja lapsia, joiden siirtäminen Valamosta mantereelle turvaan oli sodan uhatessa etusijalla.

3.3 Valamon poikakodin evakuointi

Valamon luostaria oli kirkollisen esivallan aloitteesta pyritty 1930-luvun alusta lähtien kehittämään suomalaiskansallisessa hengessä. Pääasiassa venäjänkielisen veljestön voimakas väheneminen ja ikääntyminen huolestuttivat ortodoksisen kirkkokunnan johtoa. Siksi pyrittiin kehittämään luostaria siten, että myös suomalaiset nuorukaiset tuntisivat houkutusta luostarielämää kohtaan ja suomenkielisen veljestön osuus kasvaisi. Luostarien Säilyttämiskomitean ehdotuksesta Valamoon perustettiin vuonna 1931 poikakoti ja kansakoulu karjalaisia orpopoikia varten. Poikakoti sijoitettiin Valamon pääsaaren lounaisosassa Niikkanassa sijaitsevaan Uuden Jerusalemin skiittaan. Opetusministeriö myönsi poikakodin koululle valtionavustusta, ja luostari palkkasi poikakotia varten

---

⁷³ Ahokas 2004, 66–68; Venna 2013,22; Ahokas 2009, 25,37.

suomenkielisen papin ja hoitohenkilökunnan. Tavoitteena oli, että pojat kotiutuisivat Valamoon ja aikuistuttuaan liittyisivät luostarin veljestöön. Hanke oli alkanut lupaavasti, mutta talvisota muutti poikakodin tilanteen perinpohjaisesti.⁷⁴

Kun sodanuhka alkoi näkyä luostarin yllä, annettiin ensimmäiset määräykset Valamon asukkaiden evakuoinnista. Määräykset koskivat aluksi ensi sijassa sellaisia siviilihenkilöitä, joilla ei luostarisaarilla ollut varsinaista tehtävää. Luostarissa asuvat sotilashenkilöiden perheenjäsenet määrättiin evakuoitavaksi 13.10.1939 mantereelle.⁷⁵ Ensimmäisten evakuoitavien joukossa olivat myös Valamon poikakodin asukkaat, joiden oleskelua luostarissa pidettiin vaarallisena heidän alaikäisyytensä vuoksi. Poikakodin kansakoulua käyvät 16 poikaa siirrettiin 11.10.1939 luostarin maatilalle Impilahden Syskysalmen skiittaan, joka sijaitsi Sortavalan saaristossa mantereen tuntumassa. Poikakodin kasvatit hoitajineen tuotiin Syskysalmesta kuitenkin jo 21.11.1939 takaisin Valamoon, jossa heidät majoitettiin pääloustarissa sijaitsevaan entiseen koulusaliin. Poikien majoittaminen Niikkanaan entisiin poikakodin asuinrakennuksiin ei ollut enää mahdollista, koska nämä tilat oli poikien ensimmäisen evakuoinnin jälkeen takavarikoitu armeijan majoituskäyttöön.⁷⁶

Poikakodin ensimmäinen evakuointi vaikuttaa epäloogiselta, koska pojat ensin vietiin Laatokan rannikolle lähelle mannerta, mutta palautettiin jo runsaan kuukauden kuluttua takaisin luostariin. Syy tähän toimenpiteeseen ei suoraan ilmene lähteistä, mutta todennäköisesti motiivina oli optimismi luostarin turvallisuuden suhteen. Olivathan Valamossa vahvasti varustetut rannikkotyökistön patterit, joiden miesvahvuutta oli moninkertaisesti lisätty loka-marraskuussa 1939. Lisäksi sodan syttymistä lähitulevaisuudessa ei tuolloin pidetty todennäköisenä. Vastaavanlaisia väestön evakuoinnin peruutuksia tapahtui syksyllä 1939 muuallakin Karjalassa. Esimerkiksi Kannaksen evakuointi keskeytyi marraskuun puolivälin jälkeen, koska odotettiin turvallisuustilanteen kehitystä. Väestön ja viranomaiset oli vallannut käsitys, ettei sotaa tule.

Tilanne muuttui kuitenkin varsin pian, sillä talvisota syttyi vain yhdeksän päivää sen jälkeen, kun pojat oli tuotu takaisin Valamoon. Poikakodin kasvatit, heidän hoitajattarensa Maria Salminen sekä

---

⁷⁴ Kilpeläinen 2000, 264–285.

⁷⁵ Luostarin toimintakertomus 1939, A4/1940, Ea152, VLA; Loikkanen 1973, 235–236.

⁷⁶ Igumeni Hariton OKH:lle 16.11.1939, A24/1939 Ea152, VLA; Luostarin toimintakertomus 1939, A4/1940 Ea153, VLA.

kaksi poikakodin palvelijaa evakuoitiin 5.12.1939 Valamosta Lahdenpohjaan.⁷⁷ Koska tilanteen sotatilasta huolimatta kuitenkin odotettiin pian rauhoittuvan ja takaisin paluun käyvän mahdolliseksi, pojat saivat ottaa mukaansa määräyksiä noudattaen vain yhden pienen matkalaukullisen tavaraa sekä eväät kolmeksi vuorokaudeksi. Lähtö Valamosta tapahtui "Valamon Luostari"-laivalla varhain aamuyöllä.⁷⁸ Täydellisen pimeyden vallitessa poikakodin asukkaat Kinobian valvojan isä Nikolain johdolla kulkivat parijonossa luostarilahden laivarantaan, jossa laiva heitä jo odotti. Matkan aikana laiva törmäsi pimeydessä suomalaiseseen sotilasalukseen, mutta kumpikin alus selvisi törmäyksestä ilman vakavia vaurioita. Poikia kuljettanut laiva saapui aamuhämärissä Lahdenpohjaan, jossa heidät sijoitettiin samana iltana klo 17.00 lähtevään junaan kuljetettavaksi edelleen Outokumpuun. Kurkijoen Elisenvaaran risteysaseman pommituksen vuoksi junan lähtö kuitenkin viivästy. Seuraavana yönä juna saapui Outokumpuun, jossa pojat majoitettiin tilapäisesti Keskuskansakoululle.⁷⁹

Poikakodin varsinaiseksi uudeksi sijoituspaikaksi tuli Kuusjärven pitäjän (nykyisen Outokummun) Sysmäjärven kylä. Siellä pojat majoitettiin Vanhan Sysmän kansakoululle.⁸⁰ Uusissa oloissa poikakodin toimintaa oli muutettava, eikä pojille enää voitu järjestää koulunkäyntiä. Tuolloin tosin suunniteltiin poikakodin koulun uudelleen käynnistämistä sekä ammattikoulun järjestämistä pojille kansakoulun oppimäärän täydennykseksi, mutta nämä suunnitelmat eivät toteutuneet. Poikakodin oppilaat seurasivat Kuusjärvellä mahdollisuuksien mukaan tarkkaan sotauutisia. Joulua 1939 vietettiin evakuoitussa poikakodissa hyvin eri tavoin kuin Valamossa. Poikia vaivasi koti-ikävä ja patoutunut toiminnan tarve, ja joutilaisuus ärsytti ja hermostutti heitä. Poikakotia valvonut opettaja Juvonen järjesti pojille päivittäisen mahdollisuuden osallistua Outokummussa Vapaan Huollon Keskuksen lahjavaatteiden lajitteluun ja jakoon. Lisäksi Juvonen tiedusteli halukkaille pojille pääsyä lähiseudun taloihin rengiksi. Joukko harveni, kun poikakodin mukana evakuoituiden Valamon patteriston upseerien pojat muuttivat vuodenvaihteessa Kuusjärven kirkonkylään ja sieltä edelleen perheittensä sijoituspaikkoihin. Osa varttuneemmista pojista siirtyi reneiksi lähitaloihin. Jäljelle jäi 12 poikaa, jotka matkustivat päivittäin junalla Outokumpuun hoitamaan vaatevarastoa. Näiden poikien tehtävänä oli vaatteiden luettelointi, järjestely ja jakaminen. Jäljelle

---

⁷⁷ Luostarin toimintakertomus 1939, A4/1940, Ea 153. VLA. Tiedot poikakodin evakuoinnin täsmällisestä päivämäärästä vaihtelevat eri lähteissä. Arkkipiispa Paavali ja poikakodin asukkaisiin kuulunut Arvi Karpov ilmoittavat muistelmissaan lähtöpäiväksi 12.12.1939. Alkuperäisiin asiakirjatietoihin perustuva päivämäärä 5.12.1939 on lähdekriittisesti luotettavampi. Vrt. myös AK 24/1940, s.125.

⁷⁸ Karpov-Laurson 1985, 284–285.

⁷⁹ Karpov-Laurson 1986, 7–13. Kinobiaksi kutsuttiin Valamon pääluostarin alueella sijaitsevaa erillistä taloa, jossa poikakodin 16-vuotta täyttäneet isommat pojat olivat asuneet.

⁸⁰ Luostarin toimintakertomus 1939, A4/1940, Ea152, VLA.

jääneet pojat siirrettiin Kuusjärven Vuonnoksen koululle, mutta heidän tulevaisuutensa oli edelleen epävarma.⁸¹

Kokouksessaan Kannonkoskella 27.2.1940 sinne evakuidun Valamon luostarin johtokunta totesi, että koska luostari oli joutunut sodan vuoksi hävityksen kohteeksi ja evakuoiduksi, sillä ei ollut enää mahdollisuuksia ylläpitää poikakotia. Siksi johtokunta päätti lakkauttaa poikakodin ja luovuttaa sen asukkaat Kuusjärven Vapaan Huollon Keskuksen huollettaviksi.⁸² Samalla poikakodin hoitajatar Maria Salmiselle annettiin tehtäväksi hoitaa poikien siirto, ja luostarin varoista luovutettiin heidän tarpeisiinsa 5.000 markkaa. Tämän päätöksen perusteella ja Ortodoksisen Kirkollishallituksen ehdotuksesta sosiaaliministeriö vapautti luostarin velvollisuudesta ylläpitää poikakotia sekä sitoutui huolehtimaan poikien toimeentulosta muulla tavoin.⁸³

Sodan aiheuttama kriisi johti yhdeksän vuoden ajan menestyksellisesti toimineen Valamon poikakodin lakkauttamiseen. Luostarilla ei sota-ajan vaikeissa oloissa ollut mahdollisuuksia ylläpitää poikakotia, sillä luostarin omakin tulevaisuus oli epävarma. Poikakodin lakkauttamisen myötä raukesi tärkein konkreettinen pyrkimys Valamon suomalaistamiseksi. Olisivatko pojat aikuisena jääneet luostariin, jos sotaa ei olisi tullut? Todennäköisesti monet heistä olisivat valinneet kilvoituselämän Valamossa, koska he olivat luostarissa kasvaneet ja siihen kiintyneet. Poikakodin lakkauttaminen vaikutti joka tapauksessa osittain siihen, että luostari pysyi sodan päätyttyä kauan venäjänkielisenä vanhenevien munkkien yhteisönä. Siten poikakodin lakkauttamisella oli kauaskantoiset seuraukset, jotka heijastuivat luostarin elämään suuressa määrin vielä sodanjälkeisinäkin vuosikymmeninä.

3.4 Luostarin veljestön evakuoinnit

Talvisodan syttyminen oli muuttanut olennaisesti Valamon saaren turvallisuustilannetta. Viranomaiset päättivät sodan syttymisen vuoksi kiireesti evakuoida poikakodin asukkaiden lisäksi

---

⁸¹ Karpov-Laurson 1986, 16–31.

⁸² Luostarin johtokunnan ptk 7.2.1940, Ca2, VLA; A8/1940, Ea153, VLA. Vapaan Huollon Keskus edusti vapaaehtoista siirtoväen huolto-organisaatiota siihen saakka, kunnes Siirtoväen Huollon Keskus maaliskuun alussa 1940 virallisesti perustettiin.

⁸³ Luostarin johtokunnan ptk 27.2.1940, Ca2, VLA; Kirkollishallituksen ptk 6.-7.3.1940 s.41, OKHA.

Valamossa vielä joulukuussa 1939 oleskelleet siviilihenkilöt.⁸⁴ Talvisodan alussa Valamo jäi sotatoimien ulkopuolelle, mutta joulukuun lopussa venäläisten ilmahyökkäyksen jälkeen alettiin siirtää pois vanhimpia ja sairaita veljestön jäseniä sekä ”ulkomaalaisia” veljiä, joilla ei ollut Suomen kansalaisuutta. Evakuoitavien veljestön jäsenten saattajaksi oli tässä siirrossa määrätty suomen kielen taitoinen, karjalaissyntyinen munkkidiakoni Savva. Kansanhuoltoministeriön suunnitelman mukaan Valamon veljestön evakuointipaikaksi oli määrätty Keski-Suomessa noin 80 kilometriä Jyväskylästä pohjoiseen sijaitseva syrjäinen Kannonkosken pitäjä.⁸⁵

Luostarin johtokunta käsitteli 6.12.1939 kysymystä veljestön evakuoimisesta. Igumeni Hariton halusi neuvotella asiasta Kirkollishallituksen kanssa ja matkusti sen vuoksi pappismunkki Paavalin saattamana Sortavalaan. Igumenin ollessa tällä matkalla Valamon poliisikonstaapeli Kaarlo Salakka ilmoitti 19.12.1940 veljestön ruokalassa, että ylemmän sotilasjohdon käskystä kaikkien niiden veljien, jotka eivät ole Suomen kansalaisia, on lähdettävä seuraavana aamuna luostarin omistamalla ”Otava”-laivalla Valamosta Lahdenpohjaan, jossa heille määrätään lopullinen siirtopaikka. Seuraavana aamuna 20.12.1940 Valamosta matkustivat pois ”ulkomaalaiset” veljestön jäsenet sekä luostarin huollettavat naiset ja ”ulkomaalaiset” luostarin työmiehet, kaikkiaan noin 120–130 henkilöä. ”Ulkomaalaisista” veljestön jäsenistä jätettiin kuitenkin muutamia Valamoon kirkkoesineitten pakkaamistyöhön.⁸⁶ Igumeni Hariton yritti viivyttää evakuointia mahdollisimman pitkälle toivoen, että tilanne muuttuisi rauhallisemmaksi. Lahdenpohjassa hän sai tietää, että Valamossa oli ilman hänen suostumustaan annettu määräys evakuoida Suomen kansalaisuutta vailla olevat munkit. Evakuointia johtaneet henkilöt vakuuttivat hänelle, että munkit halusivat lähteä vapaaehtoisesti. Tähän igumeni totesi, että Valamosta ei yksikään munkki halua lähteä vapaaehtoisesti.⁸⁷ Nähtävästi igumeni Hariton oli turhautunut, koska viranomaiset tekivät veljestön evakuointia koskevia päätöksiä kysymättä asiassa lainkaan hänen mielipidettään luostarin johtajana. Huomio kiinnittyy myös siihen, että konstaapeli Salakka ilmeisesti ylempää tulleen käskyn mukaisesti toimeenpani evakuoinnin juuri silloin, kun igumeni oli poissa Valamosta. On tosin mahdollista, että igumenin poissaolon ja veljestön evakuoinnin samanaikaisuus on vain sattuma,

---

⁸⁴ Malinen 2008,26. Toivo Malinen tarkoittaa tässä kontekstissa sitä Valamossa oleskellutta väestöä, joka ei kuulunut sotajoukkoihin eikä myöskään luostarin veljestöön. Kyseessä olivat luostarin palkalliset työntekijät sekä armeijan kantahenkilökunnan perheet. Käytettävissä olleet lähteet eivät kerro tarkemmin näiden väestöryhmien evakuoinnista.

⁸⁵ Koukkunen 1973, 43; Paavali 1973,85; Karjalainen 1974,67; Takala 2011,14. Ulkomaalaisilla veljillä tarkoitetaan niitä veljestön jäseniä, jotka olivat virallisesti ”entisen Venäjän keisarikunnan” kansalaisia.

⁸⁶ Luostarin vuosikertomus 1939, A4/1939, Ea152, VLA. Natalia Shevtshenkon mukaan lähtijöitä oli tässä evakuoinnissa kaikkiaan 136 henkeä.

⁸⁷ Shevtshenko 2017, 271–272.

mutta igumenin läsnäolo olisi varmasti tehnyt konstaapeli Salakan toimenpiteet evakuoinnissa vaikeammiksi.

Veljestön evakuoinnin ongelmia syvensi kalenterikiista. Vanhan kalenterin kannattajat julistivat, että uuden ajanlaskun takia Igumeni Hariton oli liittynyt Neuvostoliiton vihollisiin. Valamon poliisi Kaarlo Salakka ryhtyi kuitenkin toimiin kaikkien jäljelle jääneiden veljien evakuoimiseksi. Bolshevikkien tullessa luostariin kaikkia sen asukkaita uhkasi Salakan mielestä vaara, että veljestö jäisi Neuvostoliiton alueelle. Natalia Shevtshenko päättelee, että igumeni Hariton pohti mahdollisuutta jäädä saarelle jopa kirkkoa kohtaan vihamielisen valtion alaisuuteen. Siksi igumeni selvitti, onko laillisia keinoja luoda suhteet Neuvostoliittoon. Tämä oli tarpeen, jos Neuvostoliitto valloittaisi Suomen kokonaan. Neuvostoliitossa julkaistiin myös Valamoa koskevaa propagandaa, jolla ei ollut todellisuuspohjaa: Krasnaja Izvestija-lehden mukaan munkit lähettivät ulkomaille kirjeitä, joissa muka ehdotettiin sotimista Neuvostoliittoa vastaan ja taivuteltiin entisiä venäläisiä pakolaisia liittymään vapaaehtoisiksi Suomen armeijaan. Lehdessä väitettiin, että munkit harjoittivat propagandaa puna-armeijaa vastaan kuvaten sitä raakaan sotalaumaksi. Lehden mukaan luostarissa toimi kirjapaino, jossa munkit painoivat neuvostovastaista materiaalia. Munkkien väitettiin palvelevan vapaaehtoisina Suomen armeijassa, koska he osaavat venäjää. Krasnaja Izvestijan mielestä heitä käytettiin tulkkeina ja siten he osoittivat vihamielisyyttä Neuvostoliittoa kohtaan. Lisäksi lehdessä huomautettiin, että Valamolla on suuri strateginen merkitys ja että suomalaiset ovat muuttaneet luostarisaares linnoitukseksi.⁸⁸ Monet Krasnaja Izvestijan väitteet on suurimmaksi osaksi tulkittava valheelliseksi poliittiseksi sotapropagandaksi, kuten myös Shevtshenko olettaa. On täysin mahdollista, että luostaria käytännössä valvoneet viranomaiset majuri Zilliacus ja konstaapeli Salakka olivat jotakin kautta saaneet tietoja Krasnaja Izvestijan kirjoittelusta ja tehneet siitä omia johtopäätöksiään.

Valamosta evakuoitiin seuraavaksi 28.12.1939 kirkkoesineiden pakkausta varten jätetyt ”*ulkomaalaiset*” veljestön jäsenet sekä ”*edellisestä siirtojoukosta vahingossa Valamoon jääneet*”. Kaikkiaan luostarista lähti tuolloin 13 henkilöä. Tämän pienen ryhmän saattajana matkusti suomea äidinkielenään puhuva (inkeriläissyntyinen) varajohtaja Isaaki Kannonkoskelle, jonne oli jo sijoitettu aikaisemmin evakuoitua valamolaisia. Varajohtaja Isaakilla oli mukanaan jumalanpalvelusten toimittamisessa välttämättömiä liturgisia esineitä evakuoitua veljestöä varten. Isä Isaaki

---

⁸⁸ Shevtshenko 2017, 272–273.

palasi takaisin Valamoon tammikuun 1940 alussa.⁸⁹ Sodan syttymisen aikoihin oli Valamosta lähtenyt myös luostarin päärippi-isä skeemapappismunkki Jefrem sielunhoitomatkalle Pohjois-Savon Joroisiin evakuoitujen Lintulan luostarin sisarten luokse. Karjalan Kannaksen Kivennavan pitäjältä talvisodan kynnyksellä kiireesti evakuoitu Lintulan sisaristo eli tilapäisessä siirtolaisuudessa vaatimattomissa oloissa Joroisten Maaveden kylässä. Isä Jefremin tarkoitus oli oleskella Joroisissa vain pari viikkoa, mutta sotatilan vuoksi hän ei voinut enää palata takaisin Laatokan Valamoon, vaan joutui jäämään Joroisiin talvisodan loppuun asti.⁹⁰

Valamon luostariveljestön "ulkomaalaisten" jäsenten evakuointi joulukuussa 1939 oli operaatio, joka herättää monia kysymyksiä. Jos turvallisuustilanne Valamossa oli alkaneen sodan vuoksi olennaisesti muuttunut entistä vaarallisempaan suuntaan, miksi veljestö evakuoitiin tuolloin vain osittain eikä kokonaisuudessaan? Ja miksi haluttiin ensiksi evakuoida nimenomaan se suuri veljestön joukko, jolla ei ollut Suomen kansalaisuutta? Täsmällisiä vastauksia näihin kysymyksiin eivät käytettävissä olevat lähteet anna, mutta todennäköisyyksiä menettelyyn voidaan kuitenkin päätellä. Valamon Lohkon komentaja majuri Zilliacus oli jo ennen sodan syttymistä järjestänyt luostarissa kotietsintöjä ja takavarikoinut veljestöltä radiot. Hän oli muutenkin suuresti epäillyt venäjänkielisten munkkien luotettavuutta, koska nämä olivat lähes täysin venäjänkielisiä ja edustivat samaa kansallisuutta kuin vihollinen. Natalia Shevtshenko huomauttaa, että huhujen mukaan luostari suorastaan kuhisi vakoilijoita. Oli siis ennakkoluuloisten sotilasviranomaisten näkökulmasta tärkeää, että epäluotettavaksi epäilty väestö saadaan sotatilan vallitessa pois rintaman läheisyydestä paikkaan, jossa tästä joukosta ei olisi vaaraa Valamon puolustuksen kannalta. Tässä arvioinnissa ei tosin otettu huomioon, että evakuoinnin kohteena olivat melko iäkkäät, rukoukselle ja työnteolle elämänsä pyhittäneet ja rauhallista elämää viettävät munkit. Vaille vastausta jää edelleen se, miksi noin kolmasosa veljestöstä, Suomen kansalaisoikeudet saaneet, jäi tässäkin vaiheessa edelleen luostariin? Katsottiinko heidän olevan luotettavampia kuin ”ulkomaalaiset” veljestön jäsenet? Oliko viranomaisten intressissä kenties se, että Valamo sotatilan vallitessa ja pommitusten alituisesti uhatessa haluttiin pitää yhä toimivana luostarina? Ainakin luostarin johto ilmeisesti halusi veljestön

---

⁸⁹ Luostarin vuosikertomus 1939, A41939, Ea152, VLA. Luostarin varajohtaja pappismunkki Isaaki (Ivan Trofimov, 1878–1952) oli tullut Valamoon 1899, vihitty munkiksi 1908, papiksi 1910 ja luostarin varajohtajaksi 1935. Tässä tehtävässä hän oli luostarin taholta keskeisimpänä henkilönä mukana sekä veljestön että luostarin omaisuuden evakuoiteja talvisodassa. Isä Isaaki oli luostarille erityisen tärkeä sujuvan suomen kielen taitonsa vuoksi. (Panteleimon 1989, 262–267, 340).

⁹⁰ Rantalainen 1984, 23–24; Panteleimon 1992, 76–78. Skeemapappismunkki Jefrem (Grigori Hrobostov 1971–1947) oli Valamon veljestön legendaarisimpia jäseniä. Hän oli toiminut mm. keisarillisen Venäjän armeijan ylipäällikön suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitshin (Romanov) rippi-isänä ensimmäisen maailmansodan aikana. Isä Jefrem oli Laatokan Valamon viimeisiä erakoita. Hän oli asunut vuodesta 1917 lähtien Venäjän keisarillisen perheen rakennuttamassa Valamon Smolenskin skiiatassa. Isä Jefrem toimi Valamon veljestön päärippi-isänä ja luostarin johtokunnan jäsenenä vuosina 1927–1947. (Panteleimon 1989, 250–254).

jatkavan kilvoituselämää Valamossa sodasta huolimatta, vaikka veljestö oli jo monin tavoin joutunut alistumaan viranomaisten määräyksiin luostarin arkielämässäänkin. Veljestön evakuoinnin osalta luostarin johdolla ei kuitenkaan ollut enää itsenäistä päätäntävaltaa. Siirtolaisuus ennalta tuntemattomissa epämääräisissä oloissa kaukana luostarikodista ei ollut veljestön näkökulmasta houkutteleva vaihtoehto. Tässä mielessä munkit eivät olleet poikkeus, sillä he olivat syvästi kiintyneet paratiisillisen kauniiseen kotisaareensa, jossa monet heistä olivat nuoruudestaan saakka jo vuosikymmenien ajan eläneet. Vielä tammikuussa 1940 suurin osa veljistä, joilla oli Suomen kansalaisoikeudet, yritti edelleen sotatoimia uhmaten jatkaa elämäänsä luostarisaarella. Säännöllisin välein he joutuivat pakenemaan pääkirkkoon pommisuojaan, milloin kuuliaisuuksiensa, milloin ruokalasta ja milloin jumalanpalveluksista, puna-armeijan lentokoneiden pudottamien pommien moukaroidessa luostaria. Pommitusten yltyessä olosuhteet kävivät hengenvaarallisiksi ja siksi loputkin veljestön jäsenet oli syytä evakuoida mantereelle.

Pääluostari oli vihollisen lentokoneille oiva maalitaulu. Ilmapommituksissa joitakin palopommeja osui pääkirkkoonkin, mutta ne saatiin ajoissa poistettua. Veljestö tottui hälytyksiin, joiden sattuessa useimmat veljet juoksivat kirkkoon. Siellä oleskelu ilmahyökkäyksen aikana oli epämiellyttävää, koska pommien pudotessa löi ilmanpaine kirkon kupoleihin ja räjähdysten ääni oli moninkertainen. Kaikkien tiedossa oli, että jos kirkkoon tulisi täysosuma, veljet hautautuisivat raunioihin. Jotkut munkit saattoivat hälytyksen sattuessa jäädä keljaansa.⁹¹ Igumeni Hariton piti yllä veljestön uskoa ja rukouksen henkeä. Vaikka tammikuussa 1940 pommit repivät hevosia kappaleiksi, lautatarhat paloivat, palopommit osuivat kirkkoihin ja luostarin sairaalakin paloi, olivat ne igumeni Haritonin mielestä ”vain hyökkäyksiä, joiden tarkoitus oli hävittää maallinen elämä ennen Vapahtajan toista tulemistaan maan päälle.” Igumeni kehotti veljiä pysymään rauhallisina ja lujina uskossaan ja onnistuikin rauhoittamaan veljestöä. Munkit ymmärsivät, että vaikka heidän kohtalonsa koittaisi tässä koettelemuksessa, jatkuva rukous takaisi heille ikuisen rauhan.⁹² Laatokka-lehti kertoo tarkemmin igumeni Haritonin puheesta pommitusten keskellä:

"Pyhät isät ja veljet, nämä hetket, jolloin me odotamme ilmahyökkäyksiä ollen aina hengenvaarassa, on annettu meille ylhäältä. Käsittäkäämme oikein niiden merkitys. Odottamaton öinen hyökkäys, joka

---

⁹¹ Karjalainen 1974, 67–68.

⁹² Matfejeff 2007, 65–66.

tahtoo hävittää meidän maallisen elämämme, kuvaa meille kaikille odottamatonta Herramme ja Vapahtajamme toista tulemista, jolloin Hän tulee tuomitsemaan eläviä ja kuolleita, valveilla olevia ja nukkuvia. Jos sielumme on todella luja, uskon, toivon ja rakkauden kautta kihlautunut Herralle, niin se ei säikähdä ajallista loppua, vaan nöyrästi se astuu vastaanottamaan Vapahtajaansa. Jokainen maalliseen olemukseemme kohdistuva hengenvaara on itse Herran kolhutusta meidän sydämemme ovelle. En tiedä, millaisin tuntein hälytyksen aikana kukin teistä astuu temppeliin, jota pommituksen aikana pidämme turvallisimpana paikkana. Olisi lohdullista, jos te sinne astuessanne ette tuntisi pelkoa lainkaan, vaan rukouksellista alistumista Korkeimman tahtoon. Älkää ottako hälytystä liian konkreettiselta kannalta. Hälytyksen ääni ei tahdo pelastaa vain meidän ruumiimme vaan myös sielumme. Suojapaikkamme on temppeli, joka on samalla paikka, jossa ihminen rukouksellisesti etsii turvaa Jumalalta. Kristitty ei pakene vaan kääntyy Jumalan puoleen kätkeytyen Jumalan Hengen asuinsijoihin. Näiden pelottavien kuukausien aikana väsymyksen, pelon ja hengen lamaannuksen hetkinä jokainen kiirehtiköön maallisen vaelluksen viimeiseen turvapaikkaan-temppeliin. Siinä olemme yhtä, siinä on meidän voimamme, meidän lohdutuksemme ja puhdistuksemme.”⁹³

Igumeni Haritonin puhe kuvastaa kiteytettynä sitä, miten veljestö oman tilanteensa sodan keskellä ymmärsi. Munkit tulkitsivat pommituksetkin hengellisenä koettelemuksena, jonka tarkoitus oli valmistaa ottamaan mahdollinen kuolema vastaan rauhallisesti, kuten omaa kuolemaa päivittäin mieltävän luostarikiivoittelijan tuleekin toimia. Luostarin johtajan vastuuseen kuului myös veljestön rauhoittaminen. Lähteet eivät kerro veljestön missään vaiheessa osoittaneen paniikkia tai levottomuutta, lukuun ottamatta suurpommitusta 4.2.1940, jolloin he joutuivat lopullisesti jättämään Valamon ja ymmärsivät, että lähtö rakkaasta kodista tuntemattomaan tulevaisuuteen oli edessä.

Igumeni Hariton päätti vielä kerran neuvotella luostarin tilanteesta esimiehensä arkkipiispa Hermanin ja sotilasviranomaisten (ilmeisesti Laatokan Meripuolustuksen komentajan eversti E.I.Järvisen) kanssa Lahdenpohjassa ja Sortavalassa, saadakseen tällä tavoin sekä hengellisen että maallisen esivallan tuen veljestöä koskeville toimenpiteille sotatilanteessa. Yövyttyään Lahdenpohjassa igumeni ja varajohtaja saapuivat 2.2.1940 Sortavalaan, mutta eivät pommituksen takia tavanneet arkkipiispaa, joka oli viety turvallisuussyistä pois kaupungista. Sortavalassa oli samana päivänä alkanut tuhoisa pommitus, jossa myös Ortodoksisen Kirkollishallituksen talo vaurioitui pahoin.

---

⁹³ ”Välähdyksiä Valamon luostarin viimeisistä päivistä”. *Laatokka-lehti* 20.7.1940,3. Igumeni Hariton oli pitänyt puheen veljestön aterialla 19.1.1940. Kirjoitusta siteerasi myöhemmin arkkipiispa Paavali muistelmissaan Valamon evakuoinnista (Paavali 1973,85). Alkuperäisen tekstin kirjoittajan henkilöllisyys on tuntematon.

Pommituksissa kuolleiden ruumiinosia kerättiin kaduilta. Pelastuttuaan suojapaikastaan, miltei romahtaneesta autotallista, isä Hariton ja isä Isaaki pakenivat Sortavalan Valamonkadulla sijaitsevaan, luostarin omistamaan kaupunkitaloon, jolloin he uudestaan joutuivat keskelle ilmapommitusta. Isä Hariton päätteli tällöin, että luostarin evakuointimahdollisuus oli jo menetetty: väkivaltaisen pommituksen keskellä olisi järjetöntä lähteä evakuoimaan Valamon iäkkäitä munkkeja. Jos igumeni ja varajohtaja kuolisivat pommituksessa, se tapahtuisi mieluiten ainakin omassa luostarissa ja oman veljestön keskellä. Igumeni ja varajohtaja Isaaki päättivät siksi palata pian takaisin Valamoon ja matkustivat yöksi, ilmeisesti turvallisuussyistä, Jaakkiman pitäjän Puutsaassa olevaan Valamon luostarin omistamaan skiittaan, joka sijaitsi Laatokan rannikolla 18 kilometrin päässä Valamon pääsaaresta. He pitivät varmana sitä, että viholliskoneet palaavat takaisin ja pommittavat Sortavalan maan tasalle. Aamun valjetessa 4.2.1940 he näkivät Valamon suunnalla savua ja kuulivat sieltä räjähdyksiä. Pommitusta peläten he uskalsivat palata jään yli luostariin vasta illalla pimeään tultua ja saapuivat palavaan pääluostariin noin klo 20 tavaten evakuointia odottavan järkyttyneen veljestön jo ulkona valmiina lähtöön.⁹⁴

Igumenin ja varajohtaja Isaakin ollessa vielä Sortavalassa aiheuttivat suurinta hävitystä pääluostarissa pommitukset 2.2.1940 ja 4.2.1940, jolloin luostaria kohtasi todellinen pommisade. 4.2.1940 oli säännöllisen luostaritoiminnan viimeinen päivä, jolloin pääluostari oli voimakkaiden pommitusten jälkeen tulimerenä. Päärakennuksen sairaalasiipi oli tulella, ja tuli levisi nopeasti kohti kirkkopuku- ja kirkkoesinevarastoa sekä kirjastoa. Sammutustoimet eivät käyneet päinsä, sillä vesipumppurakennus oli jo aiemmin tuhoutunut. Arvoesineiden pelastamiseksi kantoivat nuoremmat veljestön jäsenet tulen tieltä kirkkopuvuston, ehtoolliskalustot ym. kalleudet pääkirkkoon, jossa muu osa veljestöä oli hävityksen järkyttämänä. Luostarin 29.000 nidettä käsittävän kirjaston pelastamiseen ei ollut voimia eikä aikaa, sillä tuli roihusi jo sen yläpuolella toisessa kerroksessa juuri tyhjennetyssä kirkkokalleuksien huoneistossa. Kirjaston rakenteet osoittautuivat kuitenkin palonkestäviksi, ja siksi kirjasto varjeltui tulelta. Holvimainen käytävä yhdisti palavan yläkerran myös pääkirkkoon, joka oli vaaravyöhykkeessä. Tunteamattomasta syystä tuli ei jatkanut matkaansa holviin asti eikä siten uhannut välittömästi kirkkoa. Joitakin palopommeja osui kirkkoonkin, mutta tulipalot saatiin estettyä. Kirkon

---

⁹⁴ Igumeni Hariton arkkipiispa Hermanille 4.3.1940, A2/1940, Ea153, VLA; Shevtshenko 2017, 274–275; AK 15/1940 s.63; *Käkisalmen Sanomat* 9.4.1940; *Laatokka* 16.4.1940. Aamun Koiton, Käkisalmen Sanomien ja Laatokka-lehden uutiset Sortavalan ja Valamon pommituksista ovat lähes saman sisältöiset ja samanaikaiset. Rasilaisen mukaan Sortavalan pommituksen 2.2.1940 suoritti everstilutnantti I.Pjatjuhinin komentama pikapommittajaprikaati 150 lentokoneen voimalla. Pommituksessa kuoli 15 ihmistä ja 44 henkeä haavoittui. (Rasilainen 2019, 211).

paksut kiviseinät suojasivat veljestöä välittömältä sirpalevaaralta. Vain muutaman metrin päähän kirkon pääovesta putosi koko pommituksen todennäköisesti suurin ammus. Sen osuminen kirkkoon olisi aiheuttanut veljestölle kohtalokkaita seurauksia.⁹⁵

Sotilasviranomaiset päättivät evakuoida Valamossa vielä oleskelleet veljestön jäsenet ja kuljettaa heidät Lahdenpohjaan. Illalla 4.2.1940 tulipalot raivosivat pääluostarissa, eikä niitä kyetty rajoittamaan. Veljestö odotti luostarin ulkopuolella kauhun vallassa käsimatkatavaroiden kanssa, odottaen kuorma-autoja voidakseen poistua Valamosta. Veljestön 67 hengen ryhmä lähti illalla klo 21 mantereelle Lahdenpohjaan viidellä kuorma-autolla. Laatokka oli vahvassa jäässä, joten autokuljetus jäätietä myöten oli paras vaihtoehto munkkien evakuoimiseen.⁹⁶ Munkit jättivät kyöneleet silmissä jäähyväiset luostarilleen, saaren edustalla jäällä pidettiin vielä jumalanpalvelus ja alkoi raskas matka kohti Lahdenpohjaa. Venäläiset lentokoneet risteilivät rekijonon yläpuolella kohdistamatta siihen kuitenkaan tulta. Lahdenpohjasta matka jatkui junalla Keski-Suomeen Kannonkoskelle.⁹⁷

Valamosta 4.2.1940 evakuoitu, luostarin rippi-isän apulaisena toiminut skeemaigumeni Johannes kertoo pommituksista ja lähtötunnelmistaan kirjeessään: *"Jumalan armosta olen säilynyt hengissä. Vaikka nukunkin lavitsalla, olen hengessä levollinen enkä edes ajattele Valamoa - aivan kuin en olisi siellä elänytään. Jätin Valamon rauhallisesti ja pommituksenkin kestin hätääntymättä. Hälytyksen aikana en juossut pommisuojaan, vaikka meillä oli sellaisena pääkirkko, vaan istuin keljassani ja luin pyhää Evankeliumia. Pommien pudotessa rakennus vapisi, ikkunalasit menivät sirpaleiksi, ovet paiskautuivat auki, mutta minulla oli eräänlainen sisäinen varmuus siitä, että jään henkiin. Meidän piti lähteä Valamosta kovalla kiireellä. En pahoittele sitä, ettei sieltä paljoa tullut mukaan. Otin muutamia kirjoja, pyhien isien teoksia, ja siinä on minulle kyllin."*⁹⁸

Pappismunkki Nestor kertoo yksityiskohtaisemmin ja huomattavan tarkkanäköisesti veljestön evakkomatkan vaiheista: *"Yöllä meille annettiin (Valamossa) muutama kuorma-auto. Puolisairaat*

---

⁹⁵ Paavali 1973, 86–87; Karjalainen 1974, 69.

⁹⁶ Igumeni Hariton arkkiepiispa Hermanille 4.3.1940, A2/1940, Ea153, VLA; VLI arkkiepiispa Hermanille 23.2.1940, kirje n:o 45/1940, Fb4, OKHA; Shevtshenko 2017, 274. Shevtshenko olettaa virheellisesti, että luostarin johto teki päätöksen evakuoinnista, mutta koska igumeni oli tuolloin vielä Sortavalassa, päätöksen tekivät sotilasviranomaiset. Tämä ilmenee myös igumenin kirjeestä arkkiepiispa Hermanille 23.2.1940 sekä päiväamättömistä munkki Nestorin muistelmista (luostarin arkistossa).

⁹⁷ *Käkisalmen Sanomat* 9.4.1940; *Laatokka* 16.4.1940 s.42; AK 15/1940 s.63.

⁹⁸ Skeemaigumeni Johannes 2008, 21, alkuperäinen kirje on päivätty Kannonkoskella 27.4.1940.

vanhukset eivät päässeet kyytiin itse, vaan odottivat, että heidät nostetaan. Kuormaus loppui ja paikalle jäi vain seitsemän veljeä, joille seuraavaksi aamuksi luvattiin kaksi kuorma-autoa ja yksi henkilöauto. Kello 12 yöllä tulipalojen loimussa hiljaisesti laskeuduimme Laatokalle, joka oli vahvassa jäässä. Matka sujui vaikeuksitta. Emme tulleet vielä rantaan, jonne oli matkaa 15 kilometriä, vaan jouduimme odottamaan tunnin tuntemattomasta syystä. Lahdenpohjaan pääsimme onnellisesti jo klo 3 aamulla, ja siellä meidät sijoitettiin koululle, jossa oli valmiina kuumaa vettä. Sitä ei kuitenkaan käytetty, koska kaikki olivat järkyttyneitä. Useimmat tömähivät väsyneinä lattialle koko vaatevarastonsa kera. Aamulla heräsimme huutoon, koska pappismunkki Pahomi oli saanut kaatumatautikohtauksen. Saimme käskyn olla valmiina klo 4 mennessä, mutta klo 1 tulivat luostarin poliisi Salakka ja nuori virkamies ja he aloittivat kotietsinnän. Monet olivat pakanneet hyvin huolellisesti, muutamat jopa ommelleet säkit umpeen, mutta kaikki piti avata. Salakalle kiroiltiin. Nuori virkamies oli kokematon. Kello kävi neljää, vanhukset nurisivat, etteivät ehdi lähteä määräaikaan mennessä. Etsintä keskeytyi. Poliisi Salakka on kaiken pahan alku ja juuri.

Meidät vietiin yöllä kuorma-autoilla rautatievaunujen luokse, jotka olivat kaukana asutuksesta, ja annettiin käsky hiljaa kuormata. Kaikki päättyi onnellisesti. Noin 2–3 vuorokautta meitä vietiin edestakaisin. Välillä meidän käskettiin mennä metsään piiloon, koska päivällä laskettiin pommeja, mutta mitään ei onneksi sattunut. Pääsimme Jyväskylään, jossa meidän käskettiin poistumaan tavaroinemme ja alkoi tavanomainen töniminen. Jotkut olivat ottaneet mukaansa pieniä kelkkoja, joilla oli helpompi kuljettaa tavaroita. Ohjaaja johdatti meidät avoimien halkovaunujen luo ja käski sinne kuormata tavarat. Meidänkin oli mentävä sinne kyytiin. Puhalsi voimakas tuuli ja vauhti oli kova, mutta matka ei kestänyt kauan. Meidät vietiin väsyneinä jollekin huvilalle, jossa oli tee valmiina ja huoneet lämpimät. Noin neljä tuntia levätyämme meille annettiin suuri vasikoiden kuljetukseen tarkoitettu kuorma-auto ja käskettiin jakautumaan tasaisesti kahtia. Toinen ryhmä lähti heti matkaan ja toinen seuraavana aamuna. Lähdössä syntyi hämminkiä ja paniikki. Auton lavalla haisi mädäntynyt olki. Matka oli vaikea ja munkit valittivat ja vaikeroivat. Saavuimme klo 4 aamulla Kannonkosken kylään. Siellä meitä vastassa oli munkkidiakoni Savva, joka oli Suomen kansalainen ja osasi suomea ja joka pystyi helposti järjestämään vanhuksille lepoetken. Koulussa oli valmistettu teetä ja leipää. Harvat joivat loppuun asti, suurin osa oli niin väsyneitä, että rojahtivat

*lattialle. Illalla klo 8 mennessä käskettiin olla valmiina, Määräpaikkaan oli matkaa jäljellä vielä noin 10 km".*⁹⁹

Isä Nestorin muistiinpanot evakkomatkasta ovat päiväämättömät ja ne on kirjoitettu venäjänkielisenä ilmeisesti jo talvisodan aikana. Valamon arkistokokoelmaa analysoineen Ljudmila Tshornajan mielestä pappismunkki Nestorin muistelmat tekevät järisyttävän vaikutuksen. Isä Nestor kirjasi tarkkaan jokaisen yksityiskohdan, niin ulkoisen kuin psykologisen todellisuuden sekä välitti sattuvasti munkkien pelon ja epätoivon, kun he joutuvat pakenemaan kotisaareltaan. Tshornajan mukaan isä Nestor arvioi objektiivisesti luostarin asukkaiden ja poliisiviranomaisten toimia, munkkien ärtymystä ja riitoja. Isä Nestor ei salannut omiakaan virheitään, vaan ”*kommentoi ironisesti tyhmyyttään*”. Tshornajan mielestä ”*yksinkertainen, kansanomainen ja vaatimaton kerronta tekee vaikutuksen lukijaan, joka näkee edessään ikään kuin omin silmin kaiken tapahtuneen.*”¹⁰⁰ Isä Nestorin kuvaus veljestön evakkomatkasta on koruton ja dramaattinen kertomus, jossa heijastuu evakuoinnin fyysinen ja henkinen rasitus havainnollisella tavalla. Kuvauksesta välittyy munkkien tyytymättömyys erityisesti poliisikonstaapeli Salakkaan, jota he pitivät evakuoinnin vaikeuksien syntipukkina. Lähteistä ei ilmene, oliko päätöksen veljestön evakuoinnista tehnyt jokin korkeampi viranomainen. Vaikuttaa siltä, että konstaapeli Salakka oli saanut ylemmältä taholta määräyksen toimeenpanna ja organisoida evakuoinnin, ja vastasi vain sen käytännön toteutuksesta yhteistyössä Valamon Lohkon sotilasviranomaisten kanssa.

Veljestöön kuuluvien Suomen kansalaisten pääjoukon poistuttua Valamosta luostariin jäivät veljestöstä enää igumeni Hariton, varajohtaja Isaaki, taloudenhoitaja pappismunkki Filagri ja joitakin muita veljiä, kaikkiaan 16 henkeä. He valmistelivat 5.2.1940 alkaen omaa lähtöään ja yrittivät varjella luostarin omaisuutta tulelta. Tulipalo raivosi kauan hallitsemattomasti pääluostarin pohjoispuolen päärakennuksessa. Vaivoin munkit saivat estettyä tulen tunkeutumisen pääkirkkoon särkemällä kirkon ja kirkkokalustohuoneen välisen käytävän. Lopulta 6.2.1940 yöllä myös luostarin johto matkusti pois Valamosta. Ennen lähtöä igumeni Hariton toimitti hartaushetken luostarin perustajien pyhien Sergein ja Hermanin haudalla pääkirkon alakirkossa ”*anoen siunausta itselleen ja johtoonsa uskotulle Valamon veljestölle vakavaan matkaan jättäen palavan luostarin Herran armolliseen huomaan*”. Igumenin mukana Valamosta poistui 12 veljestön jäsentä. Heidät kuljetettiin

---

⁹⁹ Munkki Nestorin muistiinpanot, 2–6, ei arkistosignumia, VLA. Isä Nestorin muistiinpanoja ei ole koskaan sellaisenaan julkaistu, mutta arkkimandriitta Panteleimon on 1989 käyttänyt niitä aineistona igumeni Haritonin elämää käsittelevässä teoksessa ”Timanttiristi”. Isä Nestor toimi Valamon luostarin johtajana vuosina 1952–1967.

¹⁰⁰ Tshornaja 2011,59.

Laatokan jään yli autoilla ensin Lahdenpohjaan. Jaakkimasta he matkustivat junalla ja loppumatkassa kuorma-autolla Kannonkoskelle, jonne he saapuivat 7.2.1940 myöhään illalla. Valamoon jäi tässä vaiheessa luostarin edustajina vain viisi veljeä, joiden vaarallinen ja haastava tehtävä oli suojata luostarin omaisuutta pommitusten ja tulen tuholta.¹⁰¹

Talvisodan tuhoisin Valamoon kohdistunut pommitus 2.2. ja 4.2.1940 oli johtanut dramaattisissa oloissa myös niiden luostariveljien evakuoimiseen, joilla oli Suomen kansalaisoikeudet. Kun luostarin johtokin oli 6.2.1940 poistunut Valamosta, oli kahdessa viimeisessä veljestön evakuoinnissa siirretty luostarista turvaan yhteensä noin 80 Valamon veljestön jäsentä. Käytännössä nämä evakuoinnit merkitsivät vuodesta 1716 lähtien yhtäjaksoisesti helmikuuhun 1940 asti jatkuneen luostaritoiminnan päättymistä Valamossa. Vaikka Valamo edelleen pysyi talvisodan loppuun asti suomalaisten hallussa ja vaikka siellä edelleen työskenteli muutamia veljestön jäseniä luostarin omaisuutta suojaten, tilanne oli olennaisesti muuttunut ja luostarista oli tullut ensisijaisesti sotilastukikohta. Kodistaan paennut veljestö taas joutui sopeutumaan elämään siirtolaisuudessa Kannonkosken vaatimattomissa oloissa, joskin vailla pelkoa alituisista pommituksista. Matka Valamosta Kannonkoskelle talvipakkasessa oli iäkkäälle veljestölle raskas ja järkyttävä kokemus, mikä varsin hyvin käy ilmi etenkin munkki Nestorin muistiinpanoista.

3.5 Siirtolaisuudessa Kannonkoskella

Talvisodan aikana Valamon luostariveljestö oli siirretty turvaan syrjäiseen Kannonkosken pitäjään Keski-Suomessa. Sijoituspaikka oli viranomaisen määräämä ja monin tavoin vaatimaton veljestön tarpeisiin. Veljestön suuri määrä aiheutti ongelmia majoituksessa ja edessä oli myös kielimuuri, kun lähes yksinomaan venäjää puhuvat veljet joutuivat täysin suomenkieliseen ympäristöön.

Munkkien saapumisesta Kannonkoskelle ja heidän elämästään siellä on säilynyt joitakin paikallisten asukkaiden kuvauksia. Opettaja Elma Leppänen muistelee:

---

¹⁰¹ Igumeni Hariton arkkipiispa Hermanille 4.3.1940, A2/1940, Ea153, VLA; VLJ arkkipiispa Hermanille 23.2.1940 kirje N:o 45/1940, Fb4, OKHA; Shevtshenko 2017, 275–276.

"Jouluaattona v.1939 iltamyöhällä 30 asteen pakkasessa marssi jäätä pitkin Hännänkylältä päin pitkä jono Valamon luostarin munkkeja turvaan sodan myrskyiltä. He saivat asunnon kahdeksi vuodeksi Piispalan koululta. Kevätlukukaudella 1940 ei koulua pidetty ollenkaan. - - Oli ollut ennen joulua muutama pakkasyö, joten järvi oli jäänyt. Silloin aattona oli -39 C pakkasta. Näin koulun ottivat huostaansa ne pitkäpartaiset ja pitkätukkaiset papparaiset. Kyläläisiä tuli koululle lämmittämään huoneita ja he kantoivat olkia lattioille. Koulu oli kylmä ja hatara, vaikka olikin melko uusi. Naiset kuumensivat suurissa kattiloissa vettä, ja kai sinne syötävääkin varattiin. Jää oli vielä niin ohutta, ettei hevosella voinut ajaa. Munkit oli tuotu järven toiselle puolen kuorma-autoilla. Jään yli heidän piti tulla jalkaisin peräkkäin. Se oli surkeaa. He olivat vanhoja miehiä, yli 50-vuotiaita kaikki. Tee heitä saattoi vähän lämmittää, ja sinne he luokkien lattialle olkien päälle pääsivät nukkumaan. Olihan heillä kaikilla turkit. Kaksi vuotta he asuivat koululla. Pienempi luokka oli kirkkona ja isompi luokka täynnä lavitsoita, jotka he itse rakensivat nukkumista varten. Pian ruvettiin puhumaan, että he tarvitsisivat lisää tilaa ja he saivat koko alakerran. Leivän he leipoivat Rantalan tuvassa. Ei kukaan suomalainen osaa tehdä niin hyvää ruisleipää kuin he tekivät. - -He rakensivat itselleen korkealaitaisen veneen, jolla kävivät kylällä kaupassa. Munkit olivat auttavaisia. He kulkivat kesällä peltotöissä. Heillä oli keskuudessaan kaikki ammatit: suutari, räätäli, puuseppiä. Sitten oli taiteilijamunkki Dosifei. Aamuisin heräsin aina komeaan messuun. Pappismunkeissa oli yksi oikein hyvä laulaja, basso. Kokki ja hänen apulaisensa osasivat suomea, ja oli tulkkikin, joka kyllä puhui suomea." ¹⁰²

Maanviljelijä Alpo Taskinen oli seurannut lapsuudessaan tarkkaan munkkien elämää:

"Kotitalossani Heikkilässä asui pappismunkkeja ja yksi työmunkki oli töissä. Muutkin munkit osallistuivat ohranleikkuuseen ja olivat apuna muutenkin peltotöissä. Munkit pitivät pahana, jos nuoret laiskottelivat. Munkeilla oli rahaa, jolla he ostivat leipää, voita ja maitoa. He teettivät taloissa erikoisen hyvää vehnästä. Emännät eivät olisi ilman munkkien neuvoja niin hyvää pullaa osanneet leipoakaan. Myös leipää munkit leivottivat taloissa. Munkit toivat tullessaan paksua venäläistä leipää. Heikkilän pappismunkki Sergei oli lukenut mies. Päivät pitkät hän kirjoitti salissa ja tutki kirjojaan. Hänelle vietiin ruokakin saliin, mutta työmunkki Dimitri söi talonväen kanssa samassa pöydässä. Lapset yrittivät kurkistella, mitä munkki kirjoitti tai luki. Hän ei näyttänyt kirjoittamisiaan. Eräs vanha pappismunkki halusi pesettää itsensä saunassa. Kun hän pesijän mielestä oli jo riittävän

---

¹⁰² Kokkonen 1994, 174–175. Kannonkosken Piispalan kylään ei ollut rakennettu tietä ennen talvisotaa, vaan liikenne sinne kulki kesäisin veneellä ja talvella järven jäätä myöten.

puhdas, hoki munkki vielä "paasalustaa" ja pesijä luuli miehen tahtovan lisää saippuaa. Munkki pestiin niin perusteellisesti, että vanha mies väsyi ja tuupertui hankeen saunasta tullessaan. Myöhemmin vasta selvisi, että munkki olikin vaan kiitelty. Munkit puhuivat venäjää, mutta joukossa oli joitakin suomea puhuvia. Tulkkina oli munkkien keittäjä, salmilainen Olga Ovaskainen, joka aluksi asui Heikkilässä. Lapset seurasivat silmä tarkkana jumalanpalvelusmenoja koululla. Sisälle pääsi katsomaan, mutta jos vähänkin nauroi, ajettiin heti pois. Munkit jopa pyyhkivät liinalla ovenrivatkin tällaisten käyntien jäljiltä. Munkkeja piti usein kyyditä Hilmonkoskelle, jossa oli Valamon luostarin johto. Hevosella ajettiin ja munkit maksoivat reilusti kyydistä. Talvi 1940 oli ankara. Savva-niminen munkki kysyi, että mahtoikohan seitsemän veljeksien pakomatka Impivaarasta tapahtua kovemmalla pakkasella. Ihmeteltiin, että he olivat lukeneet Aleksis Kiven suomalaisen teoksen. Monet munkit olivat hyvin korkeasti oppineita. Käräjämäessä asui Heikkilän talon ohella myös Harjun talossa Valamon munkkeja. Monet elivät hyvin askeettisesti. Eräs munkki rankaisi itseään nukkumalla ruumisarkussa." ¹⁰³

Säilyneet muistot Valamon veljestön vaiheista Kannonkoskella kertovat kahden kulttuurin kohtaamisesta. Noin 200 hengen suuruisen venäjänkielisen veljestön saapuminen pienelle paikkakunnalle herätti huomiota ja myös ennakkoluuloja. Kielimuuri, kulttuurierot ja veljestön elintavat, jotka poikkesivat keskisuomalaisen maalaisyhteisön tavoista, hämmensivät paikallista väestöä ja aiheuttivat väärinkäsityksiä. Paikalliset asukkaat kuitenkin tunsivat kielimuurista ja kulttuurieroista huolimatta uteliaisuutta, myötätuntoa ja kiinnostusta, mutta myös sääliä uusien eksoottisten tuntuisia naapureitaan kohtaan. Tallennetuissa kertomuksissa ei erityisemmin ole havaittavissa kielteistä suhtautumista luostariveljiin. Valamolaisien oleskelu Kannonkoskella oli joka tapauksessa vaihe, joka muistetaan erityisenä ja poikkeuksellisenä jaksena seudun lähihistoriassa.

Luostarin keskuspaikaksi Kannonkoskella muodostui Taipaleen koulu, jonka lähellä Hakalan talossa asui igumeni Hariton. Lisäksi valamolaisia asui Piispalan ja Käräjämäen kouluissa. Luostarin naisvanhukset asuivat Kennäs-nimisessä paikassa Kannonkosken Lauttausyhdistyksen omistamassa talossa. Välimatkaa näiden asuinpaikkojen välille kertyi useita kilometrejä.¹⁰⁴ Kannonkoskella veljestö joutui majoittumaan ahtaasti. Johtokunnan jäsenet asuivat parissa maalaistalossa, muu

---

¹⁰³ Kokkonen 1994, 185–186. Kokkonen laatima haastattelu on tehty joulukuussa 1984.

¹⁰⁴ Panteleimon 1992, 230. Arkkimandriitta Panteleimonin kirjoittama "Timanttiristi" on Valamon johtajasta igumeni Haritonista kertova elämäkerrallinen tositahtumiin perustuva romaani. Kirja perustuu suurelta osin autenttisiin venäjänkielisiin Valamon luostarin arkiston lähteisiin, mutta on vailla lähdeviitteitä.

veljestö majoittui koulujen luokkahuoneissa ainoina henkilökohtaisina tiloinaan kerrossängyt. Yhden luokan nurkkaan oli järjestetty pöytä alttariksi ja ikoneja sen yläpuolelle. Vanhan ajanlaskun kannattajat oli majoitettu Piispalan koululle. Elämä siirtolaisuudessa oli raskas, sillä puolen vuoden aikana Kannonkoskella kuoli 27 veljestön jäsentä. Elinympäristön dramaattinen ja totaalinen muutos oli vaatinut veronsa, ja monet munkit alkoivat sairastella. Luostarin johto neuvotteli vuoden 1940 aikana Kansanhuollon kanssa siitä, oliko veljestöllä oikeus ilmaiseen junakyytiin ja tavarakuljetukseen, kun he olivat saapuneet Lahdenpohjasta Kannonkoskelle ja oliko munkeilla sama oikeus Kansanhuollon kustantamaan elatukseen kuin muilla Karjalasta evakoiduilla vanhuksilla.¹⁰⁵

Kansanhuoltoministeriö ilmoitti luostarille 23.1.1940, että koska Sortavalan maalaiskuntaa ei ollut määrätty pakkoevakuoitavaksi, ei munkeille voitu valtion varoista antaa kansanhuoltoavustusta. Ministeriö muutti kuitenkin päätöksensä talvisodan jatkuessa ja ilmoitti, että Kannonkoskella olevat Valamon munkit on otettu valtion huoltoon 1.3.1940 lähtien. Luostarin kannalta suotuisaan päätökseen lienee tällöin vaikuttanut se seikka, että loputkin veljestöstä oli joutunut pakenemaan Valamon saarelta.¹⁰⁶ Talvisodan jälkeen selvisi 18.6.1940, ettei valtio osallistuisi veljestön siirtokustannuksiin Kannonkoskelta Heinävedelle. Edelleen Vaasan lääninhallitus ilmoitti jo 15.6.1940, että Valamon munkkien olisi siirryttävä kuukauden kuluessa Heinävedeltä ostamalleen maatilalle, sillä uhalla että valtion avustus heiltä muuten lopetetaan.¹⁰⁷ Vastineessaan igumeni Hariton yritti saada valtion avustuksen veljestön siirtämiseen myös Kannonkoskelta Heinäveden Papinniemeen. Hän perusteli kantaansa toteamalla, että veljestö oli sijoitettu Kannonkoskelle viranomaisten päätöksellä. Näissä oloissa ei luostaritoimintaa voitu järjestää, joten luostarin johto oli "viimeisillä varoillaan" ostanut maata ja rakennuksia Heinävedeltä, jossa rakennettavaa oli edelleen paljon, eikä veljestöä suinkaan voitu vielä kokonaan siirtää sinne. Igumeni muistutti vastineessaan myös, että huomattava osa Laatokan Valamosta talteen saadusta luostarin irtaimesta omaisuudesta on "tieteellistä laatua, kuten kirkkokalustoa ja kirjaston kirjoja", eikä tämä omaisuus siksi ollut myytävissä. Igumeni Haritonin valitus hyväksyttiin, sillä Siirtoväen Huollon johtaja Urho Kekkonen ilmoitti heinäkuussa 1940 luostarille, että Valamon omaisuus ja sen

---

¹⁰⁵ Takala 2011,16–17.

¹⁰⁶ Kansanhuoltoministeriö VLJK:lle 23.1.1940, A14/1940 Ea153, VLA; Kannonkosken siirtoväen huollon johtaja VLJ:lle 18.6.1940, A14/1942, Ea155, VLA; Kansanhuoltoministeriö Vaasan lääninhallitukselle (jäljennös) 24.2.1940, A14/1942, Ea155, VLA.

¹⁰⁷ Kannonkosken siirtoväen huollon johtaja Jussi Oikari VLJ:lle 18.6.1940, Ea153, VLA 14/1940, Ea153. Siirtäminen Kuopioon johtui siitä, että Heinäveden Papinniemen tila oli 6.6.1940 ostettu luostarin omistukseen ja siitä oli tarkoitus muodostaa veljestön uusi koti.

henkilöstöstä siirtoväkeen kuuluvat saavat vapaan rautatiekuljetuksen Suolahdesta Kuopioon.¹⁰⁸ Tämä päätös helpotti osaltaan veljestön muuttoa Heinäveden Papinniemeen.

Syksyllä 1940 luostarin johtokunta anoi huolestuneena Siirtoväen Huollon Keskukselta huoltoavustuksen jatkamista ja kuvaili luostarin taloudellista ahdinkoa. Johtokunta huomautti, että omaa veljestöä oli 180 miestä, joista suurin osa oli vanhuksia. Lisäksi hoidettavana oli noin 20 naisvanhusta. Veljestöstä 150 henkeä oli tuolloin vielä Kannonkoskella majoitettuna kolmeen kouluun ja kalastajamajaan. Kaksi kouluista oli Kannonkosken kunnan vaatimuksesta tyhjennettävä, mutta kolmas (Piispalan koulu) ja vanhainkotina toimiva kalastajamaja voivat vielä jäädä luostariveljien majoitukseen. Näissä tiloissa asuvat noin 90 munkkia täytyi edelleen jättää Kannonkoskelle, koska Heinävedellä ei ollut toistaiseksi majoitusmahdollisuuksia. Lisäksi luostarin johtokuntaa huolestutti kysymys veljestön ravinnosta. Papinniemen tilan osto ja kunnostus olivat maksaneet yhteensä noin neljä miljoonaa markkaa. Veljestölle oli hankittava myös vaatteita useiden satojen tuhansien markkojen arvosta, koska munkit olivat joutuneet pakenemaan Valamosta puutteellisissa pukimissa. Lisäksi oli hankittava makuuvaatteita ja kalustoa, ja luostarin talletukset olivat maatilán oston ja rakentamisen takia kuluneet olemattomiin. Tilakaupan yhteydessä saadut elintarpeet riittivät Papinniemeen sijoitetulle veljestölle vain noin neljän kuukauden ajaksi. Nautakarjaa ei saatu elävänä Valamosta lainkaan, ja armeijalle takavarikoiduista hevosistakin oli vielä syksyllä 1940 ainakin 22 takaisin palauttamatta. Siirtoväen Huollon Keskus ilmoittikin 14.10.1940, että Kannonkoskella oleville munkeille maksetaan huoltoavustusta, joskin vain toistaiseksi.¹⁰⁹

Luostari joutui ahertamaan kauan saadakseen Heinäveden Papinniemen tilan sellaiseen kuntoon, että koko veljestö siellä pystyi siellä asumaan. Erityistä päänvaivaa luostarin johdolle aiheutti vanhaa ajanlaskua kannattavien luostariveljien muutto Kannonkoskelta Papinniemeen. Koska Papinniemessä ei aluksi ollut riittävästi majoitustilaa kaikille veljille, piti osan odottaa Kannonkoskella kauankin. Vuoden 1940 loppuun mennessä voitiin Papinniemeen siirtää noin 120 henkeä, mutta noin 50 vanhan ajanlaskun kannattajaa jäi edelleen odottamaan Kannonkoskelle. Heidän majapaikakseen Papinniemessä kaavailtu rakennus valmistui vasta marraskuussa 1941.¹¹⁰ Odottaminen

---

¹⁰⁸ VLJ SHK:lle 26.6.1940, A14/1940, Ea153, VLA; SHK (johtaja Urho Kekkonen) VLJ:lle 13.7.1940, A14/1940, Ea153, VLA.

¹⁰⁹ VLJK SHK:lle 1.10.1940; SHK 14.10.1940 VLJK:lle 14.10.1940, A14/1940 Ea 153, VLA.

¹¹⁰ Shevtshenko 2017,283.

Kannonkoskella aiheutti siellä asuvien veljien mielessä katkeruutta ja kateuttakin, jonka syynä olivat väärät tiedot Heinäveden luostarin hyvistä olosuhteista. Vanhan ajanlaskun kannattajien johtomiehiin kuulunut luostarin lääkäri isä Jeronim lähetti omissa nimissään isä Haritonille kirjeen, jossa hän vuodatti tuntojaan katkerassa sävyssä:

"Jumalan viha ilmestyi päällemme sodan muodossa. Vanhan ajanlaskun hylkäämisen ja kirkon traditioiden takia jouduimme kaikki pois Valamosta kiertolaisiksi maailmaan. Suomen luterilainen hallitus antaa mahdollisuuden siihen, että Te jo 15 vuoden ajan olette vainonneet meitä vanhan luvun kannattajia. Me elämme täällä suuressa puutteessa. Meillä ei ole kirkkoa. Nukumme lavereilla, ruoka on huonoa, vaatteet vähissä. On puute kynttilöistä ja kerosiinista. Arvaatte, millaista on, kun sairaat joutuvat nukkumaan terveiden kanssa. Kun yksi sairastuu influenssaan, sairastuu koko joukko samalla kertaa. Monta meistä onkin kuollut ennen aikaansa. Olemme kuulleet, että Uudessa Valamossa on rakennettu sairaala ja vanhainkoti. Harhaoppiset uuden ajanlaskun kannattajat olette ottaneet sinne. Meidän uskon puolesta kärsineitten annatte sen sijaan kitua täällä"¹¹¹

Luostarin johto päätti ehdottaa vanhan ajanlaskun kannattajille, että he voivat halutessaan muuttaa kokonaan pois luostarista mukanaan heille kuuluva omaisuus ja järjestää tulevaisuutensa omin päin. Heidän johtajansa pappismunkki Joasaf vastasi, että he eivät halua palata rukousyhteyteen muiden veljien kanssa, mutta eivät halua myöskään omaisuuden jakoa. Igumeni Hariton muistutti vastauksessaan, että *"Luostaria ei ajatella vain rakennuksina ja maa-alueina, jotka menetimme sodassa, vaan yhteisönä, joka on luostarisäännön yhteen liittämä ja itse valitsemansa igumenin johtama. Se ei ole hajonnut siksi, että menetti omaisuutta, vaan jatkaa olemassaoloaan ja toimintaansa. Luostaria ei liitä yhteen paikka, vaan Jumalan palvelemisen ajatus. Luostariamme nimitettiin paikan mukaan Valamoksi, mutta ydinajatus ilmaisee nimessä Kristuksen Kirkastuminen. Tämä on otettu huomioon, sillä hallitus antoi luvan maan hankkimiselle. Nyt ei ole oikea aika ja paikka tuoda luostariin hajaantumista. Emme voi ennen yhdistymistä ottaa teitä luostariin, vaikka halusittekin aineellisissa asioissa yhdistyä meihin, koska se johtaisi meidät taas siihen epänormaaliin elämäntapaan, joka uskonnollisen jakaantumisen takia vallitsi Vanhassa Valamossa."* Lopuksi igumeni Hariton pyysi vanhan ajanlaskun kannattajia palaamaan rukousyhteyteen muun veljestön kanssa. Vanhan ajanlaskun kannattajat saapuivat lopulta

---

¹¹¹ Panteleimon 1992, 242–243. Pappismunkki Jeronim oli luostarin lääkäri. Hän toimi Valamon luostarin johtajana vuosina 1948–1952.

Heinäveden Uuteen Valamoon 20.11.1941 isä Joasafin johdolla, vailla halua rukousyhteyden palauttamiseen.¹¹²

Igumeni Haritonin sanoista kuultaa sovinnonhalu ja pyrkimys veljestön yhtenäisyyteen uusissa olosuhteissa. Hän muistutti myös luostariyhteisön jatkuvuudesta ja siitä, että kyseessä ei ole maantieteellinen paikka, vaan elävä yhteisö, joka maallisen esivallan siunauksella jatkaa juridisestikin olemassaoloaan uudessa paikassa, jouduttuaan sodan vuoksi luopumaan vanhasta kodistaan. Vanhan ajanlaskun kannattajat eivät kuitenkaan halunneet noudattaa ajanlaskukysymyksessä igumeni Haritonin vetoamista, mutta halusivat silti edelleen jäädä asumaan luostariin. Sodan aiheuttamassa kriisitilanteessa he eivät vailla suomen kielen taitoa ja aineellista toimeentuloa voineet nähdä oman erillisen luostarinsa perustamista realistisena vaihtoehtona. Nähtävästi he ymmärsivät, että tällainen vaihtoehto olisi edellyttänyt myös oman maatilankin hankkimista, mikä heidän ikänsä ja terveydentilansa sekä taloudellisten resurssien kannalta olisi ollut vaikea toteuttaa.

Ajan mittaan Kannonkosken kunnalle tuli suuri tarve saada omistamansa koulurakennukset normaaliin koulukäyttöön. Sen vuoksi kunta tiedusteli 16.7.1941, voitaisiinko myös Piispalan koululle majoitetut munkit sijoittaa Heinäveden Uuteen Valamoon. Luostarin johtokunnan mielestä siirtoa oli vaikea järjestää, koska asunnot Heinäveden Papinniemessä eivät olleet vielä valmiit. Tämä johtui siitä, että rakennustyöhön palkatut työläiset oli otettu jatkosodan syttymisen vuoksi asepalvelukseen, eikä veljestön omassa keskuudessa ollut riittävästi rakentamiseen kykeneviä veljiä. Syksyllä 1941 igumeni Hariton kuitenkin ilmoitti, että Piispalan koululla asuvat munkit voitaisiin siirtää Papinniemeen. Lopulta 45 henkeä (vanhan ajanlaskun kannattajia) saatettiin sijoittaa Papinniemeen vasta valmistuneeseen rakennukseen, jossa oli keskuslämmitys, vesijohto ja sähkövalo.¹¹³

Igumeni Hariton kirjoitti kiitoskirjeen Kannonkosken siirtoväen huoltojohtajalle Jussi Oikarille 17.10.1941 ja kertoi samalla veljestön tilanteesta:

"Kun nyt on saapunut tänne Papinniemeen Piispalan koulun veljestömme siirtolaisryhmä, joka luvultaan on Kannonkoskelta neljäs, niin pyydän tiedoksenne saattaa seuraavaa: Teidän tarmokkaan

---

¹¹² Shevtshenko 2017, 283, 292–294.

¹¹³ Kannonkosken kunnallislautakunta VLJK:lle 16.7.1941, VLJK Kannonkosken kunnan esimiehelle Jussi Oikarille 21.7.1941, Igumeni Hariton Jussi Oikarille 4.11.1941 ja 17.11.1941, A8/1941 Ea154, VLA.

ja huolellisen apunne ansiosta 45-henkinen ryhmä taloudenhoitajamme johdolla onnellisesti saapui tänne 10 p. kuluva kuuta. -- Kahden vuoden aikana olemme olleet Teidän huollon ja johdon alaisianne ja yhä pienempi ryhmä on mitä vaikeampana vallitsevan maassamme aikana, aina saaden osaksemme puolestanne hyväntahtoisuutta, huolellista johtoa, hoitoa ym. Te sekä apurinne väsymättöminä, kärsivällisinä olette halunneet kaikin tavoin ymmärtää, auttaa ja tukea meidän vaikeimpina elämämme päivinä, tukea meitä siirtolaisina, kodittomia, joka on suurenmoista, arvokasta ja uhrautumista. Kaiken edellä sanotun johdosta pyydän esittämään Teille ja kauttanne apureillenne puolestani sekä koko luostariveljestön puolesta vilpittömät kiitoksemme ja sydämelliset terveisenne" ¹¹⁴

Luostarin huollettavana oli myös pieni joukko iäkkäitä venäläissyntyisiä naisia. He olivat Venäjän vallankumouksen aikana luostariin pyhiinvaeltajina tulleet naiset, jotka eivät voineet tai halunneet palata vanhaan kotimaahansa ja jotka luostari oli ottanut huollettavakseen. Paluu Neuvostoliittoon ei houkuttanut, joten naiset jäivät Valamoon talkootyöhön: pyykkäreiksi, ompelijoiksi, puutarha- ja keittiöapulaisiksi, karjanhoitajiksi ja siivoojiksi. Ongelma heidän oleskelussaan luostarissa oli ollut se, että Valamo oli miesluostari ja sen vakituisiin asukkaisiin kuului vain miehiä. Jotkut naisista vihkiytyivät salaisesti (*"kelejno"*) nunnaksi. Naiset eivät kuitenkaan olleet minkään nunnaluostarin kirjoilla. He eivät käyttäneet Valamossa nunnan asua eikä heillä ollut virallista luostaristatusta, vaan elivät luostarinomaista elämää rukoussääntöineen. Vanhemmiten naiset joutuivat itsekin huollettaviksi, ja Valamo toimi heille eräänlaisena "venäläisenä vanhainkotina". Talvisodan syttyessä "Valamon nunnia" oli vielä elossa 16 henkeä, joista useimmat olivat vanhoja ja sairaalloisia. Myös nämä naiset päätyivät veljestön mukana Kannonkoskelle.¹¹⁵ Heitä varten oli vaikea löytää sopivia tiloja Papinniemen Uudesta Valamosta, jossa veljestökin aluksi joutui elämään suuressa tilanahtaudessa. Kannonkoskella naiset sairastelivat ja lisäksi kaksi heistä kuoli tammikuussa 1942. Hilmonkosken Niemelässä Kannonkoskella yhä asuneet neljä munkkia voitiin ottaa kuitenkin toukokuussa 1942 asumaan Papinniemeen. Luostarin johto huomautti, että jatkosodassa syksyllä 1941 takaisin vallatussa Laatokan Valamossa asui tuolloin erikoisluvalla toistaiseksi vain kuusi veljestön jäsentä, eikä siellä ollut saatavissa suurempaa joukkoa varten sopivia asuntoja niin kauan kuin sota jatkuisi.¹¹⁶ Kannonkoskelle Lauttausyhdistyksen taloon oli jäänyt neljä sairasta munkkia

---

¹¹⁴ Takala 2011,17–18. Igumenin kirjeen erikoinen kieliasu johtunee siitä, että se on venäjänkielisestä alkutekstistä jo vuonna 1941 luostarissa suomennettu. Todennäköisesti suomennoksen suoritti luostarin oma kielenkääntäjä Aleksi Ozerski.

¹¹⁵ Kilpeläinen 2000, 251 ja 252; Takala 2011, 21. Salainen nunna- tai munkkivihkimys ei ollut virallinen kirkollinen vihkimys. Salavihkimyksen toimitti aina luostarin johtaja ja vihkimyksen kohteena oli henkilö, jolla ei ollut Suomen kansalaisuutta.

¹¹⁶ Jussi Oikari VLJK:lle 27.1.1942, VLJK Kannonkosken siirtoväen huoltojohtajalle Jussi Oikarille 1.5.1942, A8/1941. Ea154, VLA.

sekä joukko Valamon nunnia. Luostari hankki vanhuksille kaksi hoitajaa sekä kustansi heidän vaatelaskujaan. Huhtikuussa 1942 Kannonkosken Lauttausyhdistys halusi omistamansa talon omaan käyttöönsä. Igumeni pyysi lupaa jättää naiset vielä Kannonkoskelle. Tammikuussa 1943 Kannonkosken huoltojohtaja Jussi Oikari ilmoitti, että kahdeksan Kannonkoskella olevista naisvanhuksista oli sairaana ja kaksi heistä oli kuollut. Oikari pyysi luostaria lähettämään avuksi sairaanhoitajan. Luostari joutui maksamaan ensin kahden, sittemmin yhden hoitajan ja apumiehen palkan ja järjesti kuolleiden vanhusten hautajaiset. Naisvanhukset pyysivät avukseen pappia toimittamaan jumalanpalveluksia ja ripittämään kuolemansairaita. Igumeni Hariton yritti saada kunnan kantamaan oman vastuunsa vanhusten hoidosta. Viimeiset Kannonkoskella asuneet neljä naista saapuivat Papinniemeen vasta heinäkuussa 1947. Valamon nunnien osalta kirjeenvaihto viranomaisten kanssa oli hankalaa: osalla naisista oli oleskelulupa ja osalla ei, pääosa heistä ei ollut minkään maan kirjoilla. Useat naisista eivät olleet lukutaitoisia ja henkilötiedoissakin oli epäselvyyksiä.¹¹⁷ Voidaan katsoa, että Valamon yhteisön evakuointi saatettiin lopulliseen päätökseen vasta vuonna 1947 viimeistenkin luostarin huollettavien naisten päästyä vihdoinkin Heinäveden Uuteen Valamoon. Osa heistä oli asunut tilapäisissä oloissa Kannonkoskella siihen mennessä peräti seitsemän vuotta! Luostari halusi kuitenkin huolehtia näistä naisvanhuksistakin, sillä heillä ei ollut mitään vaihtoehtoista asuinpaikkaa.

Heinäkuussa 1942 Vaasan lääninhallitus kiinnitti huomiota luostarin talouteen. Lääninhallituksen tietojen mukaan Valamon luostari oli varsin varakas ja siksi Siirtoväen Huollon Keskuksen tuli periä luostarilta takaisin vuosina 1940–1942 maksettu 538.000 markan suuruinen siirtoväen huoltoavustus. Vastineessaan Igumeni Hariton huomautti kansanhuoltoministerin ilmoittaneen 23.1.1940, ettei luostarille voitu myöntää huoltoavustusta. Isä Hariton kääntyi tuolloin kuitenkin Laatokan Meripuolustuksen komentajan eversti E.I.Järvisen puoleen, joka totesi lausunnossaan, että Valamon evakuointi oli luostarisaaren sijainnin vuoksi ollut välttämätön toimenpide. Siksi kansanhuoltoministeriö suostui 24.2.1940 siihen, että Valamon luostarin Kannonkoskelle siirretyt asukkaat voitiin ottaa valtion huoltoon ja että heille voitiin antaa majoitus ja muonitus pakkoevakuoinnista määrättyjen perusteiden mukaan. Tässä kohden igumeni huomauttikin, että mainitun päätöksen perusteella myönnettyä huoltoavustusta ei ollut tarkoitettu takaisin perittäväksi. Igumeni tulkitsi, että aikaisempien päätösten nojalla Siirtoväen Huollon Keskus oli halunnut asettaa luostariväen huollon samanvertaiseksi kaikkien pakkoevakuoitujen siirtolaisten huollon kanssa, ja

---

¹¹⁷ Takala 2011, 21–22.

että Kannonkosken siirtoväen huoltojohtaja Jussi Oikari oli suorittanut kustannukset näiden määräysten perusteella.¹¹⁸

Igumeni Hariton muistutti vastineessaan, että luostarin johto oli yrittänyt omatoimisesti järjestää veljestön elämän tulevaisuudessa ja siten mahdollisimman pian omalta osaltaan helpottaa valtion taloutta sodan ja rauhanteon takia aiheutuneiden väestönsiirtojen kustannuksista. Siksi luostari oli kesäkuussa 1940 ostanut Heinävedeltä Papinniemen tilan ja alkanut kunnostaa sen asuinrakennuksia, jotta voitaisiin helpottaa valtiolle koituneita siirtoväen huoltomenoja. Isä Haritonin mukaan tässä onnistuttiinkin, ja yhteensä noin 110 henkeä pystyttiin siirtämään Kannonkoskelta valtion huollosta Papinniemeen jo joulukuun 1940 alkuun mennessä. Omin voimin voitiin Papinniemeen siirtää 10.11.1941 mennessä lisäksi yhteensä 50 henkeä veljestöä. Igumeni Hariton huomauttikin, että luostarin johto saattoi ensimmäisten joukossa vapauttaa valtion huollosta Valamon veljestön. Lisäksi Valamon Luostari oli omilla varoillaan helpottanut valtiota niistä kustannuksista, joita pakkoevakuoitujen siirtolaisten huolto aiheutti, sillä talvisodan aikana oli luostarista evakuoitujen väen kustannuksiin käytetty luostarin omista varoista noin 84.000 mk. Luostari arvioikin omien kustannustensa siirtolaisten huollosta nousseen noin 96.000 markkaan.¹¹⁹

Evakuointivaiheessa luostari oli saanut talteen 2,8 miljoonan markan edestä omaisuutta, mutta tästä 2,5 miljoonaa markkaa oli ”kuollutta kapitaalia”: kirkkoesineitä, kirjasto- ja museotavaraa, joilla ei merkitystä veljestön elatuksen kannalta. Suurin osa pankkitalletuksista oli käytetty Papinniemen tilan hankkimiseen ja rakennusten korjauskuluihin. Vuonna 1942 veljestöstä oli 117 henkeä yli 60-vuotiaita. Huollettavien henkilöiden määrä suhteessa työkuntoisiin oli erittäin suuri, minkä vuoksi igumeni piti luostarin taloudellista tilannetta erittäin huolestuttavana. Hän vetosi myös Ortodoksiseen Kirkollishallitukseen, jotta Siirtoväen Huollon Keskuksen päätös saataisiin kumotuksi. Lopulta oli 23.6.1942 Kannonkoskelta siirretty viimeiset viisi sinne jäänyttä munkkivanhusta. Tämän jälkeen Kannonkoskelle jäi vain 14 siviiliä, jotka olivat olleet luostarin huollossa jo ennen Valamosta evakuoimista (tässä tarkoitetaan luostarin huollettavia naisvanhuksia). Vaasan Lääninhallitus kehotti näiden henkilöiden siirtämistä Kannonkoskelta joko Uuteen tai Vanhaan Valamoon. Valamon saarelle ei ollut kuitenkaan mahdollista mennä sodan vuoksi ja Papinniemessä taas ei ollut erillistä, veljestöstä kylliksi eristettyä asuinhuoneistoa 13 vanhaa

---

¹¹⁸ Igumeni Hariton OKH:lle 25.7.1942, A14/1942, Ea155, VLA, Takala 2011, 22–23.

¹¹⁹ Igumeni Hariton OKH:lle 25.7.1942, A14/1942, Ea155, VLA; Takala 2011, 22–23.

naista ja heidän huoltajaansa varten. Luostarin hallinto ei ollut tahtonut näitäkään henkilöitä siirtää valtion rasitukseksi, vaikka monet heistä olivat melkein työkyvyttömiä.¹²⁰

Omissa muistiinpanoissaan Igumeni Hariton muisteli kiitollisena luostarin kohtelua Kannonkoskella: *"Kannonkoski otti meidät vastaan kristillisellä rakkaudella: se tarjosi tulijoille lämpimän paikan asuttavaksi, ruokki ja yritti auttaa meitä tarpeissamme. Tämä kristillisen rakkauden lämpö herätti meissä yhä enemmän rakkautta Suomeen, jossa olimme eläneet melkein koko elämämme ja jonka kansalaisiksi tulimme. Mitä Valamon menetykseen tulee, niin meitä kutsuttiin silloin muuttamaan Amerikkaan ja muihinkin maihin, mutta minä vastasin: Niin kauan kuin Suomemme on vapaa, me emme lähde täältä minnekään, vaan jaamme sen ilot ja surut."*¹²¹

Säilyneet tiedot Valamon veljestön evakkomatkasta ja tilapäisestä siirtolaisuudesta Kannonkoskella sopivat pitkälti yhteen Karjalan evakkojen kokemuksia koskevan tutkimustiedon kanssa. Aihetta tutkineen Liisa Ahokkaan mukaan evakot tunsivat uudessa ympäristössä vahvaa ulkopuolisuutta ja voimattomuutta tilanteessa, jossa oli toimittava viranomaisten käskyjen mukaan. Luostarin asukkaat olivat tosin tottuneet kuuliaisuuteen, mutta tilanne oli silti ahdistava, elinympäristö outo ja olosuhteet hyvin vaatimattomat. Evakoiden muistoissa kodilla ja sen jättämisen tuskalla sekä epätietoisuudella tulevasta on suuri sija. Arki muuttui matkalla oloksi, kun talviset tiet, junien härkävaunut, tupien lattiat ja koululuokat muuttuivat arjen ympäristöiksi. Usein evakuoitujen suuri määrä aiheutti majoituksessa ja muonituksessa suuria ongelmia. Tutkimusten mukaan kodittomuus, aineellinen puute ja jatkuva tuntemattomien ihmisten kohtaaminen sekä koti-ikävä, toiseuden ja voimattomuuden tunne vaikuttivat pitkäkestoisesti siirtolaisten identiteettiin.¹²² Lisäksi taloudelliset ongelmat, kielimuuri ja jatkuva taistelu huoltoviranomaisten byrokratian kanssa olivat Valamon luostariveljestön evakkotaipaleen erityisongelmia, joihin vaikuttivat veljestön korkea keski-ikä, suuri lukumäärä ja siitä johtuva tilanahtaus vaatimattomissa majoitusoloissa Kannonkoskella.

Luostarin kiista Kansanhuollon kanssa evakuoitujen väen huoltamisesta jatkui monien vuosien ajan. Jatkosodan hyökkäysvaiheen henki saattoi lisätä viranomaisten vihamielisyyttä venäläisiksi

---

¹²⁰ Igumeni Hariton OKH:lle 25.7.1942, A14/1942, Ea155, VLA; Takala 2011, 22–23.

¹²¹ Shevtshenko 2017, 280–281.

¹²² Ahokas 2009, 27, 39–46, 78.

miellettyjä munkkeja kohtaan.¹²³ Ottaen huomioon sota-ajan olosuhteet sekä sotimisesta ja siirtoväen asuttamisesta valtion taloudelle aiheutuneen rasitteen, Siirtoväen Huollon Keskus nähtävästi yritti säästää kaikessa, missä pystyi. Tätä periaatetta sovellettiin myös Valamon luostarin veljestöön, joka huoltoviranomaisten silmissä tuskin nautti avustusten saajana erityiskohtelua. Lisäksi viranomaisten tiedossa oli varsin hyvin se, että luostari oli omin varoin pystynyt hankkimaan suuren maatilan Heinävedeltä ja onnistunut talvisodan jaloista lisäksi pelastamaan Laatokan Valamosta runsaasti kallisarvoista irtainta omaisuutta. Sitä paitsi jatkosodassa suomalaiset sotajoukot valtasivat jatkosodan alkuvaiheessa Valamon saariston, jolloin näytti mahdolliselta se, että rauhan tullessa munkit palaisivat takaisin vanhaan luostariinsa. Tätä taustaa vasten viranomaisten vaatimukset siirtoväen huoltoavustuksen takaisinperimisestä ole yllättäviä. Viranomaisten arvioinnissa ei kuitenkaan otettu huomioon luostarin todellista taloudellista tilaa eikä veljestön ikärakennetta, terveydentilaa, alentunutta työkykyä ja heikkoja mahdollisuuksia hankkia lisäansioita elatukseksi. Viranomaisten kyky ymmärtää iäkkään ja lukuisan luostariveljestön asemaa oli varsin rajallinen ja luostarille osoitettu taloudellinen avustus sen mukaisesti vaatimaton.

Veljestö oli elänyt Kannonkoskella niukoissa ja ahtaissa olosuhteissa. Näissä puitteissa vakiintuneen luostarielämän käynnistäminen ja ylläpitäminen oli mahdotonta. Siksi luostarin johto jo varhain ryhtyi etsimään mahdollisuuksia yhteisön tulevaisuuden turvaamiseksi. Kannonkosken kunnalla, joka omisti suurimman osan veljestön tilapäisistä majoitustiloista, ei ollut mitään tätä ajatusta vastaan.

3.6 Heinäveden Uusi Valamo syntyy

Kun talvisota oli päättynyt ja Valamon veljestö oli joutunut siirtolaisuuteen Kannonkoskelle, päätti luostarin johto aktiivisesti omin toimin ryhtyä etsimään sopivaa paikkaa veljestön pysyväksi kodiksi. Tämä oli realistista, koska luostarilla edelleen oli omia pankkitalletusvaroja ja koska Laatokan Valamosta oli saatu evakuoitua runsaasti myös liturgista esineistöä, joka mahdollistaisi luostaritoiminnan kannalta keskeisen päivittäisten jumalanpalvelusten toimittamisen, mikäli veljestön uusi pysyvä sijoituspaikka löytyisi. Suurena ongelmana oli kuitenkin se, että luostarin tarpeisiin soveliaita maatiloja oli varsin vähän myytävänä. Lisäksi piti erikseen selvittää viranomaisten kanta siihen, oliko luostarilla juridinen lupa ostaa maatila veljestön uudeksi kodiksi ja

---

¹²³ Takala 2011, 22.

tulkittaisiinko tällainen hankinta uuden luostarin perustamiseksi vai jo olemassa olevan luostarin toiminnan jatkamiseksi uudessa sijaintipaikassa.

Jo talvisodan aikana ja kauan sen jälkeenkin levisi huhuja Valamon luostariveljien tulevasta olinpaikasta. Veljestö sai monia tarjouksia mahdollisiksi asuinpaikoiksi. Luostari oli saanut Virosta, Latviasta ja Liettuasta kutsuja siirtyä näihin maihin, mutta igumeni Haritonin mukaan munkit halusivat mieluummin jäädä Suomeen, sillä he olivat jakaneet suomalaisten kanssa hyvät päivät ja olivat siksi valmiit jakamaan Suomessa myös vaikeudet.¹²⁴ Igumeni paheksui talvisodan aikana levintyötä uutista, jonka mukaan koko veljestö olisi halukas muuttamaan Viroon Petserin luostariin. Igumenin mukaan tämä ajatus oli syntynyt yksityisluontoisesta aloitteesta virolaisella taholla, eikä saavuttanut mitään vastakaikua Valamon asukkaiden mielissä.¹²⁵ Opetusministeriössä oli otettu kantaa siihen, onko luovutetun alueen ortodoksisilla luostareilla oikeus hankkia maata uusia sijoituspaikkoja varten. Ministeriön selvityksessä todettiin: ”*Se, että luostarit pyrkivät itselleen hankkimaan laillisella tavalla maaomaisuutta, rakentaakseen ja järjestääkseen entisiä olosuhteita mahdollisimman paljon muistuttavat olosuhteet ja mahdollisuuden toimia samalla tavoin kuin ennen, ja valmistakseen tilaisuuden jäsenilleen omin avuin, yhteiskuntaa rasittamatta saada viettää erikoista elämäänsä paremmin, inhimillisemmissä olosuhteissa kuin välillä on ollut pakko, lienee oikeusjärjestyksen kannalta katsoen yhdentekevää, mutta ei suinkaan sen vastaista, kun taas yhteiskunnan kannalta katsoen tällaisesta ei liene muuta kuin hyvää sanottavaa.*” Opetusministeriön tulkinnan mukaan kyseessä ei näin ollen ollut uusien luostarien perustaminen, vaan vanhojen olemassa olevien luostarien toiminnan jatkaminen oman (=Konstantinopolin) patriarkaatin alueella, mutta uusissa maantieteellisissä paikoissa.¹²⁶

Valamon veljestön uuden pysyvän kodin etsiminen alkoi varsin pian talvisodan päätyttyä. Luostarin johto kääntyi ensin arkkipiispa Hermanin puoleen, joka ilmoitti, ettei hän voi tehdä asiassa mitään luostarin hyväksi. Hän kuitenkin kehotti luostarin johtoa viipymättä matkustamaan Helsinkiin ja kysymään neuvoja maatilan ostoon siellä toimivilta vaikutusvaltaisilta luostarin ystäviltä. Arkkipiispan neuvoa noudattaen igumeni Hariton ja varajohtaja Isaaki matkustivatkin 20.4.1940 Helsinkiin ja tapasivat siellä ystävänsä kouluneuvos Kaarlo Merikosken, joka puolestaan otti

---

¹²⁴ *Laatokka* 23.4.1940.

¹²⁵ *Laatokka* 14.9.1940. Petserin luostari sijaitsee Etelä-Viron Setumaalla lähellä Venäjän rajaa (Nykyisin Venäjän puolella). Valamon veljestön Petseriin muuttamista koskevan uutisen alkuperä ei ole tiedossa.

¹²⁶ Arseni 1993, 117.

pikaisesti yhteyttä tuntemiinsa kansanedustajiin. Nämä pyysivät munkit eduskuntaan neuvottelemaan asiasta. Paikalla olivat kansanedustajat Arvi Oksala, Matti Pitkänen ja Uuno Raatikainen sekä ilmeisesti myös professori, kansanedustaja Edvin Linkomies. Keskustelussa kansanedustaja Oksala neuvoi: *”Teidän täytyy etsiä luostarille sopiva paikka, jossa olisi vettä, rantaa ja metsää ja joka muistuttaisi Valamoa. Pian aloitetaan maan jakaminen pakolaisille, ja sitten on jo vaikeaa löytää sopivaa paikkaa, joten teidän täytyy nyt etsiä ja ostaa tarvitsemanne. Hallitus korvaa teille myöhemmin ostoon käytetyt rahat.”* Igumeni Hariton ja varajohtaja Isaaki tiedustelivat varmuuden vuoksi myös opetusministeri Antti Kukkoselta, olisiko luostarilla lupa ostaa maata. Kukkonen vastasi kysymykseen myöntävästi, minkä jälkeen munkit antoivat ortodoksisen kirkon asioita opetusministeriössä hoitavalle hallitusneuvos Antti Inkiselle sekä Metsähallituksen tarkastajalle pyynnön tehdä kyselyjä myytävistä tiloista ja ilmoittaa niistä veljestölle.¹²⁷

Igumeni Haritonin ja isä Isaakin Helsingin matkalla oli myös toinen tarkoitus. Pääkaupunkiin oli samaan aikaan 20.4.1940 kutsuttu koolle siirtokarjalaisten suurkokous, jossa oli läsnä Moskovan rauhassa luovutetun alueen kuntien, seurakuntien ja järjestöjen edustajia kaikkiaan 340 henkeä. Tässä kokouksessa perustettiin Karjalan Liitto, jonka tehtäväksi tuli työskennellä luovutetulla alueella asuneen väestön elinolojen parantamiseksi. Tasavallan presidentti Kyösti Kallio otti presidentin linnassa vastaan kaikki siirtoväen kokouksen osanottajat. Presidentti Kallio korosti puheessaan, että kotinsa menettäneiden kansalaisten asema oli vallitsevassa tilanteessa keskeisin yhteiskunnallinen kysymys. Hän toivoi, että siirtoväen asutus- ja korvauskysymykset voitaisiin ratkaista mahdollisimman yksimielisesti, vaikka ratkaisut olisivat vaikeita.¹²⁸ Igumeni Haritonille ja suomea äidinkielenään puhuvalle varajohtaja Isaakille tarjoutui henkilökohtainen mahdollisuus keskustella vaikutusvaltaisen ja maatalouskysymyksiä hyvin tuntevan presidentti Kallion kanssa. Presidentti neuvoi veljestöä ostamaan mahdollisimman pian oman tilan. Hänen tiedossaan oli, että Saastamoinen Oy:n omistama kartano Heinävedellä oli myynnissä. Presidentti Kallio totesi keskustelussa isä

---

¹²⁷ Shevtshenko 2017, 278; vrt. myös Panteleimon 1992, 232–234. Sortavalalainen kansanedustaja, diplomi-insinööri Arvi Oksala (Kok.) oli toiminut puolustusministerinä T.M.Kivimäen hallituksessa sekä Kyösti Kallion IV hallituksessa vuosina 1932–1937. Hän oli puolustusministerinä vieraillut myös Laatokan Valamossa. Maanviljelijä Matti Pitkänen (Maalaisliitto) oli kotoisin Sortavalasta ja toimi kansanedustajana vuosina 1922–1936 sekä 1939–1945. Viitasaarelainen kansanedustaja Uuno Raatikainen (SDP) toimi eduskunnan jäsenenä vuosina 1936–1948. Mahdollisesti Raatikainen kutsuttiin neuvotteluun, koska hän lienee tuntenut hyvin lähellä kotiseutuaan sijaitsevan Kannonkosken, jossa Valamon veljestö asui siirtolaisuudessa. Neuvottelussa läsnä ollut, lähteissä nimeltä mainitsematon professori oli todennäköisesti eduskunnan varapuhemies, myöhempi pääministeri Edvin Linkomies (Kok.), joka sittemmin eduskunnassa puolsi luostarien sotakorvauksia. Linkomies oli kouluneuvos Kaarlo Merikosken ystävä. Valamon varajohtaja Isaaki pyysi myöhemmin Merikoskelta, että tämä luostarin sotakorvausasiassa ottaisi yhteyttä nimenomaan Linkomieheen, jolla oli paljon vaikutusvaltaa. (vrt. varajohtaja Isaakin kirje Kaarlo Merikoskelle 25.8.1940, VLA, ei arkistosignumia)

¹²⁸ Virolainen 1988, 250–251, 256.

Isaakille, ettei Valamon veljestö löytäisi parempaa paikkaa mistään.¹²⁹ Muitakin mahdollisesti sopivia maatiloja tuli veljestön tietoon, joskin niiden sopivuus luostarin tarkoituksiin piti veljestön tapauskohtaisesti tutkia itse paikalla vierailen. Metsäneuvos Martti Lappi-Seppälä avusti Metsähallituksen edustajana munkkeja aktiivisesti tässä vaiheessa. Luostarin tarpeisiin mahdollisesti sopivia tiloja katsomaan lähetettiin toukokuussa 1940 varajohtaja Isaaki, taloudenhoitaja pappismunkki Filagri ja kuuliaisuusveli insinööri Vladimir Kudrjajtsev. Tutkittuaan monia eri maatiloja he kutsuivat igumeni Haritonin mukaan tekemään päätöstä. Saatuaan luostarin johtokunnalta valtuudet maatilaa ostoon igumeni lähti matkaan luostarin rahastonhoitajan pappismunkki Grigorin kanssa. Tarkastettuaan tilat igumeni Hariton ja isä Grigori päätyivät Papinniemen tilalle Heinävedelle.¹³⁰

Vähän aiemmin Heinäveden Papinniemen tilaan olivat presidentin vihjeen perusteella käyneet tutustumassa jo varajohtaja Isaaki, taloudenhoitaja Filagri sekä kuuliaisuusveli insinööri Vladimir Kudrjajtsev. Saastamoinen Oy:n metsäosaston johtaja, metsänhoitaja Eino Aro oli saanut tehtäväkseen esitellä tilaa Valamon veljestön edustajille. Eino Aro kertoi myöhemmin tästä munkkien ensimmäisestä vierailusta Papinniemessä:

"Toukokuussa 1940 Studebaker-auton takapenkillä istuivat Valamon luostarin varajohtaja, taloudenhoitaja ja eräs nuorehko pappismunkki. Takapenkillä istujat odottivat jännittyneinä, minkä näköistä tutkimuksen kohteessa on. Olin oppaana ja myyjän edustajana, sillä tehtäviini kuului H.Saastamoinen Ltd:n metsäosaston johtajana valvoa yhtiön neljää suurta maatilaa. Papinniemen tilaan kuului maanviljelystä noin 70 hehtaaria sekä metsää noin 5000 hehtaaria. Karjalaisen siirtoväen sijoittaminen uusille asuinsijoille oli alkanut, ja oli itsestään selvää, että yhtiöiden omistamat maatilat olivat ensimmäisiä kohteita asutustoiminnassa. Niinpä meillä molemmilla oli kiire: valamolaisilla löytää sopiva paikka ja Saastamoinen Ltd:llä tavoittaa ostaja. Varajohtaja Isaaki halusi nähdä navetan ensin. Päärakennus oli ollut Y.H.Saastamoisen ja hänen vaimonsa

---

¹²⁹ Matfejeff 2007, 73; Takala 2011, 74; Panteleimon 1992 B, 234. Panteleimonin mukaan tieto presidentti Kallion antamasta vihjeestä perustui varajohtaja Isaakin omaan kertomukseen keskustelusta presidentin kanssa. Varajohtaja Isaakin ja presidentti Kallion tapaamisesta on säilynyt valokuva, joka on julkaistu teoksessa Koukkunen 1982,62. (vrt. Panteleimon 1992 A,78)

¹³⁰ Varajohtaja Isaakin raportti, s.13, A17/1940, Ea153, VLA; Shevtshenko 2017, 279; Karpov & Laurson 1986, 67. Papinniemen hovi on suuri maatila Pohjois-Heinävedellä Juojärven rannalla. Se kuului Kyanderin suvulle 1700-luvun puolivälistä lähtien vuoteen 1871, jolloin Pietarin kaupungin palopäälikkö kenraalimajuri Hjalmar Granfelt tuli tilan omistajaksi. Kuopiolainen liikemies Herman Saastamoinen osti tilan vuonna 1908. Kauppaneuvos Saastamoisen kuoleman jälkeen tilan virallisesti omisti H.Saastamoinen Ltd-perheyhtiö. 1930-luvulla Papinniemen hovi toimi ministeri, suurlähettiläs Yrjö Herman Saastamoisen ja hänen puolisonsa kesäasuntona. (Aro 1987, 13–15).

kesäpaikkana jo toistakymmentä vuotta. Tarkastimme rakennukset ja ihailimme pelto- ja järvimaisemia, kävimme myös rannassa tarkastamassa saunan ja kiipesimme tilanhoitajan luokse, joka tarjosi ruoat. Keskusteltuamme pitkän tovin lähdimme paluumatkalle Kuopioon. Sivutiellä jouduimme kolme kertaa nousemaan kyydistä pois, kun auto oli tarttunut liejuun. Isaaki arveli, että he tulisivat pian suuremmalla joukolla tarkastamaan Papinniemeä.¹³¹

Valamolaiset halusivat tehdä uuden tutustumiskäynnin, tulijoita olisi toistakymmentä henkeä. Jäät olivat lähteneet. Saastamoinen Oy:n hinaaja "Savotar" otettiin käyttöön. Toukokuun lopulla eräänä päivänä lähdimme Kuopiosta laivalla. Matkalla olivat Valamon johtaja Igumeni Hariton ja luostarin kunnia-arvoisimmat munkit. Mukana oli myös tohtori Martti Lappi-Seppälä Metsähallituksesta, jonka osastolle kuului kirkollisten virkatalojen valvonta. Munkit olivat ensin kääntyneet hänen puoleensa etsiessään uutta sijoituspaikkaa. Viisi tuntia kestäneen laivamatkan jälkeen tulimme Papinniemen laituriin. Alkoi rakennusten yleinen tarkastelu, jota kesti muutamia tunteja. Luostarin johto ilmoitti kiinnostuksensa oston. Me yhtiössä valmistelimme ehdotuksen myytävästä alueesta ja ryhdyimme miettimään sopivaa hintaa. Tilanne firmassa oli epämääräinen, kyseessä oli perheyhtiö, jonka omistivat kolmen veljeksien perilliset. Yhtiön hallinta oli Kansallis-Osake-Pankin valvonnassa. Y.H.Saastamoinen oli vielä USA:ssa matkalla. Toimitusjohtajana oli Saastamoisten serkku, metsänhoitaja Hannu Tengman. Papinniemen myynnin päättäminen alistettiin firman johtokunnalle, joka hyväksyi sen, vaikka Y.H.Saastamoinen oli poissa. Jos maat olisi menneet pika-asutukseen, jäljelle jääneiden rakennusten käyttö olisi ollut kyseenalaista muuhun tarkoitukseen kuin Y.H. Saastamoisen kesäasuntona. Silloin niiden ylläpito olisi firmalle tullut kalliiksi. Pyysimme 3 miljoonaa markkaa irtaimistoinen ja ala oli 304 hehtaaria. Kauppahinta oli mielestämme kohtuullinen ja siihen sisältyi tuntuva määrä myötämielisyyttä ostajia kohtaan. Kaupan teko ei vienyt kovinkaan pitkää aikaa. Valamolaisia avusti varatuomari A.Perola."¹³²

Elsi Takala olettaa Valamon veljestöä käsittelevässä kirjassaan, että ministeri Y.H.Saastamoinen aavisti Papinniemen tilan joutuvan lunastettavaksi siirtoväen pika-asutukseen. Tämä on mahdollista, mutta tilan myynti tuli hänelle silti yllätyksenä, sillä kauppaa solmittaessa hän oli vielä ulkomailla, kuten Eino Aro muistelmassaan toteaa. Toisin kuin Takala mainitsee, ministeri Saastamoinen ei omistanut yksin Papinniemen hovia, vaan se oli virallisesti H.Saastamoinen Ltd:n eli perheyhtiön omaisuutta.¹³³ Useat seikat olivat vaikuttaneet siihen, että Papinniemen kartano tuntui Valamon

¹³¹ Aro 1987,5–7.

¹³² Aro 1987, 5–7. Eino Aron mainitsema varatuomari Aleks Perola oli Ortodoksisen Kirkollishallituksen lakimiesjäsen.

¹³³ E.Takala 2011,24; Aro 1987, 3–5.

veljestön johdon mielestä sopivalta paikalta luostarin uudeksi kodiksi. Jo paikan nimi oli tuntunut enteeltä, ja vielä suotuisampi enne oli se, että munkit Papinniemen päärakennuksen seinällä näkivät Valamon perustajia Pyhiä Sergeitä ja Hermanin esittävän pienen ikonin. Lisäksi munkit olivat havainneet, että tilan navetassa oleva karjarotu muistutti Laatokan Valamon karjaa. Suotuisana merkinä he pitivät myös sitä, että ensimmäisen vierailun paluumatkalla heitä kuljettanut auto oli juuttunut kolme kertaa huonokuntoiseen tiehen, mikä varajohtaja Isaakin mielestä tarkoitti, että munkkien pitäisi jäädä Papinniemeen.¹³⁴

Virallinen kauppakirja Valamon luostarin ja Saastamoinen Ltd:n välillä Papinniemen tilan kaupasta tehtiin 6.6.1940. Kauppaan sisältyi 306 hehtaaria maata vesialueineen, tilan rakennukset ja tilalla ollut irtaimisto noin 40-päisine lypsykarjoihin. Kauppahinta oli 2.725.000 markkaa, josta kiinteistön hinnaksi laskettiin 2.600.000 markkaa. Kauppaa täydennettiin heinäkuun lopulla 1940, jolloin ostettiin Saastamoinen Oy:ltä 44 hehtaaria lisämaata rakennuksineen 160.000 markan hinnasta. Saastamoinen Oy:llä ei ollut mitään lisäkauppaa vastaan, koska myös mainittu lisäalue olisi todennäköisesti pitänyt luovuttaa siirtoväen pika-asutukseen. Yhteensä luostarin ostamaan Papinniemen tilaan kuului siis 350 hehtaaria maata, ja kaupan lopulliseksi hinnaksi tuli yhteensä 2.885.000 markkaa. Kauppa hyväksyttiin Oy H.Saastamoinen Ltd:n ylimääräisessä yhtiökokouksessa Kuopiossa 25.6.1940.¹³⁵ Radiossa ilmoitettiin jo 6.6.1940 illalla, että Valamon Luostari oli ostanut Papinniemen tilan.¹³⁶ Tapahtumaa pidettiin siinä määrin merkittävänä, että se ylitti myös valtakunnallisen uutiskynnyksen.

Luostarin toimintaa valvova Ortodoksinen Kirkollishallitus pyysi Papinniemen tilan kaupan takia Metsähallituksen lausuntoa. Kirkollishallitus puolsi omalta osaltaan kaupan vahvistamista. Metsähallitus piti hanketta luostarin varojen sijoittamista silmällä pitäen oikeana sekä tilan maantieteellistä sijaintia luostarin toiminnan ja liikenneyhteyksien kannalta onnistuneena. Lausunnossaan Metsähallitus kiinnitti huomiota myös siihen, että kyseessä

---

¹³⁴ Karpov & Laurson 1986,67; Aro 1987,8; Takala 2011,24–26. Viitteissä mainittu pieni ikoni oli tullut lahjaksi ministeri Y.H.Saastamoiselle Alankomaiden kuningatar Vilhelminan prinsipuoliso Henrikiltä tämän vierailtua Laatokan Valamossa vuonna 1928. Saksalaissyntyinen prinssi Henrik oli Yrjö ja Iris Saastamoisen perheystävä.

¹³⁵ Ptk Oy H.Saastamoinen Ltd:n ylimääräisessä yhtiökokouksessa Kuopiossa 25.6.40 (jäljennös), A19/1944, Ea157, VLA; OKH ptk 12.6.1940 § 42/s.193, OKHA; kauppakirja 24.7.1940 (Kuopio, jäljennös) A45/1940, OKHA; VLJK KH:lle 7.6.1940, kauppakirja (jäljennös), A45/1940, OKHA; Takala 2011,26; Aro 1987,8. Eino Aro olettaa virheellisesti, että luostari käytti lisämaan ostossa maksuna sotakorvausobligatioita. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä luostari sai sotakorvaukset vasta jatkosodan päättyttyä.

¹³⁶ Varajohtaja Isaakin raportti, s.14, A17/1940, Ea153, VLA.

oli rauhallinen, muusta asutuksesta erillinen paikka, jossa oli viljelymaata ja metsiä riittävästi, tilavat rakennukset ja rehevä metsämaa. Koska tila monessa suhteessa oli Metsähallituksen mielestä tarkoitukseen sopiva ja sen hinta oli kohtuullinen, Metsähallitus päätti puoltaa kaupan solmimista. Opetusministeriö vahvisti omasta puolestaan kaupan 1.8.1940. Kokouksessaan 7.8.1940 Ortodoksinen Kirkollishallitus oikeutti Valamon luostarin käyttämään metsämyyntivarojaan Papinniemen tilan kauppahinnan maksuun. Heinäveden kunnan viranomaiset tosin tulkitsivat, että luostarille oli myyty liikaa maata, jota tässä tilanteessa olisi pitänyt lunastaa edelleen kuntaan tulevan siirtoväen pika-asutukseen. Kirkollishallitus joutui siksi harkitsemaan, muodostiko tämä Heinäveden kunnan viranomaisten käsitys laillisen esteen kauppahinnan maksuvelvollisuudelle luostarin kannalta. Kirkollishallitus päättikin, että luostarin tulisi vaatia H.Saastamoinen Ltd:ltä erityinen sitoumus, jos viranomaiset pika-asutuslain perusteella takavarikoivat luostarin saamasta omaisuudesta osuuden, jolloin luostari olisi oikeutettu saamaan lunastushintana obligaatioita. Saastamoinen Ltd:n tulisi tässä tapauksessa sitoutua obligaatioita vastaan antamaan luostarille vastaavan summan rahaa. Jollei yhtiö tähän suostuisi, kauppahintaa ei maksettaisi.¹³⁷ Valamon luostarin ostamasta Papinniemen tilasta ei kuitenkaan missään vaiheessa lohkottu maata siirtoväen pika-asutukseen, joten H.Saastamoinen Ltd:ltä pyydetty sitoumus oli tarpeeton, ja veljestön pelko oli siten aiheeton. Asiaan lienee vaikuttanut se seikka, että ensimmäistä vuoden 1940 siirtoväen pika-asutuslakia ei muutenkaan maassa toimeenpantu jatkosodan syttymisen ja Karjalan takaisinvaltauksen vuoksi.

Suomen ortodoksisen kirkon äänenkannattaja Aamun Koitto-lehti kertoi lukijoilleen kesäkuussa 1940 Valamon luostarin ostamasta maatilasta. Lehden tiedot olivat osittain epätarkkoja, romantisoivia ja liioittelevia. Se totesi, että "*Valamon kalleudet, rahavarat ja obligaatiot ovat säilyneet samoin kuin suurin osa pyhistä esineistä ja messupuvuista, joten voi luostari aloittaa uuden toimintansa taloudellisiin olosuhteisiin nähden turvattuna.*" Luostari tosin oli saanut merkittävässä määrin irtainta omaisuuttaan evakuoitua ja sen pankkitalletuksetkin olivat sodassa säilyneet, mutta kalliin tilakaupan ja maatilan kunnostuksen vuoksi luostarin talous ei suinkaan ollut turvattu. Aamun Koitossa kerrottiin myös varsin yksityiskohtaisesti ja jossain määrin ihannoivassa sävyssä Papinniemen tilalla sijaitsevista veljestön omistukseen tulleista rakennuksista ja irtaimistosta: "*Tilalla sijaitsee päärakennus kolmikerroksinen, 15 asuinhuonetta, kaksi keittiötä, neljä kylpyhuonetta, useita eteisiä ja halleja, kaikki ensiluokkaisessa kunnossa lämpimine ja kylmine vesineen, kellareineen ja*

---

¹³⁷ OKH ptk 7.8.1940 §34, OKHA; OKH ptk 21.8.1940 §34/s.275, OKHA. Metsähallituksen pääjohtajana toimi vuonna 1940 entinen pääministeri A.K.Cajander ja opetusministerinä Antti Kukkonen.

säilytyspaikkoineen. Kartanossa on myös piha, jonka sulkevat vanhat tyylikkääät aittarakennukset ja työnjohtajan sekä työväen asumus, aittarakennuksen takana karjakartano, tiilinen navetta 80 lehmälle, sikala, kanala ynnä muuta. AIV-säiliöön mahtuu 40.000 kg lehmänruokaa. Talli on rakennettu puusta 14 hevoselle, lisäksi on kalustovajoja, työväen asuntoja, sähkölaitos, kotitarvemylly, puimala ja vesijohto kaikkiin tarvittaviin paikkoihin”¹³⁸

Koko veljestön majoittaminen Papinniemeen edellytti laajoja rakennusten muutostöitä, jotka teetettiin pääosin ulkopuolisella ammattityövoimalla, koska vain osa veljestöstä oli työkuontoisia. Enimmillään työmiehiä oli noin 50. Tallirakennus korjattiin kaksikerroksiseksi, vesikeskuslämmitteiseksi asuinrakennukseksi, johon sijoitettiin 37 asuinhuonetta ja käymälä. Rakennus valmistui asutokäyttöön lokakuun alussa 1940. Väkeä oli paljon ja huoneita vähän, siksi veljestöä asui jopa kahdesta viiteen henkeä samassa huoneessa. Päärakennuksen pihassa sijainneet autovaja ja aitta yhdistettiin tilavaksi kirkkosaliksi, joka toimi myös ruokasalina. Rakennuksen länsipäätyyn tehtiin keittiö. Keittiöpäätyyn rakennettiin erillinen kellotorni, jonne sijoitettiin Laatokan Valamon Smolenskin skiiitan kellot. Kartanon päärakennuksen kolmanteen kerrokseen oli heti sisustettu väliaikainen kirkko. Rakennuksen entisistä tilavista saleista tehtiin lukuisia pieniä asuinkeljoja. Viimein syksyllä 1941 valmistui vanhan ajanlaskun kannattajia varten kaksikerroksiseksi korotettu entinen tilanhoitajan talo. Rakennuksen yläkertaan tehtiin erillinen kirkko ja alakertaan varustettiin suuri huone sairastuvaksi ja vanhainkodiksi.¹³⁹

Heinäveden Papinniemen tilan osto oli Valamon luostarin veljestölle suuri ja kauaskantoinen päätös, joka merkitsi luostarin pankkitalletusvarojen sijoittamista kiinteään omaisuuteen. Luostarin johto piti tärkeänä hankkia veljestöä varten pysyvän oman kodin, jossa luostaritoiminta päivittäisine jumalanpalveluksineen saattoi jatkua häiriöttä ja kirkon perinteen mukaisesti. Tässä tavoitteessa veljestö onnistuikin, joskin puitteet Heinäveden Uudessa Valamossa olivat paljon vaatimattomammat kuin Laatokan Valamossa. Hankitun maatilan rakennukset eivät alussa sellaisenaan soveltuneet luostarin tarpeisiin, joten noin 170 hengen veljestöä varten piti muokata asianmukaiset majoitustilat ja rakentaa myös kirkko. Papinniemen tila antoi kuitenkin veljestölle mahdollisuuden harjoittaa maataloutta ja siten hankkia omin neuvoin elantonsa. Ottaen huomioon sota-ajan tilanteen ja luostarin aineelliset menetykset sodassa, Papinniemen tilan ostopäätös oli järkevä ratkaisu. Tilan myyneellä

---

¹³⁸ Aamun Koitto 20/1940, 92–93.

¹³⁹ Takala 2011, 28–30.

Saastamoinen Oy:llä oli siirtoväen asutuslain vuoksi motiivi kiireellisesti luopua maatilasta käypään hintaan, joten molemmat osapuolet hyötyivät kaupasta.

4 VALAMON OMAISUUDEN EVAKUOINTI

4.1 Luostarin aineellinen omaisuus ja talous

Menneen suuruuden jäljet näkyivät Laatokan Valamon luostarin alueella vielä 1930-luvulla. Suurin yksittäinen rakennusryhmä oli Luostarilahden rannalla sijaitseva pääluostari, jossa kookkaan Kristuksen kirkastumisen pääkirkon ympärillä sijaitsivat 1700-luvun lopussa rakennettu sisempi rakennusneliö sekä sen ympärillä 1800-luvulla rakennettu ulompi rakennusneliö. Nämä suuret rakennukset olivat kaksi- ja kolmikerroksiset sekä tiilirakenteiset. Lisäksi pääluostarin alueella sijaitsivat 1850-luvulla rakennettu kookas kolmikerroksinen hotelli ja majatalo. Pääluostariin kuului myös lukuisia talousrakennuksia sekä puutarhoja.¹⁴⁰ Pääluostarissa sijaitsi Valamon arvokas ja laaja kirjasto, jota erityisesti luostarin tarmokas johtaja igumeni Damaskin oli 1800-luvulla laajentanut ja kehittänyt. Hän oli merkittävä bibliofiili ja ylläpiti Valamossa kirjoitusten kopiointitraditiota aikana, jolloin se jo muissa luostareissa oli vaipunut unhoon. Igumeni Damaskin hankki runsaasti julkaisuja teologian, kirkkohistorian ja arkeologian alalta. Hänen ansiostaan kirjastoon saatiin myös Mignen kreikkalainen patrologia, ortodoksisen rukoustradition perusteoksen Filokalian alkuperäispainos ja lukuisia harvinaisia varhaispainatteita. Kirjat olivat pääsääntöisesti venäjän ja kirkkoslaavinkielisiä. Talvisotaan mennessä luostarin kirjavarat olivat karttuneet lähes 30.000 nidokseen, joista noin 60–70 prosenttia oli uskonnollista kirjallisuutta.¹⁴¹ Pääluostarissa sijaitsi myös vuonna 1911 perustettu museo, ”Valamon muinaismuistokokoelma”, jonka luettelossa oli 1690 esinettä. Museossa olivat luostarin vanhimmat ikonit. Siellä oli myös muotokuvia, sakraaliesineitä, liturgisia tekstiileitä, Valamon näkymiä kuvaavia emaliminiatyyppejä ja muuta taidetta.¹⁴² Pääluostarin lisäksi Valamoon kuului enimmillään 13 skiittaa eli sivuluostaria, joista tärkeimmät sijaitsivat Valamon pääsaarella ja pienemmillä saarilla sen välittömässä läheisyydessä. Jokaiseen skiittaan kuului tiilestä tai puusta

---

¹⁴⁰ Karpov & Kohonen, Pääluostari ja kirkko. 1982, 119–147; Jeesuksen Kristuksen kirkastumiselle pyhitetty Valamon luostari, Sortavala 1923, 28–41.

¹⁴¹ Suonsyrjä 1985, 204; Paavali 1984, 28–29; Finni 1990, 197,199.

¹⁴² Finni 1990, 207–209. Saara Finnin mukaan koko museo evakuoitiin talvisodan yhteydessä, mutta luostarin oman sodanaikaisen selvityksen mukaan osa museon omaisuudesta jäi Valamoon. (vrt. Igumeni Hariton OKH:lle 15.12.1943, A 22/1943, VLA.) Sodanaikainen luostarin oma arkistotieto on näistä kahdesta tiedosta luotettavampi.

rakennettu kirkko sekä asuinrakennuksia. Sivuluostareista enää vain Suuressa skiitassa ja Johannes Kastajan skiitassa oli luostaritoimintaa 1930-luvulla. Uuden Jerusalemin skiitassa sijaitsi vuodesta 1931 lähtien Valamon poikakoti.¹⁴³ Yksityiskohtaisempi luettelo Valamon skiitoista on luettavissa tutkimuksen liitteessä 3.

Valamossa oli luostarin monipuolisen taloudellisen toiminnan vuoksi useita tehtaita, verstaita ja työpajoja: tiilitehdas, kalkkitehdas, kirjansitomo, hopeasepänverstas, valimo, peltikattoverstas, kivenhiomo, tynnyriverstas sekä räätälin- ja suutarinverstas. Luostarilla oli oma apteekki, sairaala, keittiö, leipomo, ravintola, kauppa ja koulu. Lisäksi luostari omisti joitakin podvoreja eli kaupunkitaloja, joista luostari tosin menetti Venäjän vallankumouksen takia Moskovon ja Pietarin podvorit.¹⁴⁴ Valamossa harjoitettiin maanviljelystä, karjanhoitoa ja puutarhaviljelyä, mutta nämä elinkeinot eivät yksinomaan taanneet veljestön elantoa. Omaisuutensa luostari oli sijoittanut pankkitalletuksiin ja kiinteistöihin. Kiinteistöomaisuutta luostari ei voinut realisoida ja lisäksi sen hoito vaati sekä työvoimaa että rahavaroja. 1930-luvulla luostarin oli tehostettava maataloutta, mutta viljelysmaitten tuotto ei riittänyt kaikille elannoksi. Veljestön keski-ikä noustessa entistä vanhemmat veljet joutuivat tekemään raskasta ruumiillista työtä. Uudeksi tulolähteeksi luostarille tuli matkailu.¹⁴⁵ Maaomaisuuden lisäksi toinen luostarin talouden kivijaloista oli oma ilmainen työvoima. Rakennusten kunnossapitoon löytyi ammattimiehiä omasta takaa. Kukin heistä teki osuutensa yhteisistä töistä ja sai vastineeksi ylöspidon luostarista. Veljestön ilmaisen työn lisäksi luostari hyötyi taloudellisesti pyhiinvaeltajien tekemästä talkootyöstä.¹⁴⁶

Luostari omisti vuonna 1939 maaomaisuutta yhteensä 5.964 hehtaaria sekä 230 rakennusta, joiden joukossa oli 14 kirkkoa ja 18 rukoushuonetta. Tämä omaisuus synnytti mielikuvan Valamon rikkaudesta, varsinkin kun luostari kulttuurihistoriallisena muistomerkkinä oli ainoalaatuinen koko Euroopassa sen jälkeen, kun vastaavia kulttuuriarvoja oli Neuvostoliitossa runsaasti tuhottu. Kuitenkin luostarin omaisuus oli suurelta osin ”kuollutta kapitaalia”, jota ei ollut myytäväksi tarkoitettu ja joka ei taloudellisesti tuottanut. Kiinteästä omaisuudesta vain maaomaisuus tuotti luostarille vuotuisia tuloja. Pyhäkköjen liturginen irtaimisto sekä museon, kirkkopuvuston, kirkkokaluston ja kirjaston esineistö eivät olleet realisoitavissa, koska ne olivat luostarin oman

---

¹⁴³ Karpov & Kohonen 1982, 157–194.

¹⁴⁴ Hirvonen 2015, 56–58. Venäjän vallankumouksen jälkeen Valamon luostarin podvoreista oli jäljellä vain Sortavalan kaupunkitalo.

¹⁴⁵ Hirvonen 2015, 164–156.

¹⁴⁶ Hirvonen 2015, 163–164.

tulkinnan mukaan säilytettävä sukupolvesta toiseen niiden varsinaiseen tarkoitukseen. Ruokatarpeiden ja muiden taloustarvikkeiden varastoja oli luostarissa vähintään vuodeksi kerrallaan. Valamon luostarin rahavarat 1.1.1939 olivat 6.303.000 markkaa. Tämän pääoman tulot yhdessä elinkeinotulojen kanssa vain vaivoin kattoivat vanhenevan veljestön ja muun huollettavan väen aiheuttamat menot. Luostarin huollettavana oli vuoden 1939 alussa 242 miestä ja 19 naista eli yhteensä 261 henkeä.¹⁴⁷ Suomen ortodoksisen kirkkokunnan johto pyrki rakentamaan kansallista kirkkokuntaa ja yritti siksi suomalaistaa Valamoa puuttuen myös luostarin taloudenhoitoon. Luostaria varten laadittiin 1934 laaja taloussuunnitelma, joten Kirkollishallituksen kontrolli Valamon taloudesta lisääntyi. Luostarin elinkeinoja yritettiin järjestää liiketalouden periaatteiden mukaisesti. Monet luostarin rakennukset olivat vailla käyttöä, koska veljestön määrä oli pienentynyt. Keskeinen periaate talouden parantamisessa oli vajaatehoisen veljestön korvaaminen palkkatyövoimalla.¹⁴⁸

Valamon luostarilla oli Karjalassa mittava ja arvokas kiinteä ja irtain omaisuus, joka oli karttunut yli kahdensadan vuoden aikana veljestön oman kuuliaisuustyön ja lukemattomien varakkaiden lahjoittajien ansiosta. Sodan aiheuttamassa kriisissä oli äärimmäisen vaikea tehtävä suojella ja evakuoida tätä omaisuutta, varsinkin kun luostari sijaitsi saarella kaukana mantereesta ja vailla maanteyhteyksiä. Ennen luostarin materiaalisen evakuoinnin tarkempaa analysointia on tarpeen tarkastella, kuinka Karjalassa olleen irtaimen omaisuuden talteenotto ja siirtäminen oli sodan oloissa yleisesti ottaen järjestetty.

4.2 Karjalan alueen omaisuuden evakuointi talvisodassa

Talvisodan vuoksi Karjalassa toimeenpantu aineellisen omaisuuden evakuointi oli vaativa operaatio, joka onnistui vain osittain. Omaisuuden evakuointi tapahtui lyhyellä varoitusajalla, ja sotaa edeltänyttä omaisuuden evakuointia vaikeutti kuljetuskaluston puute. Talvisodan aikana evakuoinnin käytännön järjestelyitä ja evakuoitavan irtaimen omaisuuden käsittelyä johti kansanhuoltoministeriön Viipurin piiritoimisto, jota johti agronomi Johannes Virolainen. Määräysten mukaan evakuoinnin piiriin kuului sellainen irtain omaisuus, jonka jättäminen voisi tuoda viholliselle huomattavia etuja. Tilanteesta muodostui hankala, koska omaisuuden evakuointiin ei ollut olemassa minkäänlaisia ohjeita. Irtain omaisuus oli siirrettävän väestön käsimatkatavaroita lukuun ottamatta jätettävä

---

¹⁴⁷ Igumeni Hariton OKH:lle 25.7.1942. A14/1942, Ea155, VLA.

¹⁴⁸ Kilpeläinen 2000, 201–206.

myöhempää kuljetusta varten erikseen määrätylle omaisuuden kokoamispaikalle. Omaisuus tuli merkitä niin tarkasti, ettei omistajasta jäänyt epäselvyyttä. Tavarat jäivät useassa tapauksessa avotaivaan alle ja tuhoutuivat. Joulukuun alussa Vuoksen eteläpuolisen alueen evakuointi määrättiin asianomaisen suojeluskuntapiirin evakuointitoimiston tehtäväksi. Toimiston ensimmäinen tehtävä oli ihmisten siirto, toiseksi tärkein tehtävä oli karjan siirto ja vasta kolmantena tärkeysjärjestyksessä muun omaisuuden siirto. Muun omaisuuden evakuoinnissa noudatettiin järjestystä, jonka kärjessä olivat elintarvikkeet ja teollisuuden raaka-aineet, sitten vaatteet ja maatalouskoneet. Yksityinen irtain omaisuus oli listan viimeisenä. Evakuoitavat saivat yksityisestä irtaimistosta käytännössä mukaansa vain äärimmäisen pienen osan. Väestön ja karjan lisäksi ei muuta omaisuutta saatu evakuoitua juurikaan. Jäljelle jäänyt omaisuus tuhottiin, jos ehdittiin.¹⁴⁹ Omaisuuden siirto osoittautui huomattavasti hankalammaksi kuin väestön evakuoiminen. Suuri osa omaisuudesta oli sellaista, että sen siirtämistä olisi pitänyt jo aikaisemmin laajasti valmistella. Ei ollut mitään määräyksiä, joiden perusteella olisi osattu nopeasti toimia. Evakuointi keskeytyi marraskuun 1939 puolivälin jälkeen, koska odotettiin turvallisuustilanteen kehitystä. Väestön ja viranomaiset oli vallannut käsitys, ettei sotaa tule. Tämä hyväuskoisuus kostautui 30.11.1939, kun sota todella syttyi.¹⁵⁰

Irtaimen omaisuuden evakuointiin oli lähes kaikkialla Karjalassa samanlaiset edellytykset. Alueet, jotka menetettiin vasta rauhanteossa, luovutettiin sellaisenaan puna-armeijalle, eikä jäljelle jäänyttä omaisuutta enää poltettu. Esimerkiksi Sortavalaan, joka oli Valamon luostaria lähin kaupunki, jäi talvisodan päätyttyä lähes koko alueen evakuoitujen väestön irtain omaisuus. Maaliskuun 1940 alussa perustettiin Siirtoväen Huollon Keskus, jonka tehtävänä oli huolehtia väestön ja omaisuuden siirtosuunnitelmien täytäntöönpanosta sekä johtaa evakuoitujen siirtoa, sijoitusta ja huoltoa. Irtaimen omaisuuden käsittelyä varten perustettiin maahan yhteensä 14 varastopiiriä. Niihin tuotu omaisuus luetteloidiin ja kortistoitettiin. Nimitiedoilla varustetut esineet toimitettiin omistajilleen. Evakuoitujen omaisuuden kuljetus tapahtui pääasiassa rautateitse, mikä vaikutti esineiden sijoituspaikkojen syntyyn ja evakuoitujen omaisuuden varastopaikkojen sijaintiin. Kaupunkilaisten omaisuus jäi lähes kokonaan evakuoimatta.¹⁵¹ Karjalan evakuointia talvisodan aikana keskeisessä tehtävässä organisoinut Johannes Virolainen arvioi kriittisesti jo kesäkuussa 1940 talvisodan evakuoinnin onnistumista ja päätteli sen sujuneen varsin huonosti: *"Karjan siirtoa (Kannaksella) ei suoritettu minkään yhtenäisen suunnitelman mukaan. Ne toimet, joihin ryhdyttiin, olivat sellaisia, mitkä*

---

¹⁴⁹ Takala 2017, 89–96.

¹⁵⁰ Virolainen 1988, 161–164.

¹⁵¹ Takala 2017, 111–113.

kussakin tilanteessa näyttivät tarkoituksenmukaisilta. Siirron suorittajien päämäärä oli se, että mahdollisimman paljon omaisuutta saadaan pelastetuksi. Siirron nopeus ja tehokkuus olivat ensi sijalla. Tällöin ei voitu kiinnittää huomiota tavaroiden omistajien selville saamiseen, myöhemmin maksettaviin korvauksiin, siirretyn omaisuuden väärinkäyttöksiin tms. Tilanne oli sellainen, että edellä mainitut kysymykset olivat sivuseikkoja. Niihin ei kukaan evakuointityössä mukana ollut kiinnittänyt riittävästi huomiota." ¹⁵²

Myös Karjalan ortodoksisten seurakuntien evakuoinnissa oli suuria ongelmia, ja irtainta omaisuutta saatiin vain osittain talteen. Kiinteän omaisuuden menetys oli mittava. Talvisodan syttyessä oli ortodoksisen kirkon piirissä tehty pieniä erityisjärjestelyjä omaisuuden suhteen kriisitilanteen varalle, mutta kattavat suunnitelmat puuttuivat. Sodan alkaminen tuli yllätyksenä ortodoksiselle papistolle. Kirkollishallituksessa ei ollut laadittu mitään evakuointiohjelmaa seurakuntia varten. Monin paikoin liturginen esineistö jäikin pelastamatta, erityisesti rajan tuntumassa. Yleensä seurakuntien esimiehet pakkasivat virastojensa arkistot ja kirkkojen esineet eteenpäin toimitettavaksi. Toisinaan kirkkoja evakuoivat myös sotilaat. Monissa seurakunnissa esineistö jäi suureksi osaksi tai kokonaan evakuoimatta. Kirkoista evakuoitua esineistöä kuljetettiin junilla muualle Suomeen kaupunkien rautatieasemille, joista paikallisten ortodoksisten seurakuntien esimiehet kuljettivat esineet edelleen erilaisiin turvapaikkoihin. Esineistöä ei useinkaan ehditty pakata kunnolla, vaan esimerkiksi ikoneita naulattiin kuvapuoli vastakkain. Kankaalle maalattuja ikoneita viillettiin teräsein irti kehyksistä ja käärittiin rullalle, jotta ne mahtuivat pieneen tilaan. Paljon esineistöä joutui matkalla hukateille, eikä varkauksiltakaan säästyty. Esineitä kuljetettiin usein paikasta toiseen, ennen kuin ne löysivät lopulliseen sijoituspaikkaansa. Evakuoitua irtaimistoa koottiin paljon kirkkokunnan kirkollisten esineiden varastoon Kuopioon, josta esineitä hajasijoitettiin myös lähiseudun paikkakunnille. Hajauttaminen takasi sen, että mahdollisessa pommituksessa yhden rakennuksen tuhoutumisen myötä ei koko evakuoitu irtaimisto tuhoutuisi. Kun talvisodan loppu läheni ja Karjalan menettäminen alkoi näyttää selvältä, ortodoksinen kirkko pyrki saamaan menetetyille alueelle jäänyttä esineistöä turvaan. Joistakin seurakunnista irtaimiston evakuointi oli rintamalinjan läheisyyden vuoksi hyvin vähäistä. Talvisodan päättyessä luovutettava Karjala oli tyhjennettävä kahdessa viikossa.¹⁵³ Ortodoksiselle kirkolle Moskovan rauha oli kohtalokas, sillä 2/3 kirkon jäsenistä eli noin 55.000 henkeä joutui luopumaan kodistaan. Kirkkokunnan aineelliset menetykset olivat mittavat: 75 kirkkoa ja 76 rukoushuonetta, suuret määrät muita rakennuksia ja noin 14.000 hehtaaria maata jäi luovutetulle

---

¹⁵² Ahokas 2004,75.

¹⁵³ Savinainen 1997,9–17; Husso 2011, 36–37; Sturm 2008, 27–32.

alueelle. Tämä noin 5.000 miljoonan markan arvoiseksi arvioitu omaisuus oli noin 90 % kaikesta, minkä Suomen ortodoksinen kirkkokunta, seurakunnat ja luostarit omistivat. Kirkkokunnan Sortavalassa sijainnut keskus, Karjalan luostarit Valamo, Konevitsa ja Lintula sekä 17 uuden rajan takana ollutta seurakuntaa joutuivat evakkoon. Ortodoksinen Kirkollishallitus ja arkkipiispa siirtyivät sodan vuoksi Sortavalasta ensin Pieksämäen Paltaseen ja sieltä edelleen Kuopioon.¹⁵⁴

4.3 Valamon karjan evakuointi

Kymmenien tuhansien eläinten siirto Karjalassa talvisodan rintamalta ja sen läheltä oli haastava tehtävä. Eläimet lähtivät vastahakoisesti navetoistaan ja niiden huolto oli vaikeaa. Rautatieasemien lähelle keräytyneet jopa tuhannet eläimet oli sijoitettava ulos pakkasesta huolimatta. Eläimiä oli kuljetettava myös junien avovaunuissa. Sikojen, lampaiden ja kanojen siirto ei yleensä ollut lainkaan mahdollista, vaan ne oli teurastettava tai ammuttava. Suuria määriä siirtokarjaa lähetettiin luvatta suoraan teurastamoille, jolloin hyviä eläimiä tuhottiin huomattavassa määrin. Rauhan tultua maaliskuussa 1940 karjan siirto oli pakkasten takia hankalaa, sillä eläimet oli pakko ajaa maanteitä myöten rajan yli. Karjan oli ensin kuljettava kymmeniä kilometrejä ja vasta sitten voitiin ryhtyä teurastukseen. Paljon eläimiä menehtyi tai piti lopettaa siirtomatkoilla. Rajan länsipuolen pitäjiin muodostui suuria karjaleirejä, joissa eläimiä teurastettiin huomattavia määriä.¹⁵⁵ Talvisodan aikana oli suuret määrät hevosia takavarikoitu omistajiltaan sotatarkoituksiin. Näiden tuhansien hevosten palauttaminen omistajilleen oli sodan päätyttyä pitkä prosessi. Puolustusvoimien ylipäällikön 3.4.1940 antamalla käskyllä 15.000 armeijan käytössä ollutta hevosta tuli kiireellisesti lomauttaa maatalous- ja metsätöihin. Lomauttaminen oli saatettava päätökseen 25.4.1940 mennessä, minkä jälkeen puolustusvoimien käytössä oli yhä 27.000 hevosta. 2.6.1940 mennessä oli kotiutettu yhteensä jo noin 40.000 hevosta. Toimenpidettä kiirehdittiin tarkoituksena saada hevoset omistajilleen toukotöitä varten. Hevosten ja ajoneuvojen lomauttaminen tapahtui sitä mukaa kuin sotajoukkoja lakkautettiin.¹⁵⁶

Vuoden 1939 alussa Valamon luostari oli omistanut 54 hevosta. Puolustusvoimat otti jo 17.10.1939 haltuunsa 16 luostarin hevosta. Niistä kolme palautettiin luostarille 16.12.1939, mutta tilalle otettiin

---

¹⁵⁴ Koukkunen 1982, 59–61.

¹⁵⁵ Virolainen 1988, 173–175, 195.

¹⁵⁶ Talvisodan historia 4,394.

samana päivänä kuusi muuta hevosta. Puolustuslaitokselle otettiin 2.3.1940 edellä mainittujen hevosten lisäksi vielä neljä luostarin omistamaa hevosta. Sotatarkoituksia varten takavarikoitiin talvisodan takia Valamosta siten ainakin 23 luostarin hevosta eli lähes puolet luostarin omistamista hevosista, kaikki työrekineen tai kärryineen. Mahdollisesti tässä lukumäärässä ei ole kaikkia valtion takavarikoimia luostarin hevosia.¹⁵⁷ Puolustuslaitoksen käyttöön joutuneet hevoset palautettiin luostarille vasta useiden kuukausien kuluttua rauhanteosta. Nähtävästi tämä viivästys oli yhteydessä rintamajoukkojen kotiuttamisen aikatauluun. Luostarin johtokunta pyysi 16.7.1940 ErP23:n hallussa olevat luostarin hevoset palautettavaksi takaisin. Pataljoonan komentajan mukaan seitsemän hevosta oli tilapäisesti luovutettu hoidettavaksi Uudenmaan Karjaan sotilasläänin.¹⁵⁸ Erillinen Rannikkopatteristo 5 luovutti Valamon luostarille 11.7.1940 sen omistamia hevosia 11 kappaletta. Vielä lokakuussa 1940 Valamon Lohkolle luovutetuista hevosista oli ainakin seitsemän palauttamatta.¹⁵⁹ Lähteistä ei ilmene, olivatko nämä hevoset olleet suoranaisesti sotatoimia varten takavarikoituja vai muista syistä armeijan haltuun otettuja.

Talvisodan aikana luostarin omassa käytössä on lähteiden mukaan ollut noin 30 hevosta. On mahdotonta yksityiskohtaisesti selvittää, millä tavoin nämä hevoset evakuoitiin luostarista talvisodan aikana. Luostarin irtaimiston evakuointien kuljetuksissa käytettiin varmasti avuksi mahdollisimman paljon myös luostarin omia hevosia. Kaikkiaan 11 hevosta oli evakuoinnin yhteydessä jätetty Impilahden ja Jaakkiman huoltoviranomaisten huostaan.¹⁶⁰ Siirtoväen Huollon Keskuksen antamien tietojen mukaan huomattava määrä Valamon hevosista kulkeutui varsin kauas sodan jälkiselvittelyiden yhteydessä. Vielä heinäkuussa 1940 oli Valamon hevosten sijoituspaikkoja tiedossa seuraavasti: Kerimäellä kolme hevosta, Espoossa viisi hevosta ja 11 varsaa sekä Närpiössä, Kesälahdella ja Karttulassa yksi hevonen kullakin paikkakunnalla. Tuolloin siis oli vielä ainakin 11 luostarin hevosta ja 11 varsaa sijoitettuna eri puolille maata.¹⁶¹ Varajohtaja Isaaki mainitsee luostarin evakuointia koskevassa raportissaan, että Espoosta onnistuttiin löytämään ja tunnistamaan Valamosta evakuoituja hevosia ja varsoja. Samoin löydettiin joitakin hevosia, jotka oli luovutettu Kansanhuollon kautta yksityishenkilöille väliaikaiseen käyttöön. Kaikkia hevosia ei silti koskaan löydetty, vaan osa niistä katosi.¹⁶² Monia armeijan käytössä olleista luostarin hevosista hävisi tai kuoli sodan aikana.

---

¹⁵⁷ Luostarin toimintakertomus 1939, A4/1940, Ea153, VLA; LMeP:n Valamon Lohko VL:lle, A18/1940, Ea153, VLA.

¹⁵⁸ VLJK ErP 23:n komentajalle 16.7.1940, ErP 23:n komentaja varajohtaja Isaakille 24.7.1940, A4/1940, Ea153, VLA.

¹⁵⁹ 5.ErRtPsto VL:lle 11.7.1940. A18/1940, Ea153, VLA; VL SHK:lle 22.10.1940, A17/1940, Ea153, VLA.

¹⁶⁰ VL:n lasku SHK:lle 22.10.1940. A17/1940, Ea153, VLA.

¹⁶¹ Kerimäen kunnalliskoti VL:lle 25.6.1940, SHK Kirkollishallitukselle 8.7.1940, SHK maanviljelijä Paul Tulehmolle 15.7.1940, A18/1940, Ea153, VLA. Paul Tulehmo oli ortodoksisen kirkollishallituksen maallikkajäsen ja entinen Salmin pitäjän kunnankirjuri.

¹⁶² Varajohtaja Isaakin raportti, 17, A 17/1940 Ea 153, VLA.

Niiden etsinnöistä ja korvauksista käytiin kauan kirjeenvaihtoa puolustusvoimain kanssa. Heinäveden Uuteen Valamoon saatiin lopulta 25 hevosta. Näistä jätettiin luostariin vain kuusi hevosta ja muut myytiin.¹⁶³ Heinäveden Valamon talous oli huomattavasti pienempi kuin Laatokan Valamon talous, joten suurta määrää hevosia ei enää tarvittu.

Osoittautui vaikeaksi saada evakuoituista hevosista korvauksia, joita luostari kaipasi esimerkiksi 14 hevosen osalta vielä maaliskuussa 1941.¹⁶⁴ Siirtolaisuuteen joutuneen veljestön mahdollisuudet ylläpitää Heinäveden Papinniemessä suurta karjaa olivat huomattavasti vähäisemmät kuin Valamossa. Toisaalta luostarin hevoset olivat armeijan hoidossa ja siirtokuljetuksissa kärsineet. Kokonaisuutena Valamon luostarin hevosten takavarikoinnit, evakuointi ja palauttaminen olivat mutkikas tapahtumasarja, johon merkittävästi vaikutti hevosten suuri merkitys apuneuvona niin luostarin kuin armeijankin kuljetuksissa. Koska armeijalla oli aina käyttöä hevosille, luostarin hevosia oli takavarikoitu suuri määrä armeijan tarpeisiin veljestön mielipidettä kysymättä.

Luostarin nautakarjan osalta puolustuslaitoksella ei ollut samanlaisia tarpeita kuin hevosten suhteen. Nautakarja pidettiin Valamon omassa navetassa maaliskuuhun 1940 saakka, jolloin karja välittömästi rauhanteon jälkeen 15.3.1940 evakuoitiin. Kylmään pakkastalveen osunut rauhanteon ajankohta oli hyvin vaikea karjan siirtämisen kannalta, mutta siihen ei ollut osattu lainkaan varautua ja vaihtoehdot karjan evakuoimiseksi olivat vähissä. Karja oli joko kuljetettava pois tai teurastettava. Luostarin karjanhoitaja Katarina Saarikivi sai sotilaspäällystön käskystä tehtäväkseen kuljettaa karjan mantereelle Lahdenpohjaan Laatokan jäätietä myöten. Valamosta lähtiessä karjaa oli jäljellä 58 lehmää sekä kolme sonnia, viisi hiehoa ja kaksi vasikkaa. Valamosta evakuoitu kuormasto kulki karjan edellä, jota kuljettivat karjanhoitaja Katarina Saarikivi sekä karjakot Jaakko Mihkinen ja Feodosia Mulju. Lumimyrsky oli tukkinut jäätiet, ja uupuneesta karjasta kolme lehmää hukkui railoon sekä 10 lehmää piti matkan aikana lopettaa. Jäätien varrella oli lopulta runsaasti väsymyksestä kaatunutta ja jäätynyttä karjaa: lampaita, vasikoita ja lemiä, joiden ruhot oli vedetty tien sivuun. Koska Lahdenpohjassa vallitsi kaaos koko seudun samanaikaisen evakuoinnin vuoksi, karjanhoitaja Saarikivi päätti sijoittaa sinne asti hengissä päätyneen karjan omin lupineen läheisen hovin (kartanon) navettaan. Tuossa vaiheessa elossa olleet 45 lehmää sekä niiden mukana

---

¹⁶³ Takala 2011, 84.

¹⁶⁴ VLJ Paul Tulehmolle 19.5.1941, A13/1941, Ea154, VLA.

seitsemän hevosta ja talouskaluja luovutettiin tilapäisesti Jaakkiman nimismiehen huostaan.¹⁶⁵ Siten alueen paikallisviranomaisen auttoi tarjoamalla suojan luostarin karjan tilapäiseksi sijoituspaikaksi.

Jaakkimasta, jossa luostarin karja oli huvennut 41 lehmään, kuljetettiin eläimet edelleen Kesälahdelle siirtoväen karjan kokoamiskeskukseseen ja Siirtoväen Huollon haltuun 21.3.1940. Matkalla Kesälahdelle piti vielä neljä lehmää lopettaa.¹⁶⁶ Luostarin johto oli talvisodan päätyttyä kauan epätietoinen karjan sijoituspaikasta ja kohtalosta. Varajohtaja Isaaki määräsi 8.4.1940 pappismunkki Pietarin etsimään sarvikarjaa ja hevosia raja-asemilta Parikkalan seudulla sen jälkeen, kun karjanhoitaja Saarikivi oli ilmoittanut veljestölle karjan evakuoinnin vaiheista. Karjan etsintään osallistuivat myös Katarina Saarikivi ja agronomi Eino Murole, mutta etsintä ei tuottanut tulosta. Pappismunkki Pietari joutui 15.4.1940 ilmoittamaan veljestölle, ettei hän ollut löytänyt lainkaan luostarin karjaa. Saamiensa tietojen perusteella hän päätteli, että kaikki jäljellä olleet Valamon lehmät oli Kesälahdella teurastettu samanaikaisesti 12.000 Karjalasta evakuoidun lehmän joukossa.¹⁶⁷ Luostari joutui kauan odottamaan korvauksia karjastaan. Luostarin johtokunta esitti 22.10.1940 Siirtoväen Huollon Keskukselle 100.000 markan laskun kolmesta sonnista, 36 lehmästä ja kolmesta hiehosta, jotka oli luovutettu Kesälahden siirtoväen huoltojohtajalle. Selvää merkintää luostarin karjasta ei löytynyt teurastuspöytäkirjasta, joten kansanhuoltoviranomaiset eivät suostuneet maksamaan laskua.¹⁶⁸

Elsi Takala arvioi perustellusti, että talvisodan kaoottisessa tilanteessa ja kovassa pakkasessa karjan kuljetus satojen kilometrien päähän Kannonkoskelle ja sen hoito siellä olisi ollut täysin mahdotonta. Lisäksi Kannonkoskelta olisi ollut vaikeaa tai jopa mahdotonta löytää riittävän nopeasti sopivia suojapaikkoja karjaa varten. Evakuoinnissa kovia kokenut karja oli ollut pakko teurastaa Kesälahdella siirtolaisten karjan teurastuskeskuksessa. Kun luostari sittemmin kesäkuussa 1940 osti Heinäveden Papinniemen kartanon, kauppaan sisältyi myös tilan karja. Näin ollen luostari joutui hankkimaan kokonaan uuden karjan evakuoidun ja teurastetun karjansa tilalle.¹⁶⁹

---

¹⁶⁵ Saarikivet varajohtaja Isaakille 1.4.1940, A18/1940, Ea153, VLA; Varajohtaja Isaakin raportti, 2–3, A176/1940, Ea153, VLA.

¹⁶⁶ Maija Kurosen ja Fanni Muljun todistus karjan luovuttamisesta 27.6.1940, A18/1940, Ea 153, VLA.

¹⁶⁷ Pappismunkki Pietarin selostus evakkolehmistä 10.7.1941, A18/1940, Ea153, VLA; Saarikivet varajohtaja Isaakille 1.4.1940, A18/1940 Ea153, VLA; Varajohtaja Isaakin raportti, 7, 11–12, A17/1940, Ea153, VLA. Agronomi Eino Murole (1901–1966) oli toiminut Sortavalassa Itä-Karjalan maanviljelysseuran toiminnanjohtajana ja oli seudun maatalouden asiantuntija.

¹⁶⁸ Lasku VL:lta SHK:lle 22.10.1940, A17/1940, Ea153, VLA; vrt. Takala 2011, 96.

¹⁶⁹ Takala 2011, 94–96.

Luostarin nautakarjan evakuointi tapahtui nopeasti, kaoottisissa oloissa ja kylmän sään vallitessa. Lehmien kuljettaminen talvisäässä yli jäisen Laatokan koetteli eläinten kestävyyskykyä. Alkuvaiheessa luostarin omat karjanhoitajat tekivät parhaansa pelastaakseen eläimet, mutta mantereella viranomaiset ottivat henkiin jääneen karjan hallintaansa ja lähteiden perusteella toimivat lehmien kanssa oman harkintansa mukaisesti, luostarin mielipidettä kysymättä. Vaihtoehtoja tilanteessa ei paljoakaan ollut. Nähtävästi karja oli myös viimeistään Kesälahdella karjan kokoamiskeskuksessa sekoittunut muiden sinne evakuoitujen tuhansien lehmien kanssa, joten oli mahdotonta jälkeen päin todistaa, paljonko Valamon lehmiä oli siellä teurastettu. Joka tapauksessa on varsin varmaa, että luostarin koko nautakarja kohtasi evakkomatkinsa lopun Kesälahdella. Luostarin kannalta oli kiusallista, ettei se saanut tarkkaa viranomaisten ilmoitusta siitä, minne karja oli joutunut ja mitä sille oli tehty.

4.4 Luostarin irtaimiston evakuoinnit

Valamon arvokkainta esineistöä evakuoitiin jossain määrin jo talvisodan kynnyksellä ja sodan aikanaikin, vaikka sodan lopputulos oli vielä tuntematon. Nähtävästi viranomaisillakin oli käsitys luostarin omistaman kirkollisen esineistön poikkeuksellisen merkittävästä arvosta. Laatokan Meripuolustuksen komentaja eversti E.I. Järvinen oli jo sodan aikana antanut käskyn viedä taideesineet Valamosta pois. Arvokkainta esineistöä pakattiin ja evakuoitiin jo ennen sodan syttymistä syksyllä 1939, kuten alttaripöytä (ilmeisesti kyseessä on pääkirkon yläkirkon alttaripöytä), ehtoolliskalustoja ja taidemaalauksia. Näiden esineiden väliaikaiseksi sijoituspaikaksi tuli Rautalammin museo Pohjois-Savossa. Suurpommituksen jälkeen helmikuun alussa 1940 evakuoitiin luostarista myös kuuluisan venäläisen maisemamaalarin Ivan Shishkinin tauluja.¹⁷⁰ Eversti Järvisen esikunta ja poliisipataljoonan päällikkö Lagercrantz toimittivat Valamosta turvaan neljä Shishkinin taulua, jotka vietiin säilytettäväksi Rautalammin Peuran museoon 6.2.1940 evakuoinnin yhteydessä.¹⁷¹ Pappismunkki Pietarin muistelmatiedon mukaan kyseisessä evakuoinnissa ei Valamosta tuotu lainkaan ikoneita, mutta tämä tieto on yli 30 vuotta tapahtuman jälkeen kerrottuna

---

¹⁷⁰ Stina Närhin 29.2.1940 Rautalammin allekirjoittama kuitti esineiden vastaanottamisesta, A17/1940, Ea153, VLA.; Pietari & Paavali (haastattelu); Varajohtaja Isaakin päiväkirja, Toinen kirja 6.2.1942 (ei arkistosignumia), VLA. - Ivan Ivanovitsh Shishkin (1832–1898) kuului maineikkaimpiin 1800-luvun venäläisiin maisemamaalareihin. Hän oleskeli igumeni Damaskinin kutsusta 1800-luvulla useita kesiä Laatokan Valamossa ikuistaen luostarisaares näkymiä. Luostarin kokoelmiin kuuluu alkuperäisesti viisi Shishkinin taulua, jotka kaikki saatiin lähteiden mukaan evakuoitua. Isät Pietari ja Paavali viittaavat haastattelussa tunnetuimpaan näistä tauluista, kookkaaseen maalaukseen, joka esittää Valamon pääsaarta Laatokan ulpalta katsottuna.

¹⁷¹ Varajohtaja Isaakin päiväkirja, Toinen kirja 6.2.1942 (ei arkistosignumia), VLA. Valamon pääkirkon yläkirkon alttaripöytä on valmistettu kullatusta hopeasta ja jalokivistä. Se sijoituspaikka on vuodesta 1968 lähtien Helsingissä Uspenskin katedraalin alttarissa.

epäluotettava. Igumeni Haritonin päiväkirja antaa asiasta toisenlaista tietoa: *"Aikaisin 6.2.1940 me lähdimme armeijan autoilla Sortavalaan mukaan osa arvokkaimmista tavaroista: ikoneja riisoiheen, pyhittäjien haudan muistoarkku ja ehtoollispöytä. Kaikki nämä esineet oli pakattu erikoisesti niitä varten valmistettuihin rautavanteilla vahvistettuihin laatikoihin. Tavaroista oli laadittu myös kirjallinen luettelo ja laatikot oli numeroitu, ja tämä omaisuus oli kahden vuoden maanpakolaisuutemme ajan aina meidän hallussamme".*¹⁷² Käytettävissäni ei ole lähteenä ollut igumeni Haritonin päiväkirjaa eikä evakuoitujen esineistön luettelo, joihin Shevtshenko tässä viittaa. Joka tapauksessa luostarin arvokkainta esineistöä evakuoitiin jonkin verran jo hieman ennen talvisodan alkamista ja sen aikana. Nähtävästi tarkoitus ei ollut kuitenkaan tuolloin viedä esineitä pysyvästi pois luostarista vaan siirtää ne *tilapäisesti* sellaiseen paikkaan, jossa ne olisivat pommituksilta turvassa sodan aikana, kunnes ne voitaisiin rauhan tultua palauttaa takaisin luostariin. Tuolloin ei ollut vielä kenelläkään tietoa siitä, kuinka ja milloin sota tulisi päättyään - siitä puhumattakaan, että Valamosta rauhanteossa pitäisi luopua kokonaan.

Helmikuun alusta 1940 lähtien Valamossa alettiin erityistoimin suojata pääluostarissa olevaa kirkkoesineistöä. Suurpommituksessa 4.2.1940 pääluostarin ulomman asuineliön rakennukset olivat syttyneet tuleen. Sotilasviranomaisten määräyksestä suurin osa saarella vielä ollutta veljestöä evakuoitiin tuolloin mantereelle. Tulipalojen sammutus ei onnistunut, koska vesijohto oli jo aiemmissa pommituksissa vaurioitunut. Luostarin nuorimmat veljet alkoivat kiireesti tyhjentää kirkkoesinevarastoa. Mahdotonta oli tehdä mitään 29000 nidettä käsittävän kirjaston pelastamiseksi. Igumeni Damaskin oli kuitenkin suunnitellut 1800-luvulla kirjaston palonkestäväksi ja se säästyi kokonaan tulen tuholta. Tuli eteni myös kirkkoa kohti. Palava alue oli yhteydessä välikäytävällä kirkkoon ja vaikka käytävän räjäyttämistä ehdotettiin, se ei onnistunut. Tuli sammui kuitenkin itsestään ennen kuin se oli levinnyt kirkkoon.¹⁷³

Veljestön evakuointien jälkeen jäi luostariin 6.2.1940 lähtien rauhantekoon saakka vielä viisi veljestön jäsentä: molemmat sotilaspapit pappismunkit Pietari ja Paavali, Sergei-laivan kapteeni munkki Irakli, taloudenhoitajan apulainen munkki Simforian sekä maallikkoveli insinööri Vladimir Kudrjajtsev. Heidän tehtävänsä oli toimittaa luostarin kalleudet pommitusten ja tulipalojen tieltä turvaan. Helmikuun 1940 aikana ilmapommitusten edelleen jatkuessa tämä luostariin jäänyt veljestön ryhmä siirsi suuren osan luostarin kirjastoa, pääluostarin kirkkopuvuston ja kirkkokaluston pääkirkon

---

¹⁷² Shevtshenko 2017, 281–282; Pietari & Paavali (haastattelu).

¹⁷³ Karjalainen 1974, 69, 72. Valamon pommituksista ja luostaritoiminnan viimeisistä vaiheista Valamossa kts. myös Tuomikoski 2019, 159–165.

alla oleviin mataliin, paikoin vain ryömien läpikuljettaviin holveihin. Kaikki esineet oli ahdettava sinne kirkon sivualttarissa olleen kapean lattialuukun kautta. Samaa kellaritilaa ryhmä käytti pakkasesta huolimatta myös makuupaikkanaan. Pappismunkit Pietari ja Paavali muistelivat, että tuossa ahtaassa tilassa oli ollut hyvin kosteaa ja jopa vesilammikoitakin.¹⁷⁴

Talvisodan päättyessä laajan luovutettavan alueen tyhjennykseen annettiin aikaa vain muutamia päiviä. Viranomaiset tiesivät, että valtavasta evakuoitavasta omaisuudesta ehdittäisiin pelastaa vain pieni osa. Viime hetkellä oli yritettävä siirtää yli 100.000 ihmistä, kymmeniä tuhansia eläimiä, miljoonia kiloja viljaa, suuria liike- ja teollisuuslaitosten varastoja ja valtava määrä yksityistä irtaimistoa. Tärkeintä oli saada kuljetusvälineitä, joten saatavissa olevat kuorma-autot määrättiin muualta maasta Karjalaan. Tiet ruuhkautuivat paikoitellen, kun autoja vastaan tuli luovutettavalta alueelta sotaväkeä ja muuttavia perheitä. Kaikki rautatievaunut uuden rajan länsipuolella määrättiin lähetettäväksi Karjalaan. Tuhannet hevoset kuljettivat tavaroita länteen. Aikaa olisi tarvittu vähintään kaksi kuukautta, jotta edes pääosa omaisuudesta olisi saatu pelastetuksi.¹⁷⁵ Sodan päättyessä asui Vuoksen pohjoispuolisilla ja rintamalinjan takaisilla alueilla vielä noin 100.000 ihmistä. Laatokan Karjalan tyhjentämiseen olisi tuolloin tarvittu rajaton määrä kuljetusvälineitä ja työvoimaa. Todellisuudessa Moskovan rauhanteossa menetetyn alueen tyhjentämiseen oli aikaa vain muutamia päiviä. Esimerkiksi melko lähellä Valamoä sijaitsevaan Sortavalaan puna-armeija saapui jo kolme vuorokautta sotatoimien päättymisen jälkeen 16.3.1940, vaikka alun perin oli sovittu, että kaupunki luovutetaan aikaisintaan 19.3.1940. Kiireellisen aikataulun vuoksi suurin osa omaisuutta jäi tältä alueelta evakuoimatta. Sodassa ja rauhanneuvotteluissa menetetyt alueet luovutettiin Neuvostoliitolle asukkaista tyhjinä Kannaksella 19.-23.3.1940 ja Laatokan Karjalassa Sortavalan suunnalla 25.3.1940. Luovutettujen alueiden tyhjentämistä näin nopealla aikataululla on pidetty varsinaisten rintamatapahtumien lisäksi yhtenä koko sodan raskaimmista tehtävistä.¹⁷⁶

Varajohtaja Isaaki oli saanut Kannonkoskelle 13.3.1940 tiedon Moskovan rauhansopimuksesta ja siihen sisältyvästä Valamon saariston liittämisestä Neuvostoliiton alueeseen. Samalla hänelle selvisi, että siviiliväestön ja armeijan siirtymiseen Karjalasta ja omaisuuden evakuointiin annettiin aikaa vain

---

¹⁷⁴ Matfejeff 2007, 66–67; Karjalainen 1974, 72–73; Paavali 1984, 30; Pietari & Paavali (haastattelu).

Matfejeff olettaa, että koko kirjasto oli siirretty kirkon alle holveihin. Evakuointia suorittaneen arkkipiispa Paavalin ja isä Pietarin muistelmien mukaan vain osa kirjastosta kuljetettiin kirkon alle. Jälkimmäinen tieto on luotettavampi, koska muistelijat olivat olleet yhdessä itse siirtämässä kirjastoa.

¹⁷⁵ Virolainen 1988, 194.

¹⁷⁶ Takala 2017, 100–104.

muutamia päiviä. Luostarin johto ymmärsi, ettei hetkeäkään ollut hukattavana ja piti siksi 14.3.1940 Kannonkoskella kokouksen, jossa päätettiin lähettää igumeni Hariton, varajohtaja Isaaki ja taloudenhoitaja Filagri Valamoon heti evakuoimaan luostarin omaisuutta. Sairaalloinen isä Hariton palasi kuitenkin kesken matkan takaisin Kannonkoskelle ja isät Isaaki ja Filagri jatkoivat kahdestaan matkaa kohti Valamoa. Matkalla he saivat Kirkollishallituksen kautta arvokkaan tiedon, jonka mukaan Suomen hallitus oli antanut erillisen kirjallisen määräyksen Valamon luostarin omaisuuden evakuoimisesta. Vaivalloisen ja hitaan junamatkan jälkeen isät Isaaki ja Filagri saapuivat lopulta 16.3.1940 iltapäivällä Valamoon. He olivat matkalla tavanneet Lahdenpohjan lähellä Rauhalassa Laatokan Meripuolustuksen esikunnassa eversti E.I. Järvisen sekä läsnä olleen Pääesikunnan edustajan ja neuvotelleet heidän kanssaan tarkemmin avusta, jonka armeija voisi antaa luostarin evakuoinnissa.¹⁷⁷ Valitettavasti lähteistä ei käy ilmi edellä mainitun Pääesikunnan edustajan nimi.

On olemassa vahvistamaton perimätieto, jonka mukaan Valamon esineistön evakuointimääräyksen olisi antanut ylipäällikkö marsalkka Mannerheim. Tätä todistava dokumentti ei ole tiedossani, mutta varmasti Suomen hallituksen määräys Valamon evakuoimisesta on kulkenut myös Mikkelin Päämajan kautta. Mannerheimin tiedossa oli Valamon aineellisen omaisuuden arvo, koska hän oli henkilökohtaisesti vierailut luostarissa jo 1930-luvulla. Näin ollen hän on hyvin todennäköisesti pitänyt Valamon esineistön evakuointia tärkeänä toimenpiteenä ja halunnut edesauttaa sen onnistumista. Hallitus on saattanut tehdä Valamon evakuointipäätöksen armeijan avustuksella Mannerheimin ehdotuksesta. Päämajan myötävaikutuksesta evakuoinnin organisoinnissa todistaa Pääesikunnan edustajan läsnäolo varajohtaja Isaakin, pappismunkki Filagrin ja eversti Järvisen välisessä neuvottelussa. Tapaamisen taustalla oli varmistettu ilmoitus siitä, että määräys luostarin omaisuuden evakuointiin oli tullut niinkin korkealta taholta kuin maan hallitukselta.

Talvisodan päättyessä 13.3.1940 oli ylipäälliköltä tullut käsky suorittaa viipymättä väestön ja omaisuuden evakuointi uuden rajalinjan kaakkoispuolella. Aseleposopimuksen ehtojen täyttämässä syntyi myös Valamossa valtava kiire.¹⁷⁸ Materiaalisen evakuoinnin lisäksi samanaikaisesti evakuoitiin Valamon kautta jäätietä myöten myös Mantsinsaaren linnakkeesta palaavat suomalaiset

---

¹⁷⁷ LMepEK spk 30.11.1939-13.3.1940, SA 2275, SArk.; Varajohtaja Isaakin raportti, 1–2, A17/1940, Ea153, VLA. Isä Isaakin raportti luostarin viimeisestä evakuoinnista on tätä aihetta käsittelevistä alkuperäislähteistä yksityiskohtaisin ja luotettavin. Varajohtaja Isaaki oli luostarin irtaimiston evakuoinnissa keskeisin henkilö. Raportti on laadittu luostarin johtokuntaa varten ja päivätty 13.4.1942 Papinniemessä. Vaikka raportti on laadittu kaksi vuotta evakuoinnin jälkeen, sen kerronta on tarkkaa ja perustuu tarkkuudesta päätellen ilmeisesti isä Isaakin omiin, tapahtumahetkellä tai heti sen jälkeen laadittuihin päiväkohtaisiin muistiinpanoihin. Raportti kattaa luostarin esineistön evakuoinnin vaiheet 13.3.-21.9.1940 eli runsaan kuuden kuukauden ajalta.

¹⁷⁸ LMepEK spk 30.11.1939-13.3.1940, SA 2275, SArk.

sotajoukot, jotka lepäsivät pääluostarissa ennen siirtymistään mantereelle. Mantsin joukkoihin kuulunut sotamies Toivo Malinen kertoo muistelmissaan:

" Mantsin kiivaiden taisteluiden jälkeen, rauhan tultua 13.3.1940 joukkomme siirrettiin Valamoon. Luostari oli muuttunut kovasti parissa kuukaudessa. Rakennukset olivat kärsineet pahoin lentopommituksissa. Paljon tavaraa oli viety pois, eikä luostarin henkilökuntaa enää näkynyt missään. Lehmät oli teurastettu ja ruhoja makasi kasoissa jäätymässä. Aamulla luostaria evakuoitiin kovalla kiireellä. Valamo piti luovuttaa viholliselle parin päivän sisällä, joten oli kiire. Kymmenet armeijan kuorma-autot kuljettivat luostarin arvotavaraa jäätietä pitkin mantereelle. Myös armeijan kalustoa kuljetettiin kohti uutta rajaa. Luostarin satamassa oli pari laivaa ehditty upottaa, ennen kuin tuli tieto, ettei mitään saa enää tuhota. Juuri kun olimme lähdössä, kuulin ainoan kerran, kun pääkirkon kellot löivät. Se oli muutaman paikalle jääneen munkin viimeinen lähtötervehdys luostarilleen. Laatokan jäältä näimme Mantsin suunnasta lähestyviä venäläisten ajoneuvoja matkalla Valamoon. Päivä oli kaunis. Hämärän jo laskeutuessa saavuimme Lahdenpohjaan. Siellä luostarin arvotavaroita pakattiin junanvaunuihin kohti luostarin uutta toimipaikkaa."¹⁷⁹

Pappismunkki (myöhempi arkkipiispa) Paavali, joka itse osallistui esineistön evakuointiin, kertoo muistelmissaan samasta vaiheesta kuin Malinen. Ilmeisesti isä Paavali viittaa Mantsista vetäytyviin sotajoukkoihin, jotka aiheuttivat ylimääräistä harmia luostarille, kuten myös kauemmin Valamossa olleet patteriston esikuntakomppanian miehet olivat tehneet. Vetäytyvän armeijan mieliala kanavoitui turhautumisena, eivätkä sotilaita pidätelleet kiellot varsinkaan heidän saatuaan tietää, että luostarissa oli sekä aarteita että alkoholia. Isä Paavali kertoo:

"Meillä oli paljon vaivaa luostarin evakuoinnissa sotilaista, jotka Valamon ohi kulkiessaan ryhtyivät keräämään itselleen sotamuistoja. Luostarin portille oli jätetty kiväärimies vahtiin, mutta kun keljoihin pääsi ikkunoista, ei vartijasta ollut hyötyä. Meidän piti samanaikaisesti vahtia kirkkoa ja jatkaa evakuointia. Valitin tilannetta luutnantille, joka alkoi ampua, ja samassa alkoi saalistajia hyppiä solkenaan ulos keljojen ikkunoista. He olivat keräämässä muistoesineitä munkkien keljoista. Luostarissa oli myös viinivarasto. Jo ennen evakuointia olivat esikuntakomppanian miehet saaneet vihiä tästä ja löytäneet tien käytävään, josta he yläikkunan kautta hinautuivat varastoon ryypiskelemään. Miehet eivät humaltuneena päässeet ulos samaa tietä kuin mistä olivat menneet

---

¹⁷⁹ Malinen 2018, 93–95.

sisään. Pyysin esikunnasta apua, ja niin humalaiset miehet kiskottiin housun takamuksista hankalaa tietä vapauteen. Myöhemmin evakuoinnin alkaessa tuli korkeammalta taholta määräys evakuoida pulloitetut ehtoollisviinit Savonlinnaan. Isä Simforian lähti viinilastin mukana, muttei pystynyt auttamaan sitä, että Savonlinnassa tynnyriviinin juojia korkeammat herrat joivat suihin kirkkoviinimme. Luostarin taholta ilmoitettiin sittemmin kirkkoviinit lahjoitetuiksi puolustusvoimille".¹⁸⁰

Täsmällisiä tietoja ei ole siitä, minkä verran ja millaista esineistöä sotilaat omin lupineen onnistuivat ottamaan sotamuistoksi mukaansa luostarista. Esineet olivat todennäköisesti pienikokoisia ja niiden määrä oli vähäinen. Arkkipiispa Paavalin muistelmista käy kuitenkin ilmi, että sotilaat ryhtyivät oma-aloitteisesti evakuoimaan nimenomaan yksittäisten munkkien asuinkeljoja, joiden irtaimistoon ei virallisessa evakuointioperaatiossa edes ehditty pääsääntöisesti kajota.

Materiaalin evakuoinnissa asetettiin ylemmältä taholta tärkeysjärjestys: ensisijaisesti evakuoitiin aseet ja ampumatarvikkeet, toissijaisesti elintarvikkeet mukaan luettuna luostarin viljat, ja kolmantena ryhmänä puolustuslaitoksen vaatetus ja muu varustus. Suullisesti käskyssä lisättiin, että jos kuljetuskalustoa riittää, voi armeijan kantahenkilökunta evakuoida myös yksityisomaisuuttaan ja sen jälkeen evakuoidaan luostarin omaisuutta harkinnan mukaan. Lumipyry tukki auratun tien aivan evakuoinnin alussa, mutta tie onnistuttiin avaamaan, ja jäätie kesti hyvänä koko evakuoinnin ajan. Alussa vallitsi epätietoisuus siitä, saadaanko irtaimiston siirtoa varten käyttöön autoja, mutta Laatokan Meripuolustuksen johto onnistui hankkimaan varsin paljon kuljetuskalustoa. Kun armeijan henkilökunta poistui näissä oloissa muiden sotajoukkojen mukana, patteriston henkilökunnan yksityisomaisuutta saatiin vain hyvin vähän talteen. Kolmen vuorokauden aikana eli 16.3.1940 mennessä oli kuljetettu saaresta pois melko tarkkaan ”ensitärkeä” armeijan omaisuus eli aseet ja ampumatarvikkeet.¹⁸¹

Suomen hallituksen antama määräys Valamon esineistön evakuoinnista näkyi pian myös käytännössä. Viime hetkellä saatiin Valamon Lohkon käyttöön jopa 30 kuorma-autoa ja kokonainen kuormastokomppania hevosajoneuvoja. Tästä oli luostariin saatu ilmoitus jo 13.3.1940, ja Kymenlaakson Valkealasta Lahdenpohjan kautta jäätietä myöten saapunut 4. autokomppania oli

---

¹⁸⁰ Karjalainen 1974, 73–74. Myös Pekka Matfejeff (2007, 67–68) kertoo isä Simforianin viininkuljetusmatkasta, mutta mainitsee virheellisesti viinien päätyneen Mikkeliin. Sotapäiväkirjan (LMePE spk 30.11.1939-13.3.1940 SA 2275, Sark) mukaan varajohtaja Isaaki lahjoitti eversti Järviselle ja upseerikunnalle luostarin koko viinivaraston, johon kuului kaksi 270 litran viinitynnyriä sekä viisi erillistä viinikoria.

¹⁸¹ Loikkanen 1973, 240; Virolainen 2009, 92.

perillä Valamossa aamulla 14.3.1940. Siellä autokomppania avusti luostarin evakuoinnissa kirkkaassa keskimäärin -10 asteen pakkassäässä yötä päivää viiden vuorokauden ajan, kunnes lopulta 19.3.1940 palasi takaisin Lahdenpohjaan. Autokomppanian avustuksella voitiin evakuoida myös sellaista luostarin omaisuutta, joka ei kuulunut armeijan ”ensitärkeään” luokkaan. Valamossa olivat tuolloin edelleen luostarin edustajina evakuointia valvova varajohtaja Isaaki, taloudenhoitaja Filagri, munkki Simforian sekä kolme muuta veljestön jäsentä. Lisäksi paikalla olivat avustamassa ortodoksiset sotilaspastorit pappismunkit Paavali ja Pietari. Pääluostarin evakuointi saatiin kirkkoesineistön, viljan ja liinavaatteiden osalta päätökseen 18.3.1940 iltaan mennessä.¹⁸²

Pääluostarin kalleudet, kirkkopuvut ja ehtoolliskalustot olivat viimeisen evakuoinnin alkaessa suojassa hankalasti tyhjennettävässä holvissa pääkirkon alla. Kapteeni Mauno Loikkasen avustuksella oli käytettävissä auto- ja pioneerikomppanian miehiä, jotka kellariholvissa ketjuna istuen nostivat kirkon alta pois luostarin arvoesineet. Laatokan jäätietä kulkivat armeijan kuorma-autot vieden Lahdenpohjaan sotilaskaluston jälkeen myös luostarin omaisuutta. Ei ollut aikaa esineiden huolelliseen pakkaamiseen. Ikonit irrotettiin kirveen avulla kehyksistä ja naulattiin yhteen kuvapuolet vastakkain. Alakirkon ikonit saatiin kokonaan mukaan, mutta yläkirkon ikonostaasista saatiin vain kaksi alimmaista riviä, koska ei ollut käytettävissä ylempien kerrosten ikoneiden irrotukseen tarvittavaa koroketta. Lisäksi evakuoitiin pieniä kirkonkelloja ja muuta irtainta. Yläkirkon suuri kattokruunu voitiin evakuoida osiin purettuna. Arkkipiispa Hermanin kehotuksesta noudettiin reliikit lähes kaikkien skiiattojen kirkoista ja lähimpänä pääluostaria sijainneista skiitoista lisäksi jonkin verran ikoneja ja kirkonkelloja. Luostarin omaisuus lastattiin Lahdenpohjassa junavaunuihin ja vietiin Suolahteen.¹⁸³

Kirjaston tyhjentäminen jäi viimeiseksi tehtäväksi kahdestakin syystä: Se sijaitsi kirkosta erillään, ja kirjojen pakkaamisessa oli ongelmia. Asia järjestyi pakkaamalla kirjat perunasäkkeihin. Kirjoja pakatessa ei ollut aikaa miettiä, mikä kirja on arvokas ja mikä ei. Muu kuin hengellinen kirjallisuus sai jäädä paikoilleen, samoin kauempana skiitoissa ja saarilla sijainneiden kirkkojen jumalanpalveluskirjallisuus. Evakkomatkan aikana Valamosta mantereelle joitakin kirjasäkkeitä ilmeisesti putosi autosta jäälle. Ei ole varmaa, saatiinko kaikki arvokas kirjallisuus siirretyksi turvaan.

---

¹⁸³ Paavali 1973, 87–88; Pietari & Paavali (haastattelu). Valamon pääkirkon kullatusta pronssista valmistettu kattokruunu on tsaari Aleksanteri II:n lahja luostarille ja painaa noin 840 kiloa. Kattokruunu on nykyisin Heinäveden Valamon pääkirkossa.

Kirjat koottiin ensin Lahdenpohjan asemalle ja toimitettiin sieltä rautateitse eri puolille Suomea.¹⁸⁴ Kaikkiaan saatiin lähes 30.000 nidettä käsittäneestä kirjastosta noin kaksi kolmasosaa eli noin 20.000 nidettä pelastetuksi. Evakuoimatta jääneistä noin 10.000 kirjasta osa löytyi jatkosodan alussa Valamon valtauksen yhteydessä syyskuussa 1941 pääluostarista, osittain huonokuntoisina ja korjausta vaativina. Jarmo Suonsyrjä on olettanut, että Valamon kirjaston kokoelman laajuutta olisi yliarvioitu. Hän päätteli virheellisesti, että lähes kaikki luostarin kirjat olisi saatu evakuoitua. Noin kolmasosa kirjoista jäi kuitenkin luostarin oman sodanaikaisen arvion mukaan evakuoimatta.¹⁸⁵ Myös luostarin arkistoa saatiin varsin mittava määrä evakuoitua, vaikka tästä evakuointiraporteissa vain lyhyesti mainitaan. Osa arkistostakin jäi kuitenkin Valamoon. Jatkosodan aikana kesällä 1943 selvisi, että venäläiset olivat siirtäneet Viipurin maakunta-arkistoon peräti 30 hyllymetriä Valamon omistamia asiakirjoja. Osa näistä asiakirjoista evakuoitiin vielä samana vuonna Heinäveden Valamoon. Tiedossa ei ole, jäikö näistä asiakirjoista osa Viipuriin. Saara Finnin tietojen mukaan Valamon arkiston osia on sodan jälkeen siirretty myös Petroskoihin.¹⁸⁶

Valamon evakuoinnissa varajohtaja Isaaki ja taloudenhoitaja isä Filagri olivat sopineet keskinäisestä työnjaostaan: isä Isaaki johti kirkollisen esineistön evakuointia, ja isä Filagrin alueeksi jäi talousirtaimiston kerääminen ja pakkaaminen. Jo 16.3.1940 lähti Valamosta kirkollisia esineitä kolmella autolla sekä erillisenä kuljetuksena luostarin apteekin tarvikkeet. Valamossa evakuointia organisoivat pappismunkit Pietari ja Paavali, apunaan kersantit A.Larikka ja D.Vellava sekä sotilasosasto. Kersanti Vellava lähetettiin Lahdenpohjaan tavaroiden junaan lastausta varten ja kersantti Larikka saattamaan tavaroita rautateitse Suolahteen. Valamossa munkki Irakli valmisteli erillistä hevosrekeä ja taloudenhoitajan apulainen isä Simforian pakkasi talouskonttoria.¹⁸⁷ Isä Isaaki kertoo evakuointiraportissaan:

"Aluksi otimme yläkirkosta Kasanin Jumalanäidin ikonin ja pronssisen tonnin kattokruunun, joka oli purettu osiin. Alakirkko oli kirjaimellisesti täynnä ikoneita, kirjoja, seinäkelloja, tauluja, kattokruunuja, kynttilänjalkoja, lampukoita, mattoja, jumalanpalveluspukuja, museoesineitä ja muuta. Kaikki vaati pakkaamista, nopeaa ja mahdollisimman varovaista ja pikaista kuljetusta Lahdenpohjaan ja lastaamista vaunuihin. Luostarin omaisuuden kuljetus tuntui ylivoimaiselta

¹⁸⁴ Paavali 1984, 30.

¹⁸⁵ *Laatokka-lehti* 19.9.1943; Suonsyrjä 1985, 205–206. Saara Finni mainitsee, että sodan jälkeen Valamon kirjaston kirjat kulkeutui Venäjän tiedeakatemian filiaalisiin kirjastoihin Petroskoihin sekä Laatokan Valamon museoon. (Finni 1990, 198). Heti talvisodan jälkeen Suomeen evakuoitujen kirjojen pääosaa taas säilytettiin vuosikymmenien ajan Helsingin yliopiston varastokirjastossa Urajärvellä, josta ne 1990-luvulla siirrettiin Heinäveden Valamoon (Suonsyrjä 1985, 205).

¹⁸⁶ Viipurin maakunta-arkisto Valamon luostarille 8.6.1943, A 16/1943, VLA; Luostarien vuosikertomukset 1943, Fd7/1943, OKHA; Finni 1990, 198.

¹⁸⁷ Varajohtaja Isaakin raportti, 2, A17/1940, Ea 153, VLA.

toteuttaa, sillä Valamon luovuttamiseen oli aikaa yksi vuorokausi, kuljetuskalustosta oli pulaa ja pakkaaminen oli lisäksi hidasta, sillä koko kirjasto ja kirkkokalustovarastossa olleet liturgiset esineet ja myös museoesineet piti houkutella kirkon kellarin ahtaasta aukosta. Kellarissa ihmiset, kymmenen hengen ryhmä, vaihtuivat aina tunnin välein ilman raskauden takia. Kirjat kasattiin säkkeihin, muu pakattiin laatikoihin, käärittiin kirkkomattoihin ja analogipeitteisiin. Käytettiin kaikkea, mitä voitiin esineitten suojaamiseksi liata. Kiotat (ikonin kehyskaapit), kehykset ja lasit jätettiin, jotta pakkaus sujuisi menestyksekkäästi, ja jotta sirpaleet eivät pilaisi ikoneita. 17.3. aamulla Valamosta lähti hevosskuorman kanssa munkki Irakli Lahdenpohjaan ja sieltä Kannonkoskelle. Saimme tietää, että omaisuuden luovuttaminen Mantsinsaarella rauhansopimuksen mukaan tapahtuu hitaasti ja että Ristisaari luovutetaan 18. päivänä ja Valamo 19. päivänä noin klo 10 aamulla. Niinpä työmme jatkuu vielä kaksi päivää. Nyt me hengähdimme helpotuksesta, sillä meillä oli toivoa kuljettaa enemmän luostarin omaisuutta veljestön elämän turvaamiseksi." ¹⁸⁸

Pappismunkit Pietari ja Paavali saivat tehtäväkseen yrittää evakuoida myös skiittojen esineistöä. He saivat avuksi joitakin sotilaita ja hevosia rekineen ja kiersivät niissä skiitoissa, joihin oli vallitsevan talvisään ja kohtuullisen etäisyyden puolesta mahdollista päästä. Pakkausmateriaalia ei ollut, joten myös skiitoista evakuoitavia ikoneita jouduttiin naulaamaan vastakkain. Myös joitakin pieniä kelloja saatiin mukaan. Pappismunkki Pietarin tehtävänä oli kerätä skiittojen kirkoista reliikit. Getsemanen skiitasta haluttiin ottaa koko ikonostaasi, mutta tämä ei onnistunut työkalujen puutteen vuoksi. Pieniä kirkonkelloja saatiin talteen pääluostarista, Smolenskin skiitasta ja Nikolskin skiitasta, josta niitä oli hankalampi saada. Nikolskin skiitan kellot suurinta lukuun ottamatta oli viety jäälle, jotta viimeinen hevossaattue ottaisi ne mukaan. Kyseiset kellot jäivät kuitenkin jäälle, koska ilmeisesti kulkuneuvoissa ei ollut tilaa näin painaville esineille. Suurimpia kirkonkelloja ei ajan puutteen, kellojen suuren koon ja kuljetusvaikeuksien vuoksi pystytty ottamaan mukaan lainkaan. Paljon kelloja jäi myös skiittoihin, koska monet niistä sijaitsivat vaikeapääsuisissä paikoissa kaukana pääluostarista. ¹⁸⁹

---

¹⁸⁸ Varajohtaja Isaakin raportti, 2–4, Ea 153, A17/1940, Ea153, VLA; vrt. myös Husso 2009, 21–23.

Munkki Irakli, lempinimeltään Laatokan karhu, oli tunnettu rohkeudestaan ja toiminut kauan luostarin omistaman Sergei-laivan kapteenina. Munkki Simforian, joka talvisodan aikaan oli 50-vuotiaana nuorimpia veljestön jäseniä, toimi vuosina 1969–1975 Heinäveden Valamon johtajana.

¹⁸⁹ Isaakin raportti, s.4, Ea 153, A17/1940, VLA; Loikkanen 1973,240; Pietari & Paavali (haastattelu). Pietarin ja Paavalin 1970-luvulla tehdyn haastattelun mukaan Nikolskin skiitan kelloista olisi osa saatu evakuoitua, mutta isä Isaakin raportissa todetaan, että kaikki kellot jäivät Laatokan rantaan. Isä Isaakin raportti on aikalaislähteenä luotettavampi.

Kun sotilasomaisuus oli kuljetettu pois, luostarin evakuointiin riitti entistä enemmän työvoimaa ja kuorma-autoja. Sotilasviranomaisten käskystä voitiin kuljettaa pois luostarin talousesineistöä niin paljon kuin annetussa aikataulussa on mahdollista, huonekaluja lukuun ottamatta. Näin voitiin evakuoida kirkolliset astiat, kirjasto, arkisto, kangas- ja nahkatavarat, kengät sekä veljestön varastoituja vaatteita. Lisäksi otettiin varastosta luostarin omia kirkkoslaavin- ja venäjänkielisiä julkaisuja ja luostarin matkamuistomyymälän irtaimistoa. 18.3.1940 mennessä evakuointi oli muuten päättymässä, paitsi taloustavarat luostarin johtajan, varajohtajan ja veljestön keljoissa sekä keisarillisessa huoneistossa olivat lähes koskematta. Näistä tiloista oli vielä pelastettava se, mikä oli mahdollista, joskin eversti Järvisen neuvosta oli parempi olla jäämättä Valamoon viimeiseen mahdolliseen hetkeen saakka.¹⁹⁰

Rautaveräjän ja Niikkanen rannikkopatterien miehistö, patteriston esikuntakomppania ja kuormastokomppaniat poistuivat Valamosta 18.3.1940 aamulla. Varajohtaja Isaaki ja saarella olleet munkit poistuivat luostarista samana aamuna. Viljavarastosta he ottivat mukaansa vielä hopeisen alttaripöydän, jonka nurin käännetyn kehikon sisällä pappismunkit Pietari ja Paavali ympärivuorokautisen työn väsyttämänä menomatalla nukkuivat. Ennen lähtöä munkit saivat luvan soittaa luostarin suurinta 16 tonnin painoista Pyhän Andreaan kelloa, joka oli ollut ääneti koko sodan ajan. Munkki Simforian soitti kelloa 24 kertaa luostarin kuoleman merkiksi. Isä Isaaki muistelee:

"Annettuaan määräyksen munkki Simforianille, että suurella Andreilla lyötäisiin 24 harvaa lyöntiä kuolevan tuhatvuotisen Valamon merkiksi, Varajohtaja lähti alakirkkoon pyhittäjäisien kenotafin luokse, jossa rukoili murheellisena jättäen kaikki Luojan haltuun. Sielussa tuntui raskaalta. Ajatuksissa silmien edessä vilisivät menneisyyden kuvat, ensimmäinen saapuminen luostariin. Kuuntelin Ruholnistin portin luona ja kello kaikui surullisesti ilmoittaen luostarin kuolemasta. Kuljetin luostarista hartaasti pois alttarireliikit ja johtajan sauvan, igumenin vallan symbolin ja lähdin Valamosta ajaessamme hitaasti saaren läpi, tallin ohi, sillä kaikkialla seisoivat valmiina kuorma-autoja. Laskeuduimme hiljaa jälle ja tulimme Nikolskin edustalle. Sää oli aurinkoinen ja tyyni. Valamo tuntui kauniimmalta kuin koskaan aikaisemmin ja sitä mukaa kun etäännyin siitä, alkoi ero rakkaasta luostarista tuntua yhä raskaammalta. Kyyneleet helpottivat surua ja sitä katkeraa tietoa, että koko veljestömme oli jäänyt ikuisiksi ajoiksi ilman kotia ja olimme jääneet katottomiksi. Näitä Valamon viimeisiä päiviä voidaan kutsua Jobin päiviksi. Tiesimme, ettei saanut antaa tahtoa kokonaan surun valtaan. Työtä oli vielä paljon edessä ja ilman Jumalan tahtoa ei tapahdu mitään."¹⁹¹

¹⁹⁰ Isaakin raportti, 4–5, A17/1940 Ea 153, VLA.

¹⁹¹ Isaakin raportti, 4–5, A17/1940, Ea 153, VLA; Loikkanen 1973,240–241; Pietari & Paavali (haastattelu). Luostarin suurin kello, Pyhän Andreaan kello painoi 16 tonnia. Matfejeff (2007,68) on kertonut kellonsoittojen määrän perustelun: Munkin kuoltua

Varajohtaja Isaakin kertomuksesta kuultavat voimakas haikeus sekä surullinen tunne siitä, että jäähyväiset Valamon rakkaalle luostarisaaressa tulivat olemaan lopulliset sen jäädessä Neuvostoliiton haltuun.

Munkkien jo poistuttua Valamosta tuli iltapäivällä 18.3.1940 luostariin vielä viisi kuorma-autoa ja yksi farmariauto. Nyt voitiin ottaa mukaan vielä tauluja ja huonekaluja sekä muutakin arvokasta luostarin pääkirkosta, keisarillisesta huoneistosta sekä igumenin ja varajohtajan asunnoista, joiden irtaimiston evakuointia hoitivat vain sotilaat ilman veljestön edustajien läsnäoloa. Jälkijoukko poistui Valamosta autoilla 19.3. klo 8 erinomaisessa kunnossa ollutta jäätietä myöten. Luostarin tavaroilla lastatut kuorma-autot ajoivat Lahdenpohjan lähellä sijaitsevalle Huuhanmäen rautatieasemalle, jonne varajohtaja Isaaki oli järjestänyt rautatievaunuja. **Tällöin saatiin evakuoiduksi 13 rautatievaunullista luostarin omaisuutta.** Tässä tavaroiden siirrossa ei ollut mukana vilja eivätkä muutkaan elintarpeet, jotka armeija oli evakoinut jo aikaisemmin. Veljestö piti onnistunutta evakuointia Jumalan johdatuksena.¹⁹²

Varajohtaja Isaaki palasi 18.3.1940 Lahdenpohjan lähellä Rauhalassa sijaitsevaan Laatokan Meripuolustuksen esikuntaan, jossa eversti Järvinen otti hänet ystävällisesti vastaan. Samana iltana tuli Valamosta Lahdenpohjaan tavaralastin kanssa munkki Simforian. Hänellä oli käsky purkaa lasti Savonlinnassa, jonne siirtyivät myös koko 3. Armeijakunnan joukot sekä Valamo evakuoineet munkit. Vaivalloisena tehtävänä oli erotella luostarin esineet, sillä kiireen takia olivat armeijan ja luostarin tavarat monissa tapauksissa lastattu sekaisin samoihin vaunuihin. Lisäksi melkein kaikista tavaroista puuttuivat merkinnät niiden omistajasta. Aamulla 19.3.1940 Valamosta tulivat Savonlinnaan kapteeni Loikkasen johdolla huonekalulastin kanssa viimeiset munkit, taloudenhoitaja Filagri sekä pappismunkit Pietari ja Paavali. Igumeni Haritonin määräyksestä munkit lahjoittivat upseereille muutaman vaskisamovaarin, kaksi taulua ja pienen maton kiitokseksi avusta evakuoinnin aikana.¹⁹³

Andreaan kelloa soitettiin yhden kerran. Luostarin johtajan kuoltua kelloa soitettiin kolme kertaa. Kun luostari kuoli, kelloa piti soittaa 12 kertaa. Kirjallisuudessa (Karjalainen 1974,74; Paavali 1973,88; Matfejeff 2007, 68) toistuu väite 12 soitto-kerrasta, mikä luultavasti perustuu arkkipiispa Paavalin myöhempiin muistikuviiin. Alkuperäislähde (varajohtaja Isaakin raportti evakuoinnista) vahvistaa kuitenkin, että isä Simforian soitti kelloa luostaritoiminnan päättyessä 24 kertaa. Samaan lukumäärään viittaa myös igumeni Hariton kertoessaan rikkoutuneesta Andreaan kellosta jatkosodan aikaisen Valamon vierailunsa yhteydessä.

¹⁹² Loikkanen 1973,240–241; Pietari&Paavali (haastattelu).

¹⁹³ Isaakin raportti, 5–6, A17/1940, Ea153, VLA.

Pääluostarin ja varsinaisessa Valamon saaristossa sijaitsevien skiittojen lisäksi voitiin talvisodan aikana jossain määrin evakuoita vielä kauempanakin pääluostarista sijaitsevia skiittoja. Mantereen tuntumassa Sortavalan seudun saaristossa sijaitsivat luostarin omistamat Puutsaaren skiitta Jaakkimassa sekä Syskysalmen skiitta Impilahdella, kumpikin Laatokan rannikolla. Tietoja Puutsaaren skiitan evakuoinnista ei ole lähteistä valitettavasti löytynyt, mutta Syskysalmen skiitan osalta tiedot ovat tarkempia. Sotilaspastori Yrjö Kohonen oli saanut haltuunsa Syskysalmen skiitan esineistöä, jonka vänrikki Pesosen, luutnantti Niemen ja eräiden muiden upseerien partiot olivat saaneet pelastetuksi. Esineiden joukossa oli jalometallikantaisia evankeliumikirjoja, ehtoolliskalustoja, alttarireliikki, kymmeniä koristeliinoja, hopearistejä ym. esineistöä. Sotilaspastori Kohonen teki vänrikki Joel Patrikan kanssa partioetken rintamalinjojen väliin jääneelle Syskysalmelle 20.1.1940. Hän havaitsi, että autioituneen skiitan puiset rakennukset olivat palaneet, mutta punatiilinen kirkko oli säilynyt ja kylmillään. Kohonen ja Patriikka keräsivät skiitan kirkosta kirjottuja liinoja, kirjoja ja jalometallista valmistettuja ehtoollisvälineitä. Vänrikki Patriikka ymmärsi noutaa myös kirkon alttarireliikin. Kirkkoon piti jättää kookas kattokruunu sekä runsaasti ikoneita, koska kaksi miestä ei niitä pystynyt kuljettamaan. Sotilaspastori Kohonen oli sopinut Ortodoksisen Kirkollishallituksen sihteerin Yrjö Somerin ja igumeni Haritonin kanssa siitä, että Syskysalmen skiitan evakuoitu esineistö luovutettaisiin arkkipiispa Hermanille 4.2.1940 Sortavalassa kirkkokunnan keskustalossa. Sotilaspastori Kohonen joutui kuitenkin todistamaan 90 viholliskoneen pommitukset Impilahdella samana päivänä jo aamulla. Sortavalaa päästyään hän joutui keskelle kaupungin suurpommitusta. Pommituksen vuoksi osittain sortuneessa Ortodoksisen Kirkollishallituksen talossa Kohonen sai tietää, että sihteerin Somer oli juuri saanut pommituksessa surmansa ja että arkkipiispa Herman oli viety muualle (ilmeisesti Sortavalan maalaiskunnassa sijaitsevaan arkkipiispan virka-asuntoon Hympölän hoviin) turvaan, joten arkkipiispan tapaaminen ei ollut mahdollista. Kohonen tapasi kuitenkin Sortavalan Valamokadulla sijaitsevassa Valamon luostarin talossa igumeni Haritonin ja varajohtaja Isaakin, jotka olivat saapuneet kaupunkiin tavatakseen arkkipiispan ja joutuneet samaan pommitukseen. Sotilaspastori Kohonen luovutti heille talteen saadut Syskysalmen skiitan esineet, joista ainakin osa saatiin evakuoitua Sortavalasta turvaan.¹⁹⁴

---

¹⁹⁴ Väliaho 1995, 158–160; Kohonen 15.8.1958, *Kansa taisteli* 8/1958. Sortavalan suuressa pommituksessa 2.2.1940 laskettiin kaupungin yli lentäneen 343 venäläistä lentokonetta. Pommituksessa paloivat täysin mm. Sortavalan luterilainen kirkko sekä 76 taloa.

Laatokalla Kurkijoen pitäjään kuuluvassa Vossinan saarella sijaitsi Valamon luostarin omistama Tihvinän Jumalanäidin skiitta. Sen evakuoinnin olivat läheisen Mökerikön saaren rannikkotykistölinnakkeen sotilaat suorittaneet jo marras-joulukuussa 1939. Mökerikön linnakkeen vääpelin K.O.Järven mukaan kaikki kirkkokalusto oli lähetetty Vossinan skiitasta Mökerikön kautta Valamoon. Vääpeli Järvi toi poistuessaan Mökeriköstä marraskuussa 1939 mukanaan Savonlinnaan kaksi Vossinan skiitan kirkonkelloa. Hän oli aiemmin lähettänyt Vossinasta Valamoon neljä pientä kelloa, joiden myöhempi kohtalo on tuntematon. Kaksi suurinta kelloa oli pitänyt jättää liian painavina Vossinan kirkontorniin paikoilleen. Pian talvisodan syttymisen jälkeen Mökerikön linnakkeen joukot suorittivat Vossinan saaren rakennusten hävittämisen 9.12.1939.¹⁹⁵ Hävittämisen tarkoitus lienee ollut se, etteivät neuvostojoukot voisi käyttää rakennuksia hyödyksi sotatoimissa.

Valamon luostarin irtaimen omaisuuden evakuointi maaliskuussa 1940 talvisodan päätyttyä oli vertaansa vailla oleva fyysinen ja henkinen suoritus, joka saatiin tehtyä armeijan avustuksella kiireen vuoksi ankarassa paineessa. Luostaria evakuoineet veljestön jäsenet ja sotilaatkin olivat hyvin selvillä siitä, että kaikki se omaisuus, jota he eivät ehtisi mukaan ottaa, jäisi lopullisesti ja pysyvästi venäläisten sotasaaliiksi.

4.5 Kadonneen omaisuuden etsiminen ja evakuidun irtaimiston siirrot

Valamon luostarin irtaimiston evakuointi oli tapahtunut kiireellisesti ja suuren henkisen ja fyysisen paineen alla. Kiivastahtisessa prosessissa ei ollut aikaa eritellä armeijan ja luostarin omaisuutta, vaan tämä tehtävä jäi suoritettavaksi pian talvisodan jälkeen, kun viimeisetkin jäähyväiset menetetyille Karjalalle ja Valamon luostarisaarille oli jätetty. Luostarin veljestöllä alkoi vaiheikas ja mutkikas "salapoliisityö" talteen otetun omaisuuden etsimisessä ja siirtämisessä. Tehtävä oli tärkeä, sillä Valamon veljestö asui tuolloin vielä vaatimattomissa oloissa evakossa Kannonkoskella, ja luostarin johdolla siksi oli suuri huoli yhteisön tulevaisuudesta. Valamon irtaimen omaisuuden monivaiheisesta etsimisestä kantoivat päävastuun luostarin varajohtaja pappismunkki Isaaki sekä

---

¹⁹⁵ Mökerikön linnakkeen vääpeli K.O.Järvi arkkipiispa Hermanille 12.3.1941. Mappi 38 (kirjeistö 1941), Fc1, saap.13.3.1941, AKA.

taloudenhoitaja pappismunkki Filagri, jotka olivat olleet keskeisesti mukana myös esineistön suuressa evakuoinnissa Valamon saarella talvisodan päättyessä.

Varajohtaja Isaakin avuksi oli evakuoidun omaisuuden selvitystyötä varten sotilasjohdon määräyksestä asetettu pappismunkit Pietari ja Paavali, jotka komennettiin 19.3.1940 Suolahteen yhdessä ortodoksiseen kirkkoon kuuluneiden kersanttien Larikan ja Vellavan kanssa selvittämään sinne rautateitse lähetettyä luostarin omaisuutta. Suolahti valittiin omaisuuden tilapäiseksi sijoituspaikaksi oletettavasti melko hyvien liikenneyhteyksien vuoksi. Suolahti sijaitsi rautatieyhteyksien varrella noin 60 kilometrin etäisyydellä luostariveljestön asuinpaikasta Kannonkoskelta. Isä Isaaki ja isä Filagri matkustivat heti evakuoinnin jälkeen Laatokan Meripuolustuksen huoltopäällikön majuri Porthinin kanssa Lahdenpohjasta Savonlinnaan. Merkittävä määrä luostarin omaisuutta oli päätynt evakuointikuljetuksissa varsinkin Savonlinnaan ja sen ympäristöön satunnaisiin tiloihin, osittain jopa taivasalle rautatievaunuihin ja pienten rautatieasemien vararaitteille. Varajohtaja Isaaki ja isä Filagri järjestivät Savonlinnaan tavaroiden väliaikaisen lajittelupisteen. He pyysivät avukseen Valamon entisen virkailijan Eino Sipilän, joka asui Savonlinnassa. Sipilän ja luutnantti L. Koskelan avulla luostarin tavaroille löytyi tilapäinen varasto Savonlinnan luterilaisten seurakuntatalosta. Kaikki tiedossa olevat evakuoidut luostarin tavarat eivät kuitenkaan vielä olleet saapuneet Savonlinnaan ja osa niistä oli erehdyksessä joutunut rautatieasemille Länsi-Suomeen asti. Arvioidakseen tilannetta luostarin johtokunnan kanssa varajohtaja Isaaki ja isä Filagri matkustivat Kannonkoskelle muun veljestön luokse, jossa he samalla viettivät pääsiäistä.¹⁹⁶

Matkalla Kannonkoskelle varajohtaja Isaaki ja isä Filagri tapasivat Jyväskylässä pappismunkit Pietarin ja Paavalin, jotka ilmoittivat Suolahteen tulleen luostarin tavarain olevan säilytyksessä kylässä sijaitsevassa ladossa. Vasta nyt munkit saattoivat hiukan hengähtää työskenneltyään lähes tauotta ankarassa paineessa kymmenen päivän ajan. Isä Isaaki toteaa tässä vaiheessa, että *"Ruumiinvoimamme olivat romahtamassa ja sielu kaipasi tukea, ja täydellinen kodittomuuden tunne valtasi koko sielun. Se helpotti, että emme vain me valamolaiset olleet kodittomia"*. Isät saapuivat 23.3.1940 Kannonkosken Hilmonkoskelle, jossa he tekivät selkoa luostarin omaisuuden evakuoinnista igumeni Haritonille. Viisi päivää myöhemmin Kannonkoskelle saapui myös munkki Irakli, joka oli lähtenyt hevosreellä Valamosta jo 17.3.1940.¹⁹⁷ Isä Iraklin matka hevosreessä

---

¹⁹⁶ Isaakin raportti, 6–7, A17/1940, Ea153, VLA.

¹⁹⁷ Isaakin raportti, 7–8, A17/1940, Ea153, VLA.

Valamosta Kannonkoskelle oli talvipakkasessa kestänyt 11 päivää! Lähteet eivät kerro, mitä esineistöä hän tuolla matkalla kuljetti ja mitä reittiä myöten hän oli hevosreellä ajanut. On aihetta olettaa, että mukana oli luotettavan kuljettajan saattamaksi uskottua, helposti kuljetettavaa, mutta erityisen arvokasta esineistöä, jota Valamon aarteiden joukossa riitti. Isä Iraklin rekimatka oli fyysisen ja henkisen vaativuutensa vuoksi poikkeuksellinen suoritus luostarin evakuointien joukossa.

Pääsiäisen jälkeen varajohtaja Isaaki, isä Filagri, pappismunkit Pietari ja Paavali matkustivat Suolahteen, jossa luostarin irtaimen omaisuuden säilytyspaikkana käytetty aitta oli osoittautunut liian pieneksi. Varastotilan hankinnassa ja tavaroiden siirtämisessä uusiin varastopaikkoihin auttoivat munkkeja paikallinen rautatiepäällystö, Suolahden kylän johto ja Kansanhuollon paikallinen esimies Keurulainen, jotka järjestivät tavaroiden siirtoa varten kuorma-autoja ja apuvoimaa. Kirkkoesineet kuljetettiin vuotavista aitoista Suolahden keskustasta kahden kilometrin etäisyydellä sijaitsevaan kuivaan heinäaittaan. Kannonkoskelta saapuivat munkkien avuksi 2.4.1940 Suolahteen vielä munkkidiakoni Sergei ja noviisi Herman Smirnoff, jotka ripeästi pakkasivat tavarat uudelleen. Igumeni Haritonin antamin valtuuksin varajohtaja Isaaki vakuutti luostarin irtaimen omaisuuden tulipalon varalta kahdeksi kuukaudeksi kahden miljoonan markan summasta.¹⁹⁸

Varajohtaja Isaaki palasi takaisin Savonlinnaan, jonka lähiseudun rautatieasemilta hän ryhtyi etsimään luostarin omaisuutta. Apua tässä tehtävässä ja luostarin omaisuuden lajittelussa antoivat armeijan taholta Valamon Lohkon talouspäällikkö luutnantti Louhela sekä huoltopäällikkö majuri Porthin ja 3. Armeijakunnan talouspäällikkö everstiluutnantti Wallden. Luostarin tavarat olivat sekoittuneet armeijan omaisuuden kanssa. Kun luostarin omaisuutta löytyi riittävästi, se lähetettiin sinetöidyissä rautatievaunuissa Suolahteen. Koska työtä oli paljon, Savonlinnaan tulivat 5.4.1940 avuksi myös pappismunkit Pietari ja Paavali sekä kersantti Vellava ja munkki Simforian, jonka tehtävä luostarin taloudenhoitajan apulaisena oli selvittää Valamon Lohkolle (puolustusvoimille) lahjoitetun luostarin kirkkoviinivaraston luovutus. Taloudenhoitaja isä Filagri ja kersantti Larikka jäivät edelleen Suolahteen purkamaan ja varastoimaan sinne lähetettyjä tavaroita. Savonlinnassa oli suurta apua luostarin ystäviin kuuluneesta Eino Sipilästä, joka suhteillaan pystyi organisoimaan evakuointityön avustamisen. Joitakin arvokkaampia esineitä sekä luostarin viinit sijoitettiin tässä vaiheessa tilapäisesti Sipilän kotiin.¹⁹⁹

---

¹⁹⁸ Isaakin raportti, 7–8, A17/1940, Ea153, VLA.

¹⁹⁹ Isaakin raportti, 9–10, A17/1940, Ea153, VLA.

Varajohtaja Isaaki keskittyi luutnantti Louhelan kanssa etsimään edelleen luostarin irtaimistoa. 6.4.1940 he löysivät läheltä Savonlinnaa Hiltulan asemalta neljä rautatievaunullista luostarin tavaraa. Varkauden Lehtoniemestä löytyi lisäksi vaunullinen luostarin omaisuutta, joka lähetettiin Hiltulan kautta Suolahteen. Kaksi päivää myöhemmin 8.4.1940 löytyi Savonlinnassa sijaitsevalta Jordanin myllyltä vielä 42 pakettia luostarin omistamaa makaronia. Lääkintämajuri Tiitan hallusta löytyi lisäksi 32 laatikollista luostarin lääketarpeita. Savonlinnasta saatettiin siten lähettää suuri vaunullinen tavaraa 11.4.1940 Suolahteen. Nimismies Lagercrantzin hallusta löytyivät luostarin igumenin sauva sekä luettelo luostarin johtajan asunnon arvokkaista tauluista, jotka oli luovutettu säilytettäväksi Rautalammin museoon.²⁰⁰

Pappismunkki Paavali jäi kersantti Vellavan kanssa 12.4.1940 jatkamaan työtä Savonlinnassa. Varajohtaja Isaaki palasi takaisin Suolahteen ottaakseen selvää, miten työ siellä edistyy. Isä Simforian joutui edelleen odottamaan tilien selvitystä armeijan kanssa, sillä Valamon Lohkon joukot oli siirretty Liperiin ja Lohkon esikunta Varkauteen. Varajohtaja Isaakia askarruttivat luostarin tulevaisuus ja sen edellyttämät käytännön toimet. Siksi hän yhdessä taloudenhoitaja Filagrin kanssa tapasi igumeni Haritonin Jyväskylässä 14.4.1940. Neuvonpidon aikana he soittivat arkkipiispa Hermanille, joka kehotti heitä matkustamaan Helsinkiin ja selvittämään luostarin tulevaisuutta siellä. Tätä ennen oli kuitenkin saatava evakuoitujen omaisuuden järjestely päätökseen ja annettava ohjeita luostarin omaisuuden käsittelijöille sekä Savonlinnassa että Suolahdessa.²⁰¹

Neuvottelun jälkeen taloudenhoitaja Filagri palasi takaisin Suolahteen. Igumeni ja varajohtaja lähtivät 15.4.1940 Savonlinnaan, josta isä Simforian ja isä Paavali siirtyivät Suolahteen purkamaan ja lajittelemaan sinne tulleita luostarin tavaroita. Luutnantti Louhela oli ilmoittanut, että Pääskylahden asemalla on luostarin tavaroita. Nämä tavarat siirrettiin everstiluutnantti Walldenin avustuksella Savonlinnan varastoon herra Sipilän valvontaan. Igumeni Hariton ja isä Isaaki matkustivat Helsinkiin ja viipyivät tällä matkalla noin viikon.²⁰² Matkan tarkoituksena olivat neuvottelut luostarin tuttavapiiriin kuuluneiden kansanedustajien kanssa luostarin tulevaisuudesta ja mahdollisen uuden

---

²⁰⁰ Isaakin raportti, 10–11, A17/1940, Ea153, VLA. Rautalammin Peuran museoon oli Karjalasta evakuoitu muutakin arvotaidetta, kuten Viipurin Taidemuseon kokoelmaan kuuluneita maalauksia. Vrt. <https://www.lappeenranta.fi/fi/Palvelut/Kulttuuri-ja-liikunta/Museot/Lappeenrannan-taidemuseo/Kokoelmat/Viipurin-Taiteenystavien-kokoelma/Viipurin-Taiteenystavien-historiaa>

²⁰¹ Isaakin raportti, 11–12, A17/1940, Ea153, VLA. Varkauteen siirrettävä esikunta tarkoittanee tässä Laatokan Meripuolustuksen esikuntaa.

²⁰² Isaakin raportti, 12, A17/1940, Ea153, VLA. Everstiluutnantti Joel Svante Walldén (1894–1972) toimi talvisodassa ensin jääkäripataljoona 2:n komentajana ja myöhemmin III armeijakunnan huoltopäällikkönä. (http://www.pohjanprikaatinkilta.fi/PohPr/komentajat/Wallden_JoelSvante.htm).

maatilan hankinnasta, sekä osallistuminen samanaikaiseen Karjalan Liiton perustamiskokoukseen. (Tästä matkasta on kerrottu tarkemmin luvussa 3.6.)

Igumeni Hariton ja varajohtaja Isaaki palasivat 25.4.1940 takaisin Jyväskylään, jossa he saivat tietää, että taloudenhoitaja isä Filagri oli saanut työt päätökseen Suolahdessa. Igumeni ja varajohtaja palasivat takaisin Kannonkosken Hilmonkoskelle 26.4.1940. Oli mahdollista määrittää tarkkaan, paljonko evakuoinnin yhteydessä oli kuljetettu ruokatavaroita Valamosta pois ja lastattu vaunuihin. Kun munkki-isät vertasivat Suolahteen ja Savonlinnaan saapuneen tavaran määrää, kävi ilmi puuttuva osa ruokatarpeista. Selvisi kuitenkin, että Valamosta oli kuljetettu pois ja saatu takaisin rasvaa (öljyä) 1200 kg, paastoöljyä 3500 kg, makaronia ja vermiselliä 500 kg, teetä 7 laatikkoa sekä lisäksi saippuasoodaa ja kirkkoviiniä.²⁰³ Luostari lähetti tarkemman luettelon kadonneesta omaisuudesta Siirtoväen Huollon Keskukselle toukokuussa 1940. (Tämä luettelo, joka sisältää erityisesti suuria määriä ruokatarvikkeita, mutta myös käyttöirtaimistoa, on tutkimuksen liitteessä 2.) Taloudenhoitaja isä Filagri, munkki Simforian ja varajohtaja Isaaki lähtivät 23.5.1940 Liperiin siirrettyyn Valamon Lohkon esikuntaan selvittämään tilit, jotka oli tarkoitus esittää myöhemmin korvauksena luostarin armeijalle luovuttamista tavaroista, elintarvikkeista ja muusta materiaalista. Lopulta vaikean selvitystyön jälkeen munkit saivat varmistettua, että armeija maksaa 460.000 markkaa korvaukseksi kyseisestä omaisuudesta.²⁰⁴

Kun luostari oli 6.6.1940 ostanut Heinäveden Papinniemen kartanon, alettiin evakuoitua irtainta omaisuutta vähitellen siirtää sinne. Nämä tavaransiirrot tapahtuivat pääasiassa heinäkuussa 1940 rautateitse Suolahdesta ja osittain Savonlinnasta ensin Kuopioon, josta tavarat kuljetettiin edelleen Saastamoinen Oy:n höyrylaivoilla ja proomuilla lopulliseen sijoituspaikkaansa Heinäveden Papinniemen Uuteen Valamoon. Siellä ei mitään varsinaisia kantovälineitä ollut, joten veljestö kantoi käsin kaikki tavarat laivalaiturilta jyrkkää tietä pitkin ylös kartanon aittoihin ja päärakennuksen yläkertaan. Tavaroita oli lyhytaikaisesti säilytyksessä myös Saastamoinen Oy:n varastoissa Kuopion Haapaniemessä. Suolahdesta saatiin luostarin omaisuus siirrettyä kokonaan pois kahden viikon aikana 28.7.1940 mennessä. Varajohtaja Isaakin laskelmien mukaan Papinniemeen lähetettiin 15.-20.7.1940 kaikkiaan 82.000 kiloa omaisuutta, evakuointivarastoihin saapui noin 80.000 kiloa sekä Rannikkotyöstörykmentti 3:een (Laatokan Meripuolustus) 138.000 kiloa luostarin omaisuutta.

---

²⁰³ Isaakin raportti, 12–13, A17/1940, Ea153, VLA.

²⁰⁴ Isaakin raportti, 14, A17/1940, Ea153, VLA; Matfejeff 2007, 75.

Yhteensä luostarin omaisuutta oli varajohtaja Isaakin arvion mukaan evakuoitu noin 300.000 kiloa. Tähän omaisuuteen sisältyi suurin osa Valamosta evakuoituista kirkkoesineistä sekä runsaasti elintarvikkeita ja muuta sekalaista irtaimistoa.²⁰⁵

Laatokan Valamosta evakuoitun irtaimiston etsiminen, kerääminen, siirto, lajittelu ja varastoiminen olivat mutkikas ja vaativa operaatio, jossa veljestö onnekseen sai apua sekä sotilasviranomaisilta että useilta siviileiltä Suolahdessa ja Savonlinnassa. Erityisen huomionarvoista evakuoinnin tässä vaiheessa on veljestön ja viranomaisten sujuva yhteistyö tavaroiden etsimisessä ja suojaamisessa. Karjalan luovutuksen yhteydessä tapahtuneen evakuoinnin kiireessä ja sekasorrossa luostarin tavarat ja erityisesti elintarvikkeet olivat sekoittuneet armeijan omaisuuden kanssa. Tavarat olivat kulkeutuneet rautateitse monessa tapauksessa kauaskin määrääsemistä ja väärin säilytyspaikkoihin, joten niiden etsimiseen kului runsaasti aikaa ja vaivaa. On hyvin todennäköistä, että huomattava määrä erityisesti luostarin omistamia ruokatarpeita katosi tässä vaiheessa kokonaan.

4.6 Mitä otettiin, mitä jätettiin ja paljonko korvattiin?

Talvisodan päätyttyä Valamon luostarin oli arvioitava toisaalta menetetyn ja toisaalta evakuoitun omaisuuden määrä ja laatu. Tämä oli tarpeen siksi, että luostarin oli laadittava valtiolle yksityiskohtainen korvausanomus, jotta luostari saisi kohtuullisen korvauksen menettämästään mittavasta omaisuudesta. Omaisuuden arvioinnin tuloksena syntyneet kirjalliset lähteet antavat mahdollisuuden pääpiirteissään arvioida, kuinka hyvin luostarin materiaallinen evakuointi oli onnistunut ja paljonko omaisuutta oli saatu talteen.

Evakuoinnissa kadonneen omaisuuden etsiminen aiheutti talvisodan päätyttyä runsaasti päänvaivaa. Tarkkaa luetteloa evakuoinnissa kadonneesta luostarin omaisuudesta ei liene koskaan tehty. Kadonneet ruokatarvikkeet takavarikoitiin valtiolle kansanhuollon ja armeijan käyttöön ja niistä luostari marraskuussa 1940 sai korvauksena vain 257 486 mk. Vuonna 1940 aloitettiin kirjeenvaihto valtiovallan kanssa menetetyn omaisuuden korvauksista, mutta asian hoitaminen jäi keskeneräiseksi

---

²⁰⁵ Isaakin raportti, 16, A17/1940, Ea153, VLA.

jatkosodan vuoksi. Siihen palattiin vasta vuonna 1947, jolloin luostari sai ensimmäiset korvaukset Karjalaan jääneestä omaisuudestaan. Korvaukset myönnettiin enimmäkseen valtion sotakorvausobligatioina, jotka lankesivat maksettavaksi vähitellen. Pääosan korvauksista luostari sai vasta 1955.²⁰⁶

Talvisodan jälkeen ei aluksi millään taholla ollut selkeää kokonaiskäsitystä luostarin evakuoinnin onnistumisesta. Mukaan oli saatu luostarin oman selvityksen mukaan "*osaksi* (tarkemmin määrittelemättömät) *luettelot, arkistot, pääkirjat, tilikirjat, kaikki sinetit, osaksi arvoesineet ja puvusto suurimmaksi osaksi*". Alussa vallinneesta epätietoisuudesta huolimatta Valamon evakuoinnissa onnistuttiin hyvin useimpiin luovutetun alueen seurakuntiin verrattuna.²⁰⁷ Alkuperäislähteet tukevat tätä taidehistorioitsija Katariina Husson esittämää arviota. Jatkosodan aikana luostarin johto tutki entistä tarkemmin, paljonko ja millaista omaisuutta luostari oli saanut pelastettua talvisodan evakuoinneissa ja millaista omaisuutta oli jouduttu jättämään Karjalaan. Aloite omaisuuden arviointiin tuli Ortodoksiselta Kirkollishallitukselta, joka velvoitti luostarin laatimaan valtiolle mahdollisimman tarkan korvausanomuksen menettämästään omaisuudesta. Samalla piti arvioida, millaisia tuhoja vihollinen oli saanut aikaan Laatokan Valamossa. Tämä arviointi oli mahdollista suorittaa tarkkaankin, koska suomalaiset olivat jatkosodan alkuvaiheessa syyskuussa 1941 vallanneet Valamon saariston ja pitivät sen hallussaan jatkosodan loppuun saakka.

Ortodoksisen Kirkollishallituksen maallikkojäsen varatuomari Aleksis Perola selvitti maaliskuussa 1942, oliko talvisodan evakuoinnin yhteydessä tehty luetteloita luostarin esineistöstä. Hän joutui toteamaan, että muita luetteloita ei ollut olemassa kuin se, jossa oli "*yksityiskohtaisesti luuteloitu 12 hyvin suljetun laatikon sisältö*". Näissä laatikoissa oli arvokasta kirkollista irtaimistoa, kuten hopeariisoja (ikoneiden suojuksia), ehtoolliskalkkeja, Pyhien Sergein ja Hermanin kenotafin (muistoarkun) osia sekä pääkirkon pyhän pöydän osia. Kyseinen luettelo lienee tehty ensimmäisessä esineistön evakuoinnissa siirretyistä tavaroista viimeistään helmikuussa 1940, kun luostarin johto pakeni Valamosta, vaikkei Perola tätä seikkaa mainitsekaan. Hän totesi, että kaiken evakuoidun omaisuuden laajempi luettelointi oli tekemättä, koska työ on äärettömän vaikeata ja pitkällistä.²⁰⁸ Perola viittaa tässä evakuoidun esineistön suureen määrään ja ilmeisesti myös siihen, että asiaa

---

²⁰⁶ Takala 2011, 35–38.

²⁰⁷ Fg2.11/1940, OKHA; Ea 153/1940, VLA; Husso 2009, 24.

²⁰⁸ Aleksis Perola Kirkollishallitukselle 6.3.1942, A 54/1942, OKHA. Perolan mainitsemaa luetteloita en ole arkistoista löytänyt.

selvitettäessä suuri osa esineistöstä oli edelleen pakattuna ja varastoituna Heinäveden Uudessa Valamossa, joten sen luettelointi vaatisi suuren työn. Varatuomari Perolan tarkastusmatkan jälkeen Kirkollishallitus päätti, että luostarin irtaimistosta on laadittava yksityiskohtainen luettelo.²⁰⁹ Tämän kehotuksen vuoksi luostarin kirjanpitäjä eversti A.K.Zolotogorov laati vielä vuoden 1942 aikana laajan ja yksityiskohtaisen luettelon siitä Valamon luostarin ja veljestön omaisuudesta, joka tuotiin talvisodan evakuoinneissa Valamosta Heinäveden Papinniemeen.²¹⁰ On ilmeistä, että kaikki evakuoitu esineistö ei ole tässä vaivalloisen ja suuren työn vaatineessa luettelossa, jossa on 386 sivua ja luetteloituja pelastettuja esineitä peräti 1620 kappaletta.²¹¹

Jatkosodan alkaessa perustettu sotatoimiyhtymä ”Laatokan puolustus” toteutti Valamon saariston valtauksen 20.9.1941. Luostarin veljestö pysyi jatkosodan aikana suurimmaksi osaksi silti edelleen Heinäveden Papinniemessä, sillä Laatokan Valamo sijaitsi lähellä rintamaa ja kuului koko jatkosodan ajan sotatoimialueeseen. Luostari lähetti sinne korjaustöihin erikoisluvalla viisi työkuntoista veljestön jäsentä marraskuussa 1941.²¹² Laatokan Valamon tultua jälleen suomalaisten haltuun oli mahdollista tutkia venäläisten luostarissa aiheuttamia tuhoja sekä arvioida tarkemmin Valamoon jääneen luostarin omaisuuden määrää ja kuntoa. Luostarin johtaja igumeni Hariton teki jatkosodan aikana itsekin kolme matkaa Laatokan Valamoon ja raportoi havainnoistaan sekä pääpiirteissään sanomalehdissä että yksityiskohtaisemmin luostarin veljestölle ja Kirkollishallitukselle. Igumeni Haritonin havaintojen mukaan luostarissa oli rikottu ikoneita, ristejä ja muita kirkollisia esineitä. Valamossa suurin talvisodan aiheuttama tuho oli kohdistunut ensisijaisesti sotilaskohteisiin, kun taas luostarin rakennukset olivat pääpiirteissään säilyneet suhteellisen vähäisin vaurioin. Aikalaistiedon mukaan syynä olisi ollut puna-armeijan kyvyttömyys tuoda riittävä määrä räjähdysainetta luostarisaarille. Tämä oletus perustuu ortodoksisen sotilaspastorin isä Aari Surakan lehtikirjoituksiin Aamun Koitossa ja Laatokka-lehdessä, hänen vierailtuaan Valamossa ja luostarin omistamassa Impilahden Syskysalmen skiitassa.²¹³ Talvisodan ilmapommitusten jäljet luostarissa eivät kuitenkaan tue Surakan oletusta. Valamoon pudotettiin runsaasti pommeja, mutta vaikuttaa siltä, että vihollisella oli myös tietoista tarkoitusta säästää rakennuksia tulevaa käyttöä varten. Talvisodan evakuoinneissa oli saatu talteen runsaasti luostarin arvokkaimpia ikoneita. Ne olivat kuitenkin useimmissa tapauksissa olleet

---

²⁰⁹ Alekski Perolan kertomus matkasta Valamon luostariin 26.-28.3.1942, KH § 17 s.54, OKHA; OKH VLJK:lle 30.3.1942, Eaa155/1942, VLA.

²¹⁰ VLJK:n ptk 19/23.9.1942, VLA.

²¹¹ Husso 2011, 69–70. Aleksander Zolotogorov (1884–1948) oli puolalais-venäläinen eversti, joka toimi Valamon luostarin palveluksessa 1920-luvulta saakka mm. kirjanpitäjänä ja taloudenhoitajana ja oli osallistunut luostarin evakuointiin.

²¹² Loikkanen 1973,240–241; Takala 2011, 38–40.

²¹³ Husso 2009,24; AK 11-12/1942, 80; Laatokka 2.4.1942. Husso ei mainitse aikaistiedon lähdettä, mutta se on löydettävissä mainituista Aamun Koiton ja Laatokka-lehden numeroista.

alun perin erillisiä, eivätkä varsinaisiin ikonostaaseihin kuuluneita ikoneita. Merkittävin poikkeus tästä menettelystä oli luostarin pääkirkko, jonka yläkirkosta irrotettiin ja evakuoitiin maaliskuussa 1940 ikonostaasin ensimmäisen ja toisen kerroksen ikonit kokonaisuudessaan. Lisäksi pääkirkon alakirkosta evakuoitiin pääalttarin ikonostaasi arvokkaine hopeariisoinen. Tiedossa on, että myös Johannes Kastajan skiitan ikonostaasia evakuoitiin osittain. Merkittävä määrä ikoniseinistä jäi kuitenkin jopa kokonaisina paikoilleen skiittojen kirkkoihin. Jatkosodan aikana luostarin kirkoista löydettiin 12 kokonaisena säilynyttä, joko ehjää tai osittain vaurioitunutta ikonostaasia. Kokonaan tai osittain ikonostaasi puuttui ainakin kuudesta kirkosta.²¹⁴ Ikonostaasien evakuointi olisi ollut vaivalloista ja aikaavievää, koska ikonien irrottaminen kehyksistään edellytti työkaluja, koska ikonien pakkausmateriaalista oli pulaa ja koska monet kirkot sijaitsivat kaukana pääluostarista vaikeiden kulkuyhteyksien päässä. Lisäksi luostarin irtaimiston evakuointi maaliskuussa 1940 oli pitänyt suorittaa valtavassa kiireessä, kuten edellä on käynyt ilmi.

Luostariin jääneet kirkonkellot olivat kiinnostaneet venäläisiä heidän isännöidessään Valamo välirauhan vuosina 1940–1941. Kelloissa oli arvometallia, jota oli mahdollista käyttää myös sotatarkoituksiin. Lisäksi venäläiset olivat kohdistaneet kelloihin nähtävästi tietoistakin vandalismia, koska niillä oli merkittävää uskonnollista symboliarvoa. Vain osa kelloista oli saatu talteen talvisodan evakuoinneissa, sillä ne olivat pääsääntöisesti hyvin painavia, kookkaita ja siksi vaikeasti siirrettäviä esineitä. Pääluostarin tornissa oli symbolisestikin merkittävä Suomen suurin kirkonkello, 16 tonnin painoinen Pyhän Andreaan kello, jota oli mahdotonta evakuoida. Venäläiset olivat talvisodan päätyttyä sahanneet kellosta kolmasosan pois, joten se ei ollut soittokuntoinen. Pääkirkon noin 30 kirkonkellosta oli tornissa ehjänä jäljellä vain toiseksi painavin Sunnuntaikello. Tarkastaessaan luostarin kirkkoja jatkosodan aikana igumeni Hariton seurueineen löysi yhteensä 13 ehjää kirkonkelloa ja suuren määrän rikkinäisiä kelloja. Monien kirkkojen kellotorneista puuttuivat kellot kokonaan. Smolenskin skiitan kellot oli kuitenkin saatu talvisodassa talteen ja evakuoitu, samoin joitakin pienehköjä kelloja pääluostarista ja Johannes Kastajan skiitasta.²¹⁵

Vuonna 1942 laadittu kalustoluettelo talvisodassa evakuoidusta luostarin omaisuudesta todistaa vakuuttavasti, että etenkin evakuoidun liturgisen esineistön määrä on poikkeuksellisen suuri ja että esineistö on myös taiteellisesti korkeatasoista sekä aineellisesti ja historiallisesti hyvin arvokasta.

---

²¹⁴ VLJK OKH: lle 4.12.1941, A9/1941, VLA; AK 39–40/1942, 334–337.

²¹⁵ VLJK OKH: lle 4.12.1941, A9/1941, VLA; AK 46/1941, 532–535; AK 39–40/1942, 334–337.

Luetteloja ovat tarkastelleet viime vuosina Suomen Ortodoksisen Kirkkomuseon tutkijat. Kalustoluettelon mukaan luostarin evakuoitu esineistö sisältää muinaismuistokokoelman ("Valamon museon") esineistön lisäksi 54 evankeliumikirjaa, 49 käsiristiä, 24 hopeista ja yhden kultaisen ehtoollismaljan "tarvikkeineen", 31 jälkiviinikauhaa, kuusi sakramenttilipasta, yhden ripityslippaan, yhden kultaisen ja 10 hopeista sekä neljä vaaleasta metallista valmistettua suitsutusastiaa ja 40 ikonilampukkaa.²¹⁶ Laatokan Valamossa olivat Suomen ortodoksisen kirkkokunnan hienoimmat kirkkotekstiilit: suuria pukusarjoja, runsaasti keisarillisia lahjoituksia sekä näyttäviä kulta- ja helmikirjontoja. Vuoden 1942 kalustoluettelon mukaan Valamosta evakuoitiin Heinävedelle 20 antiminssiä (ehtoollisen toimittamisessa tarvittavaa liinaa), yhdeksän hautakuvaa, viisi sakkosta eli piispan pukua asuineen, viisi mantiaa (piispan laahusviittaa), 374 felonaa (papin pukua) ja 1316 niihin kuuluvaa papin puvun osaa: epitraakiileja (papin kaulavaate), kuvevaatteita, vöitä ja päällyshihoja, 149 alusstikaria, 264 stikaria eli diakonin pukua, 133 oraria (diakonin asuun kuuluvaa liinaa), 221 alttari- ja analogipöytien (vinopöytien) tekstiiliä, 59 sarjaa ehtoollispeitteitä, 24 kenotafin (muistoarkun) peitettä, 108 mattoa ja 16 piispallista kotkamattoa. Kalustokirjaa kirjoitettaessa useita laatikoita oli vielä purkamatta, esimerkiksi koristetyynyjä ja käsipaikkoja ei ole merkitty lainkaan kirjaan. Todennäköisesti näiden lisäksi Valamon tekstiileitä päätyi evakuoinnissa myös kirkkokunnan keskusvarastoon Kuopioon ja muualle Kanta-Suomeen.²¹⁷ Vähäisiä määriä Valamon liturgista esineistöä päätyi jo sota-aikana myös muille tahoille kuin luostariin tai kirkkomuseoon. Igumeni Haritonin päätöksellä sotilasviranomaisille lahjoitettiin kiitokseksi avusta joitakin esineitä. Arkkipiispa Paavali on huomauttanut, että jonkin verran pienempää esineistöä on vieläkin evakkomatallaan, sillä evakuoinnissa auttaneen joukko-osaston miehet pyrkivät valvonnasta huolimatta omin lupineen hankkimaan sotamuistoja luostarista.²¹⁸

Millä kriteereillä ja missä tärkeysjärjestyksessä luostarista oli kirkollisia esineitä evakuoitu? Taidehistorioitsija Katariina Husso toteaa, että kun kirkkoja Karjalassa sodan vuoksi evakuoitiin, pakattiin hädässä matkaan vain se, mikä jumalanpalvelusten kannalta on välttämätöntä: ehtoollisastiastot, antiminssit ja reliikit. Ikoneita otettiin mukaan vain, jos tilaa jäi. Kriteerinä oli Husson mukaan liturginen käyttö ja siihen liittyvä pyhyys, ei niinkään esineiden taidehistoriallinen tai antikvaarinen arvo. Liturgisesta näkökulmasta tärkeimpiä olivat pyhän ehtoollisen toimittamiseen

---

²¹⁶ Sturm 2011, 210.

²¹⁷ Säppi 2011, 249.

²¹⁸ Isaakin raportti, 5–6, A17/1940, Ea153, VLA; *Ortodoksinen Kulttuuri* 2/1984, 30. Ylidiakoni Heikki Makkosen mukaan arkkipiispan pukuvastossa on jonkin verran ehtoollispeitesarjoja, joista puuttuu ns. suuri ehtoollispeite. Oletettavasti sotilaat olivat Valamoa evakuoitaessa ottaneet pöytäliinaksi sopivia ehtoollispeitteitä omin luvuin sotamuistoiksi. (Heikki Makkosen päiväamäton suullinen tiedonanto 1990-luvulla)

liittyvät esineet, tekstiilit ja reliikit. Juuri tästä syystä Valamon kirkkoista kerättiin talvisodan aikana kaikki antiminssit (reliikkeineen), koska ilman antiminssiliinaa ehtoollista ei toimiteta.²¹⁹ Nähtävästi otettiin mukaan myös helposti kuljetettavaa omaisuutta, kuten pienikokoisia ja erityisen arvokkaita esineitä. Reliikit kerättiin mahdollisimman monesta kirkosta arkkipiispan antaman ohjeen mukaan niiden suuren hengellisen arvon vuoksi. Ikoneita jäi runsaasti evakuoimatta siksi, että ne usein olivat kookkaita, kiinni ikonostaasissa ja siksi vaikeita irrottaa ja kuljettaa. Paljon esineistöä oli pakko jättää Valamoon, koska esineet sijaitsivat kaukana pääluostarista skiitoissa, joihin pääsy kiireisessä tilanteessa ja sotatalven 1940 pakkassäässä oli varsin vaikeaa. Pääluostarin esineistöä evakuoitiin lähteiden mukaan varsin kattavasti, kun taas syrjäisemmät ja pääluostarista kaukana sijaitsevat skiitat jäivät osittain tai jopa lähes kokonaan evakuoimatta.

Valamoon jäänyttä esineistöä venäläiset siirsivät talvisodan jälkeen omien tarkoitustensa mukaan jossain määrin luostarisaaressa ulkopuolelle. Syyskuussa 1940 Valamosta siirrettiin Leningradiin kirjoja ja luostarin arkistoa, sekä Eremitaasin kokoelmiin joitakin taideteoksia. Lähteiden perusteella ei luostarissa ollut erillistä sotasaalisvarastoa, vaan esineet on otettu talteen yksittäin.²²⁰ Vuonna 1943 selvisi, että venäläiset olivat siirtäneet Viipurin Maakunta-arkistoon Valamon luostarin asiakirjoja peräti 30 hyllymetriä.²²¹ Tiedossa ei ole, siirrettiinkö nämä asiakirjat jatkosodan aikana edelleen turvaan Heinäveden Uuteen Valamoon vai jäivätkö ne Viipuriin.

Valamon evakuoinnin onnistumista voidaan verrata myös kahden muun Moskovan rauhassa luovutetulla alueella sijainneen luostarin, Konevitsan ja Lintulan evakuointiin. Nämä luostarit olivat ortodoksiselle kirkkokunnalle hengellisesti tärkeitä. Konevitsalla ja Valamolla oli lisäksi tiettyjä yhtäläisyyksiä: molemmat olivat miesluostareita, sijaitsivat Laatokan saarella ja kummallakin kilvoituspaikalla oli keskiajalle saakka ulottuva historia. Konevitsan luostari oli kuitenkin pienempi ja vaatimattomampi kuin Valamo, ja Konevitsan evakuointia talvisodassa helpotti melko lyhyt, vain kolmen kilometrin mittainen etäisyys mantereesta.

Konevitsan luostaria evakuoitiin merkittävästi jo ennen talvisodan syttymistä syksyllä 1939. Kirkollishallituksen kehotuksesta arvokkain osa luostarin kirkkokalustoa tuli pakata evakuointia

---

²¹⁹ Husso 2009, 25.

²²⁰ Takala 2017, 170–172.

²²¹ Viipurin Maakunta-arkisto Valamon Luostarille 8.6.1943, A 16/1943, VLA.

varten. Esineitä pakattiin puulaatikoihin kirkkoesinevarastosta ja museosta, mutta kirkot jätettiin koskemattomiksi. Esineet siirrettiin moottoriveneellä Käkisalmeen, ja sieltä edelleen talvisodan aikana Kuopioon. Munkit jäivät sodan ajaksi Konevitsaan, jonka pääluostari ja skiitat säilyivät pääosin vaurioitumattomina. Sotilasviranomaisten käskystä veljestö jätti luostarin 12.3.1940. Hevoset veivät kaikki 31 veljeä mantereelle, josta heidät kuljetettiin junalla Jyväskylään ja sieltä edelleen autolla ja hevosella Konevitsan veljestölle määrättyyn sijoituspaikkaan Kannonkosken lähelle Huopanankosken Terälän kansakoululle. Munkkien lähdettyä Konevitsasta saarelle saapui luostarin veljestöön kuulunut asevelvollinen pappismunkki Johannes (Matsi), joka sai avukseen kymmenkunta sotilasta. Vielä viime tingassa ennen venäläisten tuloa he pakkasivat kiireesti lisää kirkkokalustoa. Paljon arvokasta esineistöä jäi saarelle, mm. koko 8000 niteen kirjasto. Pyhäkköihin jäivät täydet ikonostaasit ja kirkonkellot. Vain Kazanin skiitasta onnistuttiin saamaan kirkonkellot mukaan.²²² Yhtäläisiä piirteitä verrattuna Valamon evakuointiin olivat Konevitsassa armeijan apu, sekä veljestön evakuoiminen samoille seuduille Keski-Suomeen. Huomionarvoista on myös, että Konevitsan esineistöä saatiin talteen melko kattavasti, kuten Valamossakin.

Lintulan nunnaluostari oli toiminut Karjalan Kannaksen Kivennavan pitäjässä vuodesta 1895 lähtien. Luostarin sijainti lähellä valtakunnanrajaa vain noin 50 kilometrin päässä Leningradista oli ongelmallinen sodanuhan vallitessa. Lintulan luostarin sisaristo evakuoitiin jo ennen talvisodan syttymistä lokakuussa 1939. Luostarista evakuoitiin kolmessa erässä yhteensä 47 henkilöä. Heidät kuljetettiin läheisen Terijoen kautta junalla Joroisten Maaveden kylään, mukanaan vain käsimatkatavarat ja muonaa viideksi vuorokaudeksi. Luostarin ja kirkon irtaimisto jäi miltei kokonaan Kivennavalle. Vuoden 1940 aikana sisaristo joutui muuttamaan kolme kertaa, ensin Juvan Maivalaan, maaliskuussa Luhangan Judinsalon saareen ja kesällä 1940 Kuhmalahdelle, jossa nunnat asuivat lähes kuuden vuoden ajan, kunnes vasta keväällä 1946 saivat pysyvän kodin Heinäveden Palokin kylästä.²²³ Perimätiedon mukaan Lintulasta evakuoitiin vain yksi esine, Jerusalemin Jumalanäidin ikoni. Todellisuudessa mukaan otettiin vähäisessä määrin muitakin esineitä. Koska tarkoitus oli palata luostariin vajaan viikon sisällä, jätettiin evakuoimatta mm. reliikit ja merkittävät ikonit. Mutta evakkomatkasta tuli lopullinen, ja sisaristo aloitti elämänsä vieraissa oloissa Kivennavalta säilyneiden kahden ehtoolliskaluston, yhden suitsutusastian, yhden papin puvun, yhden antiminssin, kahden hopeisen käsiristin ja yhden evankeliumikirjan turvin. Lintulasta otettiin mukaan

---

²²² Arseni 1993, 110–113.

²²³ Kemppi & Savinainen 1998, 163–167.

vain kaksi melko kookasta ikonia. Luostarin kaksi kirkkoa jäi lähes koskemattomana Kivennavalle, ja ne tuhoutuivat täysin talvisodassa.²²⁴

Kun verrataan Valamon luostarin asukkaiden ja esineistön evakuointia Konevitsan ja Lintulan luostarien evakuointiin talvisodassa, huomattaviakin eroja on havaittavissa. Kaikkien luostarien asukkaat saatiin tosin kokonaisuudessaan evakuoitua. Lintulan nunnaluostari joutui luostareista eniten sodan tuhojen kohteeksi maantieteellisen ja strategisen sijaintinsa vuoksi, ja käytännössä luostari materiaalisessa mielessä jäikin lähes kokonaan evakuoimatta. Konevitsan munkkiluostarin evakuointi onnistui paremmin, joskin ongelmia aiheutti Valamon lailla luostarin sijainti saarella. Konevitsan kirkkoesineistöä saatiin kuitenkin merkittävästi talteen. Kolmesta luostarista Valamo oli suurimpana ja merkittävimpanä saanut esineistön evakuoinnin suhteen valtiiovallan erityishuomion ja siksi huomattavan määrän armeijan konkreettista apua. Tämä lienee johtunut siitä, että viranomaisten tiedossa oli luostarin omistamien kirkollisten esineiden poikkeuksellisen suuri määrä ja taidehistoriallinen arvo.

Valamon luostarin johto oli suuresti huolissaan veljestön tulevaisuudesta saatuaan viimeistään kesäkuun 1940 alussa tietää, että luostari jäisi Karjalan siirtoväen korvauslain ulkopuolelle. Siksi luostari laati pian ensimmäisen virallisen anomuksen sotakorvauksesta. Anomus laadittiin samanaikaisesti, kun luostari päätti ostaa Heinäveden Papinniemen tilan uudeksi kodikseen. Luostarin johto vetosi siihen, että veljestön riippuvuus luostarista ja sen taloudellisesta asemasta on välittömämpi kuin seurakuntien jäsenten ja että luostarin lähes 200 veljestä jo 165 oli varsin iäkkäitä. Luostarin johdon mielestä lakiehdotuksessa ei ollut noudatettu tasapuolisuutta ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Luostaria olisi ollut anomuksen mukaan kohdeltava samoin kuin tavallista siirtoväkiperhettä. Luostarin ensimmäinen tehtävä veljestön ja irtaimiston evakuoimisen jälkeen oli löytää uusi koti, jossa veljestö voi munkkilupauksensa mukaisesti tehdä työtä ja kilvoitella. Tämän kodin tuli turvata veljestön jokapäiväinen toimeentulo ilman ulkopuolista apua. Jäljellä olevan rahastonsa turvin luostari kykenisi hankkimaan tyydyttävän maatilan rakennuksineen. Maatilalla olisi suoritettava huomattavia korjauksia ja lisärakennuksia, jolloin luostarin rahavarat sulaisivat kokonaan. Jos luostari ei mitään korvauksia suunnattomista menetyksistään tulisi saamaan, hankittavan omaisuuden hinta määräytyisi kokonaan toisin, kuin jos luostari maata ostaessaan olisi samassa asemassa kuin muukin siirtoväki. Luostari katsoi oikeudenmukaiseksi saada korvauksen

---

²²⁴ Thomenius 1998, 127,138.

yleisten kriteerien mukaisesti, eikä siten, että vain luostarin vähäiset velat maksetaan. Jos luostaria käsiteltäisiin laissa yhdenvertaisena yksittäisen henkilön kanssa, olisi luostarin saaman korvauksen maksimimäärä anomuksen mukaan miljoona markkaa ja muussa tapauksessa korkeintaan viisi miljoonaa. Todellisuudessa lakiehdotuksen mukaiset korvausmäärät olisivat olleet pienempiä kuin mainitut maksimimäärät, mutta niitä voisi luostari käyttää hankkiessaan itselleen uuden sijoituspaikan ja siten turvata vastaisen elämänsä välttämättömimmät tarpeet. Kun Valamon luostarin kokonaismenetykset julkisen valvonnan alaisen kirjanpidon mukaan arvioitiin yhteensä ainakin 225 miljoonaksi markaksi, olisi luostarin saama korvaus vain vajaa prosentti menetyksistään, jos se olisi saanut lakiehdotuksen mukaiset maksimikorvaukset. Luostarin saama korvaus sellaisenakin, mihin luostari katsoi olevansa moraalisesti oikeutettu, olisi ensiarvoisen tärkeä apu. Mikäli ei voitaisi luostarille myöntää enempiä korvauksia kuin lakiehdotus lupaa, olisi anomuksen mukaan kuitenkin luostarin uuden maaomaisuuden hankkimista siten helpotettava, että maaomaisuuden ostohinta määrättäisiin niiden perusteiden mukaan, joita siirtoväki asutuksessaan saa hyväkseen.²²⁵

Ennen sotaa vuonna 1939 Valamon luostari oli omistanut Karjalassa 5.964 hehtaaria maata, 230 rakennusta, 14 kirkkoa ja 18 rukoushuonetta. Vuoden 1939 alussa luostarilla oli ollut rahavaroja noin 6,3 miljoonaa markkaa. Tuolloin luostarissa asui 242 miestä ja 19 naista.²²⁶ Luostari menetti Moskovan rauhassa 1940 kaiken kiinteän omaisuutensa, osan kirkkojen ja rukoushuoneiden sisustuksesta ja irtaimistosta, suuren osan museon omaisuudesta ja kolmasosan (noin 10.000 nidettä) kirjastostaan. Lisäksi luostari menetti kaikkien taloushaarojensa, käsityöverstaittensa, hotellinsa ja laivojensa kaluston ja irtaimiston sekä kauppansa kaikki tavarat. Luostari oli joutunut talvisodan aikana myös pakkoluovuttamaan armeijalle suuren osan ruokavaroistaan ja vaatevarastoistaan. Evakuoinneissa oli saatu talteen vain pääluostarin kirkkojen ja kirkkopuvuston irtaimisto pääosin, osa museon omaisuudesta, 2/3 kirjastosta sekä osa käyttämätöntä ruokatarvevarastoa. Maaliskuun 1940 evakuoinnissa pelastettu omaisuus osittain vahingoittui ja osa ruokatarpeista hävisi, mistä saatiin korvaus vain sotaa edeltävien hintojen mukaan. Kaikkiaan saatiin luostarin laskeman arvion mukaan omaisuutta pelastetuksi 2.837.000 mk arvosta. Tästä arvioitiin pelastetun kirjaston, kirkkopuvuston ja kirkkoesineiden osuudeksi yhteensä 2.510.300 mk. Moskovan välirauhansopimuksen hetkellä oli luostarilla rahastoja yhteensä 5.984.000 mk. Näistä varoista luostari suoritti Papinniemen tilan

---

²²⁵ Virallinen anomus koskien luostarin sotakorvausta 5.6.1940, A15/1940, VLA.

²²⁶ Igumeni Hariton KH:lle 25.7.1942, A 54/1942, OKHA. Varsinaisen veljestön lisäksi Valamossa asui vuonna 1939 vakituisesti noin 50–60 henkeä, jotka olivat joko palkallisessa tai talkootyösuhteessa luostariin. Luostarin ilmoittamaan asukkaiden lukumäärään ei ole laskettu rannikkotyöstön patteriston henkilökuntaa perheineen.

hintana 2.885.000 mk ja käytti hankkimansa tilan kunnostukseen vuosina 1940–1941 lisäksi noin miljoona markkaa. Tähän aikaan oli luostarilla saatavia 2.770.000 mk, mikä koostui lähinnä talvisodan aikaisista laivojen, hevosten ja elintarvikkeiden pakko-otoista aiheutuneesta valtion korvauksesta. Moskovan rauhansopimuksen vuoksi Neuvostoliitolle luovutetusta kiinteästä ja irtaimesta omaisuudesta maksettavaa korvausta varten luostari esitti valtiolle peräti 223.746.000 mk korvauslaskelman. Anotun korvauksen todennäköisesti realistinen määrä kertoo luostarin Karjalaan jääneestä mittavasta aineellisesta omaisuudesta. Sanomalehti uutiset luostarille koituneiden vahinkojen määrästä ja korvaushakemuksista muistuttivat kuitenkin Valamon rikkauksista ja liioittelivat sodassa pelastetun irtaimiston määrää. Eduskunta päätti lopulta antaa kolmelle talvisodassa menetetyille ortodoksiselle luostarille, Valamon, Konevitsan ja Lintulan luostareille korvausta yhteensä vain 15 miljoonaa markkaa, mistä Valamon luostarille olisi tullut noin viisi miljoonaa markkaa. Korvauksen määrässä on erikoista se, että jokainen luostari olisi saanut saman verran korvausta, vaikka luostarit aineellisen omaisuutensa määrän ja asukkaattensakin määrän osalta olivat hyvin erilaisia. Tätä korvausta ei kuitenkaan koskaan maksettu, sillä jatkosodassa Valamon saariston takaisin valtaaminen muutti tilanteen syyskuusta 1941 lähtien täysin, kun luostari sai takaisin hallintaoikeuden talvisodassa menetettyyn kiinteään omaisuuteensa.²²⁷ Luostarin kiinteälle ja irtaimelle omaisuudelle talvi- ja jatkosodan takia aiheutuneet vahingot olivat luostarin oman arvion perusteella vuoden 1939 hintatason mukaan laskettuna 30.404.000 mk. Tässä summassa ei ollut otettu huomioon tuhoutuneita arvometalleja ja taideteoksia.²²⁸ Luostari oli laskelmissaan tuonut esiin myös sen, että evakuoinnissa talteen saadusta, noin 22 miljoonan markan arvoisesta omaisuudesta suurimman osan muodostivat osittain pelastettu kirjasto sekä kirkkopuvusto ja kirkkokalusto, joilla oli lähinnä historiallista arvoa. Luostari korosti useissa yhteyksissä, että nämä esineet eivät ole lainkaan kauppatavaraa, vaan ne on säilytettävä sukupolvesta toiseen niiden varsinaisessa tarkoituksessa.²²⁹ Useimpien kirkkoesineiden osalta kyse oli myös siitä, että ne oli alun perin saatu lahjoituksena, ja niillä oli liturgisina esineinä käytännöllinen funktio luostarin jumalanpalveluksissa ja lisäksi hengellistä arvoa. Tämän vuoksi esineiden myynti oli luostarin näkökulmasta katsottuna täysin epärealistinen ja myös eettisesti arveluttava ajatus, mitä ulkopuoliset tahot eivät ymmärtäneet.

Henkisenä prosessina Laatokan Valamon menetys oli ollut veljestölle suuri tragedia, joka pakotti arvioimaan koettua murroskautta ja sen seurauksia. Millä tavoin Valamon veljestö itse arvioi

²²⁷ Igumeni Hariton OKH:lle 25.7.1942, A 14/1942, VLA.

²²⁸ Igumeni Hariton OKH:lle 15.12.1943, A 22/1943, VLA.

²²⁹ VLJK KH:lle 24.19.1940, A65/1940, OKHA.

kokemansa sodan murroksen vaikutuksia? Ja kuinka tuli tulkita luostarin toiminnan siirto Laatokalta Kannonkosken kautta Heinävedelle? Jatkoiko luostari yhteisönä historiaansa uudessa maantieteellisessä paikassa vai perustettiin Heinevedelle kokonaan uusi luostari? Viranomaisten tulkinta tässä kysymyksessä oli se, että luostaria ei perustettu uudestaan, vaan se juridisessa mielessä jatkoi entistä olemassaoloaan uudessa sijaintipaikassa. Veljestö tulkitsi sodan ja siirtolaisuuden merkityksen omista lähtökohdistaan käsin ensisijaisesti hengellisenä kokemuksena. Luostarin johtaja igumeni Hariton arvioi jatkosodan aikana pariin otteeseen sodan merkitystä johtamansa luostarin elämään. Omin silmin nähty ensivaikutelma hävitetyistä luostarista kirvoitti hänet pessimistisessä sävyssä kirjoittamaan: ” *Tuntuu siltä kuin äärimmäinen jumalattomien vimma, tuntien valtansa lopun, olisi täällä rajuimmin esiintynyt, tuhoten ja hävittäen kaiken sen, mikä puhui Kristuksesta, pyhydestä ja iankaikkisuudesta. Kun ajattelee entistä talon vaurautta ja vertailee nykyiseen, haavoja täynnä olevaan tyhjiyteen, niin väkisin tulee ajatuksiin Vapahtajan esittämä vertaus laupiaasta Samarialaisesta, miten vaeltava Jerikosta Jerusalemiin joutui rosvojen käsiin, jotka löivät häntä, ottivat häneltä kaikki ja jättivät hänet virumaan tien viereen puolikuolleena. Samoin on lyöty vanha vieraanvarainen Valamo.*”²³⁰ Näistä isä Haritonin ajatuksista kuultaa pessimismi ja syvä suru vallitsevan tilanteen vuoksi, ja hän tulkitsee näkemäänsä hengellisin kielikuvin ja vertauksin omista lähtökohdistaan käsin.

Sodan jatkuessa igumeni Hariton kuitenkin arvioi tilannetta positiivisemmin ja pyrki näkemään sodassa jopa hyviä puolia. Vielä syksyllä 1943 hän ilmeisimmin uskoi Valamon palaavan takaisin pysyvästi luostarin omistukseen ja kirjoitti toiveikkaasti: ” *Sota on luostarille eduksi. Tämä saattaa tuntua oudolta, mutta sota palautti osittain hiljaisuuden ja yksinäisen rauhan, jotka ovat luostareille ominaisia. Turistien hälisevä joukko on hävinnyt ja sen mukana halpahintainen markkinahumu ja alhainen uteliaisuus, jotka ovat turismin varjopuolia. Todella, maailmasta lähteneet ja yksinäisyyttä etsivät luostariveljet viihtyisivät paremmin tässä ilmapiirissä kuin rauhanaikaisessa. On tuskallista katsella sodan hävityksiä ja tietoisesti ilkeävaltaista pyhyden häväistystä, mutta luostarin pyhyden ja puhtauden koskemattomuus on säilynyt.*”²³¹

Kun Laatokan Valamo lopullisesti oli menetetty, oli tarpeen arvioida luostarin asemaa myös juridisessa mielessä ja historiallisen jatkumon legitimoimana yhteisönä, eikä vain fyysisenä ja maantieteellisenä paikkana. Tästä näkökulmasta igumeni Hariton arvioi myös luostarin juridista

---

²³⁰ VLJK OKH: lle 4.12.1941, A9/1941, VLA.

²³¹ AK 19/1943, 313.

asemaa: ”*Luostaria ei ajatella vain rakennuksina ja maa-alueina, jotka menetimme sodassa, vaan yhteisönä, joka on luostarisäännön yhteen liittävä ja itse valitsemansa igumenin johtama. Se ei ole hajonnut siksi, että menetti omaisuutta, vaan jatkaa olemassaoloaan ja toimintaansa. Luostaria ei liitä yhteen paikka, vaan Jumalan palvelemisen ajatus. Luostariamme nimitettiin paikan mukaan Valamoksi, mutta ydinajatusta ilmaisee nimessä Kristuksen Kirkastuminen. Tämä on otettu huomioon, sillä hallitus antoi luvan maan hankkimiselle*”²³²

Heinäveden Valamo ei siten ollutkaan täysin uusi luostari, vaan maantieteellinen paikka, jossa vanha historiallinen luostariyhteisö jatkoi elämäänsä valtiiovallan antamalla luvalla. Asian juridinen arviointi oli hyvin tärkeä, sillä Suomen uskonnonvapauslaki kielsi uusien luostarien perustamisen.²³³ Luostari ei igumeni Haritonin tulkinnan mukaan ollut kuitenkaan vain hallinnollinen laitos, vaan kilvoittelijoiden elävä hengellinen yhteisö. Koska luostarissa perinteisesti sen johtajalla on suuri valta sekä käytännöllisessä että moraalisisessa mielessä, on todennäköistä, että myös kilvoituselämää viettävä veljestö jakoi tämän johtajansa näkemyksen. Hengellisestä näkökulmasta kyseessä oli *Kristuksen Kirkastumisen luostari*, joka jatkoi toimintaansa uuteen maantieteelliseen paikkaan siirtyneenä. Heinäveden luostarille annetulla nimellä *Uusi Valamo* oli kuitenkin looginen perustelu, sillä Vanha Laatokan Valamo oli toimivana luostarina sodan vuoksi kuollut.

5 LAATOKAN SAARILTA HEINÄVEDEN PAPINNIEMEEN

Valamon luostariveljestön evakkotaival talvisodan pommitusten moukaroimasta Laatokan Valamosta Kannonkosken kautta Heinävedelle oli raskas ja monivaiheinen. Venäjänkielisen ja iäkkään veljestön sopeutuminen sodasta rauhaan ja uusiin olosuhteisiin oli pitkä ja vaivalloinen matka, joka on yksi monista luvuista Karjalan kansan sodanaikaisen siirtolaisuuden suuressa kertomuksessa. Laatokan Karjala ja Valamon luostari saari kuuluivat sotatoimialueeseen talvisodan syttymisestä lähtien ja joutuivat Neuvostoliiton aktiivisten sotatoimien kohteeksi, joten luostarin asukkaiden evakuointi oli heidän turvallisuutensa takia välttämätön toimenpide. Puna-armeijan Valamoon kohdistamien ilmapommitusten pääsyynä oli Suomen rannikkotykkösten laajamittainen läsnäolo ja toiminta Valamon saaristossa varsin lähellä Laatokan pohjoispuolista maarintamaa.

---

²³² Shevtshenko 2017, 292–293.

²³³ 11§, [Uskonnonvapauslaki 267/1922 - Säädökset alkuperäisinä - FINLEX®](#).

Luostarin evakuointi prosessina oli kaksijakoinen. Se käsitti yhtäältä luostarin asukkaiden: veljestön, saarella asuvan siviiliväestön ja poikakodin oppilaiden evakuoinnit talvisodan kynnyksellä ja sodan aikana. Toisaalta Valamon evakuointiin kuului luostarin poikkeuksellisen arvokkaan materiaalsen omaisuuden pelastaminen, suojeleminen ja kuljettaminen turvaan sodan hävitykseltä.

Valamon saaristo oli sotilasstrateginen kohde, jonka puolustuksellinen merkitys oli ymmärretty jo Suomen itsenäistyessä. Luostarin johdon mielipidettä kysymättä oli Valamoon jo vuonna 1918 perustettu rannikkotykistön varuskunta. Kahden vuosikymmenen aikana luostarin ja armeijan rinnakkainelo ja yhteistoiminta olivat vakiintuneet, joskaan yhteiselo ei aina ollut särötöntä. Sodanuhan kasvaessa syksyllä 1939 paikalliset rannikkotykistön sotilasviranomaiset olivat tunteneet venäläissyntyistä luostariveljestöä kohtaan ennakkoluuloa ja pitäneet sitä jopa poliittisesti epäluotettavana. Talvisodan syttyessä neuvostoarmeijan tiedossa oli Valamon saariston asema Suomen rannikopuolustuksen tärkeänä tukikohtana ja Laatokan pohjoispuolisen maarintaman tukialueena. Tämä oli syynä siihen, että luostari koki talvisodan aikana ainakin 22 ilmapommitusta. Toistuvat pommitukset vaikeuttivat luostarin toimintaa ja lopulta tekivät sen hengenvaaralliseksi. Pommituksista huolimatta luostarin johdon tavoitteena oli mahdollisimman normaalin luostaritoiminnan jatkaminen Valamossa myös sotatilan vallitessa. Suomen sotilasviranomaiset olivat luostarin asukkaiden turvallisuudesta kuitenkin toista mieltä, sillä he ymmärsivät, kuinka vaikeaa ja vaarallista olisi Valamon iäkkäiden asukkaiden evakuointi hätätilanteessa noin 40 kilometrin matkalla Laatokan yli mantereelle lähimpien rautatieyhteyksien luokse. Siksi luostariveljestö evakuoitiin viranomaisten määräyksestä ja luostarin johdon mielipidettä kysymättä mantereelle Lahdenpohjaan useassa erässä talvisodan aikana. Joulukuussa 1939 evakuoitiin laivakuljetuksena Valamosta siellä oleskellut siviiliväestö, luostarin Poikakodin asukkaat sekä varsinaisesta veljestöstä Suomen kansalaisuutta vailla olleet sekä sairaat ja iäkkäimmät veljestön jäsenet. Poikakodin noin 30 alaikäistä oppilasta, samoin kuin noin 20 iäkästä venäläissyntyistä naista oli luostarin huollettavana ja sen vastuulla. Kriisiajan taloudellisten ongelmien vuoksi luostari jo talvisodan aikana joutui lakkauttamaan Valamon Poikakodin, mikä päätös vaikutti luostariveljestön ikärakenteeseen tulevina vuosikymmeninä. Helmikuun alkupäivinä 1940 evakuoitiin armeijan kuorma-autoilla jäätietä myöten luostarista suurin osa Suomen kansalaisiin kuuluneista veljestön jäsenistä, ja varsinainen luostaritoiminta Valamossa samalla päättyi kokonaan 6. helmikuuta 1940. Kaikki veljestön evakuoinnit tapahtuivat Laatokan länsirannalla sijaitsevan Lahdenpohjan kauppalan kautta rautateitse uuteen viranomaisten määräämään sijoituspaikkaan Kannonkoskelle Keski-Suomeen. Erityinen piirre luostarin veljestön evakuoinneissa oli se, että ensimmäiseksi Valamosta kuljetettiin viranomaisten määräyksestä ne veljestön jäsenet, jotka eivät olleet virallisesti Suomen

kansalaisia. Syynä tähän saattoi olla se, että ensimmäiseksi evakuoitujen katsottiin mahdollisesti olevan vailla lähes täysin venäjänkielisinä sota-ajan oloissa poliittisesti epäluotettavia.

Tilapäismajoituksessa Kannonkoskella evakuoitu luostariveljestö joutui asumaan ahtaissa, vaatimattomissa ja henkisesti rasittavissa oloissa useille etäällä toisistaan sijaitseville kansakouluille majoitettuna osittain jopa puolitoista vuotta. Pian talvisodan päätyttyä luostarin johto kuitenkin ryhtyi aktiivisesti ja oma-aloitteisesti etsimään uutta pysyvää kotia. Tässä etsinnässä luostarin johto sai henkilösuhteittensa turvin merkittävää apua useilta kansanedustajilta ja jopa tasavallan presidentti Kyösti Kalliolta. Luostari oli menettänyt kaiken kiinteän omaisuutensa Karjalassa, mutta maatilain oston teki mahdolliseksi luostarin omien kotimaisten pankkitalletusvarojen olemassaolo. Näin Heinäveden Papinniemen kartanoon syntyi kesäkuusta 1940 alkaen Uusi Valamo, jossa ikääntyvä ja harvoneva venäjänkielinen veljestö saattoi Karjalassa sijainneen mittavan omaisuutensa menettämisestä huolimatta jatkaa luostaritoimintaa, tosin entistä merkittävästi vaatimattomammassa puitteissa. Uuden luostarin alkutaivalta hankaloittivat kuitenkin erimielisyydet Siirtoväen Huollon Keskuksen ja muiden viranomaisten kanssa luostarille kuuluvista taloudellisista korvauksista. Viranomaisten oli vaikea ymmärtää, että noin 180 henkeä käsittäneessä veljestössä oli huomattavasti sairaita, vanhoja ja työkyvyttömiä jäseniä, ja ettei luostarin toiminta perustunut palkkatyöhön samalla tavoin kuin yhteiskunnassa yleensä oli asianlaita. Sotakorvausprosessia mutkisti myös Valamon takaisinvaltaus jatkosodan aikana. Veljestö olisi tuolloin halunnut palata takaisin Laatokan Valamoon, mutta viranomaiset eivät turvallisuussyistä antaneet lupaa veljestön laajamittaiseen paluuseen sotatoimialueelle niin kauan kun sotatila jatkui. Tilanne muuttui pysyvästi syksyllä 1944, kun Valamon saaristo veljestön suureksi pettymykseksi menetettiin lopullisesti Neuvostoliitolle. Sodassa menetetyistä omaisuudesta luostari ei koskaan saanut täysimittaista korvausta. Tähän ratkaisuun vaikutti sitkeä ja laajalle levinnyt myytti luostarin aineellisesta rikkaudesta. Asiaa arvioineet päättäjät eivät ymmärtäneet, että luostarin sodassa talteen saama määrällisesti suuri ja mittaamattoman arvokas irtaimisto ei suinkaan ollut kauppatavaraa, vaan hengellistä ja kulttuurista perintöomaisuutta. Luostarin taloudelliseen asemaan vaikutti ennen kaikkea se, että sen mittava kiinteä omaisuus oli sodassa kokonaan menetetty. Kysymys Valamon luostarin kamppailusta taloudellisesta toimeentulostaan kytkeytyy osittain myös ns. Kanoniseen kriisiin, jossa Valamon luostari ajautui vuosina 1945–1957 Moskovan patriarkaatin alaisuuteen.

Henkisenä murroksena talvisota ja evakuointi kotisaarelta olivat Valamon luostariveljestölle äärimmäisen raskas kokemus. Tässä mielessä veljestö koki samaa tuskaa kuin muukin kotinsa jättänyt Karjalan väestö. Veljestön evakkotiessä oli kuitenkin erityispiirteitä, joiden vuoksi heidän asemansa oli erilainen verrattuna tavallisiin siirtolaisperheisiin. Munkit olivat tottuneet vaatimattomaan elämään, mutta olivat eläneet yhteisesti omistamassaan luostarissa fyysisesti ja maantieteellisesti erillään maallisesta yhteiskunnasta, osa heistä jo vuosikymmenten ajan. Sodan aiheuttama elinympäristön muutos oli totaalinen ja dramaattinen: juhlalliset puitteet vaihtuivat vaatimattomaan yhteismajoitukseen, ja kielimuuri venäjänkielisten munkkien ja ympäröivän täysin suomenkielisen kyläyhteisön välillä korostui ensin Kannonkoskella ja myöhemmin myös Heinävedellä. Veljestön kaipaus takaisin Laatokan Valamoon oireili jo sota-aikana ja sen jälkeen eri tavoin uusissa olosuhteissa, mikä on myös erillisen tutkimuksen arvoinen aihe. Nähtävästi suurilta konflikteilta luostarin ja ympäröivän yhteiskunnan interaktiossa kuitenkin vältyttiin sota-aikana. Säilyneet muistot Valamon veljestön vaiheista Kannonkoskella kertovat kahden kulttuurin kohtaamisesta. Noin 200 hengen suuruisen venäjänkielisen veljestön saapuminen pienelle paikkakunnalle herätti huomiota, sääliä ja myötätuntoa paikallisissa asukkaissa. Kielimuuri ja veljestön elintavat, jotka poikkesivat keskisuomalaisen maalaisyhteisön tavoista, aiheuttivat ajoittain väärinkäsityksiä. Valamolaisen oleskelu Kannonkoskella jäi muistoihin erityisenä jaksena seudun lähihistoriassa.

Talvisodan vuoksi tapahtui myös Valamon luostarin irtaimen omaisuuden laajamittainen evakuointi. Luostarin irtaimisto oli poikkeuksellisen arvokasta, suureksi osaksi tsaarinvallan aikana lahjoituksina saatua, enimmäkseen liturgiseen käyttöön tarkoitettua kirkollista esineistöä. Esineistö oli taiteellisesti korkeatasoista ja rahalliselta arvoltaan mittaamatonta. Kirkkoesineiden lisäksi omaisuuteen kuului runsaasti kirkonkelloja, talousirtaimistoa ja noin 29.000 niteen kirjasto. Valamo oli aikanaan kuulunut suurimpiin luostareihin Venäjällä ja oli ollut hallitsijaperheen ja varakkaiden kauppiaiden suosiossa. Irtain omaisuus oli karttunut vähitellen 220 vuoden ajanjaksona, jonka luostari oli yhtäjaksoisesti Valamon saaristossa samalla alueella toiminut. Talvisodan syttyessä niin Suomen hallitus kuin korkeimmat sotilasviranomaisetkin olivat selvillä Valamon aarteiden olemassaolosta ja pitivät tärkeänä niiden suojaamista ja evakuoimista. Suomen hallitus antoi erillisen määräyksen luostarin evakuoinnista armeijan avustuksella ja tämä määräys myös toimeenpantiin niin hyvin kuin se oli mahdollista koko Karjalan samanaikaisen evakuoinnin vaikeissa olosuhteissa, talvisodan juuri päättyttyä. Valamon irtaimiston pääevakuointi tapahtui maaliskuussa 1940 armeijan Pääesikunnan sekä luostaria suuresti arvostaneen Laatokan Meripuolustuksen komentajan eversti Eino. I. Järvisen myötävaikutuksella ja tuella.

Luostarin omaisuutta evakuoitiin jossakin määrin jo sodan alettua joulukuussa 1939, jolloin arvokkaimpia esineitä kuljetettiin mantereelle. Kyseessä oli kuitenkin aluksi ensisijaisesti esineiden kuljettaminen tilapäisesti turvaan, sillä sodan lopputulos oli tuolloin vielä arvoitus. Pommitusten voimistuttua varsinkin helmikuusta 1940 lähtien pääluostarin esineistöä ryhdyttiin suojaamaan varastoimalla sitä pääkirkon alla oleviin holveihin. Moskovon rauhannehtojen tultua tietoon 12.3.1940 alkoi koko luovutettavalla alueella Karjalassa kiivastahtinen evakuointi. Valamon irtaimen omaisuuden evakuointi toteutettiin tällöin viidessä vuorokaudessa rannikkotyökistön sotilaiden ja armeijan autokomppanian avulla luostarisaaren ja Lahdenpohjan välistä jäätietä myöten. Luostarin veljestöä evakuoinnissa edustivat varajohtaja isä Isaaki, luostarin taloudenhoitaja isä Filagri sekä viisi muuta veljestön jäsentä. Käytännön työn tavaroiden siirtämisessä, pakkaamisessa ja kuljetuksessa tekivät sotilaat. Ilman armeijan apua ja hyviä sääolosuhteita evakuointi olisi ollut mahdoton. Esineistö kuljetettiin kiireellisesti rautatievaunuihin pakattuna Lahdenpohjasta pääasiassa Savonlinnaan ja Suolahteen, joskin omaisuutta kulkeutui kiireen ja erehdyksien takia paljon myös lukuisille rautatieasemille eri puolille Suomea. Esineistön etsimisessä, suojaamisessa ja keräämisessä veljestöllä oli vaikea tehtävä, jossa kuitenkin monet sotilas- ja siviiliviranomaiset merkittävässä määrin avustivat munkkeja. Lopulta evakuoitu omaisuus kuljetettiin proomuilla Kuopion kautta Heinäveden Papinniemen Uuteen Valamoon kesän 1940 kuluessa. Luostarin omistamat ruokatarvikkeet olivat sekoittuneet armeijan muonavarastoihin ja siksi runsas määrä ruokatarpeita katosi lopullisesti. Luostarin omaisuuteen kuuluivat myös noin 60 lehmän karja sekä noin 50 hevosta. Hevosista ainakin puolet oli takavarikoitu armeijan käyttöön ja niistä vain osa saatiin sodan jälkeen luostariin takaisin. Nautakarja evakuoitiin maaliskuussa 1940 ankarissa oloissa jäätietä myöten ja teurastettiin kokonaisuudessaan Kesälahdella.

On yritetty arvioida, miten kattavasti luostari saatiin evakuoitua. Veljestö ja luostarissa asuneet siviilihenkilöt saatiin turvaan Valamosta kokonaisuudessaan ilman kuolonuhreja. Luostarin materiaalisesta omaisuudesta on oletettu saadun talteen noin kaksi kolmasosaa, mutta täsmällisiä lukuja on mahdotonta esittää. Pääluostari evakuoitiin varsin kattavasti, ja siellä olikin luostarin arvokkain omaisuus. Kirjastosta saatiin talteen noin 70 prosenttia eli noin 20.000 nidettä. Mutta Valamon skiiittoihin eli sivuluostareihin jäi kokonaisia ikonostaasejakin sekä runsaasti liturgista ja muutakin esineistöä, joka olisi ollut periaatteessa mahdollista kerätä talteen, jos evakuointiin olisi hyvissä ajoin ryhdytty. Näiden kohteiden evakuointi jäi enimmäkseen tekemättä kiireen, skiiittojen kaukaisen sijainnin ja kuljetuskaluston puutteen takia. Kirkonkelloja jäi runsaasti evakuoimatta,

koska kellot olivat hyvin painavia ja siksi vaikeasti siirrettäviä esineitä. Silti esineistön suuri evakuointi viidessä vuorokaudessa heti Moskovan rauhanteon jälkeen oli onnistunut operaatio, mahdollisesti menestyksellisin yksittäinen irtaimen omaisuuden evakuointitoimenpide koko Karjalassa talvisodan yhteydessä. Jos operaatio olisi pitänyt toteuttaa jonain muuna vuodenaikana, se olisi Laatokan sääolosuhteiden ja kuljetuksen vaikeuksien takia ollut varsin vaikeaa tai jopa mahdotonta. Lopputulos oli kuitenkin keskimääräistä parempi verrattuna siihen, kuinka siirtoväen omaisuuden tai ortodoksisten seurakuntien omaisuuden evakuointi talvisodassa keskimäärin onnistui. Valamon luostarin materiaalin evakuointi onnistui myös paljon kattavammin kuin muiden Karjalan luostarien, Konevitsan ja Lintulan evakuointi, vaikka nämä luostarit sijaitsivat logistisesti edullisemmassa paikassa ja omistivat huomattavasti vähemmän irtaimistoa. Valamon evakuoinnin onnistumisesta lankeaa ansio suureksi osaksi Suomen armeijan merkittävälle kuljetusavulle ja ripeälle toiminnalle luostarin omaisuuden pelastamisessa. Kun verrataan Valamon luostarin asukkaiden ja esineistön evakuointia Konevitsan ja Lintulan luostarien evakuointiin talvisodassa, huomattaviakin eroja on havaittavissa. Kaikkien luostarien asukkaat saatiin tosin kokonaisuudessaan evakuoitua. Lintulan nunnaluostari joutui luostareista eniten sodan tuhojen kohteeksi maantieteellisen ja strategisen sijaintinsa vuoksi, ja käytännössä luostari materiaalisessa mielessä jäikin lähes kokonaan evakuoimatta. Konevitsan munkkiluostarin evakuointi onnistui paremmin, joskin ongelmia aiheutti, kuten Valamossakin, luostarin sijainti Laatokan saarella.

Valamoon jääneen runsaan luostarin irtaimiston kohtalosta on olemassa hajanaisia tietoja, ja aihe on melko vaativa tutkia. Tätä kysymystä koskevat lähteet ovat Venäjän arkistoissa ja mitä todennäköisimmin aukollisia.

Talvisodan päätyttyä Valamon luostari ryhtyi arvioimaan menettämänsä omaisuuden arvoa ja toisaalta myös talteen saadun runsaan irtaimiston määrää ja laatua. Tämä oli tarpeen sotakorvausprosessin vuoksi, ja arviointityö osoittautui hyvin vaativaksi. Jo vuonna 1940 eduskunta päätyi myöntämään luostarille viiden miljoonan markan korvauksen, jota ei koskaan maksettu, koska Valamon saariston takaisinvaltaus jatkosodassa muutti tilanteen täysin luostarin saatua muodollisesti uudelleen hallintaansa Laatokan Karjalassa sijaitsevan kiinteän omaisuutensa. Lopulta luostari arvioi menettämänsä omaisuuden arvoksi jatkosodan päätyttyä peräti 223 miljoonaa markkaa. Sotakorvausprosessi venyi pitkäksi ja mutkikkaaksi ja olisi oman erillisen tutkimuksen aihe.

Luostari koki sodan ja siirtolaisuuden takia myös omaa yhteisöllistä identiteettiään koskevan murroksen. Luostarikilvoituksen peruseriaatteet säilyivät ennallaan, mutta oli erikseen tarpeen

arvioida muutoksen juridista ja hengellistä merkitystä. Koska Suomen lainsäädäntö kielsi uusien luostareiden perustamisen, oli viranomaisten tapauskohtaisesti tulkittava, merkitsikö Heinäveden Uuden Valamon perustaminen täysin uuden luostarin syntyä. Viranomaiset tulkinnan mukaan Laatokalla sijainnut Valamon luostari jatkoi toimintaansa uudessa maantieteellisessä paikassa Heinäveden Papinniemessä, joten täysin uuden luostarin perustamisesta ei ollut Valamon yhteisön tapauksessa kyse. Luostariveljestön omassa piirissä sota haluttiin tietoisestikin tulkita hengellisestä näkökulmasta myös Jumalan sallimana koettelemuksena, jonka veljestö oli valmis kohtaamaan Laatokan Valamossa pommituksista huolimatta. Sittemmin piti myös siirtolaisuudelle ja tulevaisuutta koskevalle epävarmuudelle etsiä hengellinen selitys. Vaikeat aineelliset olosuhteet, rakkaan kodin jättäminen ja uuteen tuntemattomaan elinympäristöön joutuminen olivat iäkkäälle veljestölle raskas koettelemus, mikä ilmeni munkkien sairasteluna ja erityisesti Kannonkoskella myös veljestön kohonneena kuolleisuutena.

Talvisodan dramaattisissa vaiheissa sotilas- ja siviiliviranomaiset auttoivat monin tavoin Valamon luostariveljestöä, joka ei joutunut saamansa avun ansiosta evakkotaipaleelle vailla irtainta omaisuutta, kuten oli lukemattomien karjalaisten kohtalona joutua. Se, että luostari sai osakseen tämän avun, on osoitus kulttuurisesta arvostuksesta, jota Valamo Suomen historiallisesti merkittävimpänä luostarina talvisodan olosuhteissa nautti.

ALAVIITTEISSÄ KÄYTETYT LYHENTEET:

AKA   Arkkipiispan kanslian arkisto
AK   Aamun Koitto-lehti

ErP	Erillinen Pataljoona
ErRTPsto	Erillinen Rannikkotykistöpatteristo
LMeP	Laatokan Meripuolustus
LMePEK	Laatokan Meripuolustuksen Esikunta
OKH	Ortodoksinen Kirkollishallitus
OKHA	Ortodoksisen Kirkollishallituksen arkisto
ptk	Pöytäkirja
RTR 3	Rannikkotykistörykmentti 3
SArk	Sota-arkisto
SHK	Siirtoväen Huollon Keskus
spk	Sotapäiväkirja
VLA	Valamon luostarin arkisto
VLJ	Valamon luostarin johtaja
VLJK	Valamon luostarin johtokunta

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ALKUPERÄISLÄHTEET

Suomen Ortodoksisen Kirkollishallituksen arkisto (OKHA), Kuopio

Kirjediaarit
Valamon luostarin jäsenluettelot
Kirkolliskokouksen pöytäkirjat
Kirkollishallituksen (KH) pöytäkirjat
Kirjeaktit

Arkkipiispan Kanslian Arkisto (AKA), Kuopio

Kirjediaarit
Kirjeistö
Luostarien säilyttämiskomitea

Sota-arkisto (SArk), Helsinki

Laatokan Meripuolustuksen Esikunnan sotapäiväkirjat
Valamon Lohkon Esikunnan sotapäiväkirjat
Laatokan Meripuolustuksen lohkojen tilanneilmoitukset
4. Autokomppanian sotapäiväkirja
II/ Rannikkotykistörykmentti 3:n sotapäiväkirjat
Niikkanen linnakkeen sotapäiväkirja

Valamon Luostarin Arkisto (VLA), Heinävesi

Luostarin johtokunnan (VLJK) pöytäkirjat
Kirjeaktit
Varajohtaja Isaakin päiväkirja
Varajohtaja Isaakin ja kouluneuvos Kaarlo Merikosken kirjeenvaihto
Igumeni Nestorin muistiinpanot

LEHDET

Aamun Koitto 1939–1944

Kansa Taisteli 1958

Laatokka 1939–1944

Käkisalmen Sanomat 1939–1944

HAASTATTELU

Jouhki, Pauli (pappismunkki Pietari) & arkkipiispa Paavali, *Muistoja Laatokan Valamon luostarin evakuoinnista*. Nauhoitettu 1970-luvulla. Linkki: <https://www.ort.fi/uutishuone/2014-12-01/muistoja-laatokan-valamon-luostarin-evakuoinnista>

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

Ahokas, Liisa, *Evakkomatalla. Karjalaisten kokemuksia ensimmäiseltä evakkomatkalta*. Turun Yliopisto, Suomen historian julkaisuja 1, Turku 2009.

Ahokas, Osmo, *Karjalan Kannaksen evakuointi – evakuointisuunnitelmat 1922–1944 ja evakuointien karu todellisuus*. Pilot-Kustannus Oy 2004.

Ambrosius, pappismunkki, "Luostari Isosta vihasta nykyaikaan". Artikkelit s.35–59 teoksessa *Valamo ja sen Sanoma*. Valamo-seura r.y., Helsinki 1982.

Aro, Eino, *Papinniemen hovista Uudeksi Valamon luostariksi*. Pohjois-Karjalan kirjapaino, Joensuu 1987.

Arseni, pappismunkki (toim.), *Konevitsan luostari*. Otava, Keuruu 1993.

Finni, Saara, *Valamo, sinisen kukan saari*. Tammi, Helsinki 1990.

Frilander, Timo, "Ajanlaskukysymys ja Suomen kansallistuva ortodoksinen kirkko 1923–1927". Artikkelit s.80–103 julkaisussa *Ortodoksia* 46, 1997.

Haikari, Janne, "Kun sota loppuu mutta velvoitteet jatkuvat. Suomen jälleenrakentaminen Kotiliesi-lehdessä 1940–41". Artikkelit s.266–309 teoksessa Karonen, Petri ja Tarjamo Kerttu (toim.): *Kun sota*

on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 124, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Hirvonen, Sari, *Valamon luostarin veljestö 1915–1939.* Suomen historian julkaisematon pro gradu, Joensuun yliopisto, 1991.

Hirvonen, Sari, *Keisarin luostarista marginaaliin: Valamon veljestö ja kansallinen identiteetti 1910–1939. Sosiaalhistoriallinen tutkimus munkkiyhteisöstä ja sen sopeutumisesta.* Tohtorinväitöskirja, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu 2015. Linkki: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1700-3/urn_isbn_978-952-61-1700-3.pdf

Husso, Katariina, ”Ortodoksisten kirkkoesineiden evakuointi Suomen Karjalasta ja Petsamosta talvi- ja jatkosodassa”. Artikkelit s. 21–25 teoksessa Kotkavaara, Kari (toim.), *Ikonit, ihmiset ja sota.* Ilias, Joensuu 2009.

Husso, Katariina, *Ikkunoita ikonien ja kirkkoesineiden historiaan. Suomen autonomisen ortodoksisen kirkon esineellinen kulttuuriperintö 1920–1980-luvuilla.* Tohtorinväitöskirja, Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 119, Vammala 2011.

Immonen, Lauri, *Kaksi tykkiä. Mantsinsaari talvisodassa.* WSOY, Porvoo 1966.

Jeesuksen Kristuksen kirkastumiselle pyhitetty Valamon luostari. Sortavala 1923.

Johannes, Skeemaigumeni, *Valamon Vanhuksen kirjeitä.* Valamon Luostarin julkaisuja 49, Jyväskylä 2008.

Kaaoksesta kokoelmaksi. Sodan ja evakuoinnin seurauksena syntynyt Suomen ortodoksinen kirkkomuseo. Gummerus kirjapaino Oy, 2008

Karjalainen, Elina, *Arkkipiispa Paavali - legenda jo eläessään.* WSOY, Helsinki 1973.

Karonen, Petri, ”Kun rauha tuo omat ongelmansa”. Artikkelit s.9–22 teoksessa *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla.* Historiallinen Arkisto 124, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla.* Historiallinen Arkisto 124, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Karpov, Arvi & Kohonen, Niilo, ”Päälouostari ja kirkko”. Artikkelit s.119–147 teoksessa *Valamo ja sen Sanoma.* Valamo-seura r.y., Helsinki 1982.

Karpov, Arvi & Laurson, Marianna, *Kohti uutta Valamo.* Muistoja vuosilta 1939–1941. WSOY, Porvoo 1986.

Karpov, Arvi & Laurson, Marianna, *Valamo syvimmällä sydämessäni. Lapsuuden muistoja luostarisaarilta 1931–1939.* WSOY, Porvoo 1985.

- Kemppi, Hanna & Savinainen, Päivi, ”Lintulan luostarin evakkotie”. Artikkelit s. 163–169 teoksessa *Lintulan luostarin historia*. Valamon luostari, Heinävesi 1998.
- Kilpeläinen, Hannu, *Valamo - karjalaisten luostari? Luostarin ja yhteiskunnan interaktio maailmansotien välisenä aikana*. (tohtorinväitöskirja). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.
- Kirkinen, Heikki, ”Valamon luostarin synty ja varhaisvaiheet”. Artikkelit s.25–32 teoksessa *Valamo ja sen Sanoma*. Valamo-seura r.y., Helsinki 1982.
- Kohonen, Niilo & Porri, Eero, ”Valamon puolustus ja saariyhteisö”. Artikkelit s.259–273 teoksessa *Valamo ja sen Sanoma*. Valamo-seura r.y., Helsinki 1982.
- Kohonen, Yrjö, ”Syskysalmen skiitan evakuointi”. *Kansa Taisteli* 8/1958.
- Kokkonen, Marja (toim.), *Kipin kapin koulutietä. Kannonkosken koululaitoksen historiaa 1894–1994*. Kannonkosken kunta, Jyväskylä 1994.
- Kotkavaara, Kari (toim.), *Ikonit, ihmiset ja sota*. Näyttelyjulkaisu. Ilias, Joensuu 2009.
- Koukkunen, Heikki, *Tuiskua ja tyventä. Suomen ortodoksinen kirkko 1918–1978*. Valamon luostari, Heinävesi 1982.
- Koukkunen, Heikki, ”Valamon vaiheita Stolbovan rauhasta nykypäiviin”. Artikkelit s.16–44 teoksessa *Valamo, historiaa ja kuvia Laatokan luostarisaarilta*. Valamo-seura ry, Helsinki 1973.
- Kuorsalo, Anne & Saloranta Iris (toim.), *Evakkotie*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa, ”Paikkatunne murtui pakkolähdössä”. Artikkelit s.199–207 teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta Iris (toim.), *Evakkotie*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006.
- Lintulan luostarin historia. Karjalan kannakselta Etelä-Savoon*. Valamon luostari, Heinävesi, 1998.
- Loikkanen, Mauno, ”Rannikkotyökistö Valamossa”. Artikkelit s. 227–247 teoksessa *Valamo, historiaa ja kuvia Laatokan luostarisaarelta*. Valamo-seura ry. Helsinki 1973.
- Malinen, Harri, Ukki kertoo: *Talvisotani Laatokan saarissa. Konepistoolimies Toivo Malisen muistoja sota-ajan Valamosta*. Omakustanne, Vantaa 2018.
- Marttila, Erkki, *RTR 3 toimi täällä*. Saaristomeren meripuolustusalue, Turku 2001.
- Matfejeff, Pekka, *Arkkimandriitta Simforian - kutsumuksena Valamo*. Minerva, Helsinki 2007.
- Paavali, arkkipiispa, ”Arkkipiispa Paavali kertoo Valamon kirjaston vaiheista”. Artikkelit s.28–29, *Ortodoksinen kulttuuri* 2/1984.
- Paavali, arkkipiispa, ”Luostarikilvoitus ja sen vaiheet Valamossa”. Artikkelit s.46–56 teoksessa *Valamo, historiaa ja kuvia Laatokan luostarisaarilta*. Valamo-seura ry, Helsinki 1973.

- Paavali, arkkipiispa, ”Luostarin viimeiset päivät”. Artikkele s.84–88 teoksessa *Valamo, historiaa ja kuvia Laatokan luostarisaarilta*. Valamo-seura ry, Helsinki 1973.
- Panteleimon, arkkimandriitta, ”Evakkoon”. Artikkele s.76–79 teoksessa Panteleimon, arkkimandriitta, (toim.), *Lintulan kronikka*. Valamon luostarin julkaisuja 51. Jyväskylä 1992.
- Panteleimon, arkkimandriitta, (toim.), *Lintulan kronikka*. Valamon luostarin julkaisuja 51, Jyväskylä 1992.
- Panteleimon, arkkimandriitta, *Valamon Paterikon*. Valamon luostarin julkaisuja, Heinävesi 1989.
- Panteleimon, igumeni, ”*Skeemaigumeni Johannes*”. *Valamon Vanhuksen, Skeemaigumeni Johanneksen elämäkerta*. Valamon luostarin julkaisuja, Heinävesi 1985.
- Panteleimon, arkkimandriitta, *Timanttiristi. Munkin tie*. WSOY, Juva 1992.
- Parpei, Kati, *Saints, Legends and Forgeries: The Formation of the Historiographical Image of Valaam Monastery*. Tohtorinväitöskirja, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu 2010.
- Pietari, veli, ”Valamon luostarin julkaisutoiminta maailmansotien välisenä aikana”. Artikkele s. 56–63 teoksessa *Valamon juhla kirja. 800 vuotta luostariperinnettä Karjalassa*. Valamon luostarin julkaisuja. Pieksämäki 1977.
- Pittää lähtii! Talvisota Sortavalan seudulla*. Sortavala-seura, Porvoo 2013.
- Purmonen, Veikko, *Arkkipiispa Hermanin elämä. Ortodoksisen kirkon vaiheita Virossa ja Suomessa*. Suomen ortodoksisen pappien liitto, Pieksämäki 1986.
- Rantalainen, Kalervo, *Lintulan luostarin evakkovuodet*. Valamon luostarin julkaisuja, Heinävesi 1984.
- Rasilainen, Reijo (toim.), *105 kohtalon päivää. Talvisota päivästä päivään*. CIL Suomi Oy, Neografia, Slovakia 2019.
- Riikonen, Juha, *Kirkko politiikan syleilyssä: Suomen ortodoksisen arkkipiispa kunnan ja Moskovan patriarkaatin välinen kanoninen erimielisyys 1945–1957*. Tohtorinväitöskirja, Joensuun yliopiston teologian laitoksen tutkimuksia 18, Joensuu 2007.
- Ripatti, Jaakko, *Karjalan luterilaiset seurakunnat evakossa. Viipurin-Mikkelin hiippakunta, sota ja siirtoseurakunnat 1939–1949*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2014.
- Salakka, Eino, *Vanhan Valamon päiviä*. Karisto Oy, Hämeenlinna 1988.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko, ”Turvaan sodan jaloista, evakuoinnit 1939–1944”. Artikkele s.11–19 teoksessa Kuorsalo, Anne & Saloranta Iris (toim.), *Evakkotie*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006.

Savinainen, Päivi: ”Piirteitä ortodoksisten seurakuntien ja luostareiden evakuoinnista”. Artikkelisi. 9–36 teoksessa Thomenius, Kristiina & Laukkanen, Minna (toim.), *Karjalan ja Petsamon ortodoksisen kirkot ja kirkkotaide. Antreasta Äyräpähän - Hiljaiset kirkot*. Etelä-Karjalan taidemuseon julkaisuja 18. Jyväskylä 1997.

Sergei, arkkimandriitta (toim.), *Valamon luostarin aarteet*. Valamon Luostari, Helsinki 2011.

Shevtshenko, Tatjana Ivanovna, *Igumeni Hariton*. Valamon luostarin julkaisuja, Keuruu 2017.

Setälä, U.V.J., *Kansallisen ortodoksisen kirkkokunnan perustamiskysymys Suomen politiikassa 1917–1925*. WSOY, Porvoo 1966.

Sturm, Päivi, ”Selviytymistarinoita”. Artikkelisi. s.27–37 teoksessa *Kaaoksesta kokoelmaksi. Sodan ja evakuoinnin seurauksena syntynyt Suomen ortodoksinen kirkkomuseo*. Gummerus kirjapaino Oy, 2008.

Sturm, Päivi, ”Valamon luostarin sakraaliesineistö”. Artikkelisi. s.209–248 teoksessa Sergei, Arkkimandriitta (toim.), *Valamon luostarin aarteet*. Valamon Luostari, Helsinki 2011.

Suhola, Johannes, *Askeesi ja sen ilmenemismuodot Valamossa*. Ortodoksinen kirjallisuusyhdistys Ortokirja ry., Joensuu 1989 (1.painos Sortavala 1936).

Suonsyrjä, Jarmo, ”Valamon kirjasto evakkotiellä”. Artikkelisi. s.204–206, *Helsingin yliopiston tiedotuslehti 10/1985*.

Säppi, Leena, ”Tekstiiliaarteet”. Artikkelisi. s.249–290 teoksessa Sergei, Arkkimandriitta (toim.), *Valamon luostarin aarteet*. Valamon Luostari, Helsinki 2011.

Takala, Elsi, *Evakkomunkit Heinävedellä. Uuden Valamon arkea 1940–1973*. Valamon luostari, Heinävesi 2011.

Takala, Hannu, *Puna-armeijan sotasaalis. Karjalan kulttuuriomaisuuden ryöstö 1939–1941*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2017.

Thomenius, Kristina, ”Luostarin esineistö 1900-luvun alkupuolella”. Artikkelisi. s.127–162 teoksessa *Lintulan luostarin historia*. Valamon luostari, Heinävesi, 1998.

Thomenius, Kristina & Laukkanen, Minna (toim.), *Karjalan ja Petsamon ortodoksisen kirkot ja kirkkotaide. Antreasta Äyräpähän - Hiljaiset kirkot*. Etelä-Karjalan taidemuseon julkaisuja 18. Jyväskylä 1997.

Tshornaja, Ljudmila, ”Arkisto, ainutlaatuinen aarre”. Artikkelisi. s.55–60 teoksessa Sergei, Arkkimandriitta (toim.), *Valamon luostarin aarteet*. Valamon Luostari, Helsinki 2011.

Tuomikoski, Paula, *Pietarilaispakolaisesta piispaksi. Arkipiispa Paavalin (1914–1988) historiallinen elämäkerta*. Valamon kustannus, Tallinna 2019.

Valamo. Historiaa ja kuvia Laatokan luostarisaarilta. Valamo-seura r.y., Helsinki 1973.

Valamo ja sen Sanoma. Valamo-seura r.y., Helsinki 1982.

Valamon juhlakirja. 800 vuotta luostariperinnettä Karjalassa. Valamon luostarin julkaisuja, Pieksämäki 1977.

Valmo, Nikolai, *Suomen ortodoksinen arkkipiispakunta: kokoelma voimassa olevia säännöksiä Suomen ortodoksisesta arkkipiispakunnasta.* Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1935.

Venna, Yrjö, ”Talvisodan evakuoinnit Karjalassa”. Artikkelit s.9–28 teoksessa *Pittää lähtii! Talvisota Sortavalan seudulla.* Sortavala-seura, Porvoo 2013.

Virolainen, Johannes, *Karjalaiset Suomen kohtaloissa.* Otava, Keuruu 1988.

Virolainen, Markku, *Munkki ja sotilas samalla saarella. Luostarin ja varuskunnan suhde Laatokan Valamossa vuosina 1918–1940.* Suomen historian julkaisematon pro gradu. Turun yliopisto, Turku 2009.

Väliaho, Olavi, *Laatokan puolustajat.* Karjalan kirjapaino, Lappeenranta 1995.

LIITTEET

LIITE 1

VALAMON LUOSTARIIN KOHDISTUNEET PUNA-ARMEIJAN POMMITUKSET TALVISODASSA

Seuraavassa luettelossa on eri lähteistä ja kirjallisuudesta koottu yhteenveto Valamon talvisodan aikaisista pommituksista, tietoja pommitusten ajankohdista, lentokoneiden määrästä ja pommitusten aiheuttamista vaurioista.²³⁴

8.12.1939 Pommitus kahdella lentokoneella. Kaikki pommit putosivat noin kilometrin päähän luostarista itään aiheuttamatta vaurioita. Metsästä löydettiin 73 pommikuoppaa. Kaksi pommikonetta pudotti 10 pommia Niikkanen alueelle, pommit putosivat Laatokkaan.

21.12. 1939 Viiden koneen laivue pommitti ns. Moskovan saarta ja luostarin länsipuolen metsää. Kaksi pommia putosi veteen lähelle Nikolskin skiittaa. Lentokoneita yritettiin ampua konekiväärein, mutta tuloksetta. Lisäksi Valamon yli lensi 19 konetta Lahdenpohjan suuntaan. Yhdeksän koneen laivue pudotti pommeja Porfirin saareen ja Feofilin niemen maastoon.

5.1.1940 Pudotettiin useita pommeja tallin luokse ja Luostarinlahteen, ei vaurioita. Samana iltana pudotettiin pommeja hotellin alueelle.

6.1. 1940 Viholliskoneista ammuttiin konekivääreillä Getsemanen skiittaa ja Mustannenänniemeä sekä pudotettiin kahdeksan pommia Luostarilahteen ja kaksi pommia Sisäsälmeen. Luostarin lautavarasto paloi, saunarakennus vaurioitui ja sairaalan ikkunat särkyivät. Niikkanen linnake ampui tykeillä ja vaurioitti yhtä konetta.

19.1.1940 Yksi kone pudotti 5–6 pommia. Niistä kaksi osui luostarin talliin, jolloin yksi hevonen kuoli ja yksi hävisi jäljettömiin. Talli vaurioitui. Konekivääreillä ammuttiin Erakonmajaa, Niikkanen ja Nikolskia, pommitus ei aiheuttanut vaurioita.

---

²³⁴ Loikkanen 1973, s.236–239; Väliaho 1995, 167–175 ja 178–182; Igumeni Hariton arkkipiispa Hermanille 4.3.1940, A2/1940, Ea:153, VLA; Niikkanen Linnakkeen spk 1939, A 2416, SArk.; LMep Lohkojen tilanneilmoitukset, A 2791, SArk.; LMep Esikunnan spk 30.11.1939-13.3.1940, A 2275, SArk.; Valamon Lohkon esikunnan spk 21.1.-13.2.1940, A 3160, SArk.

20.1.1940 Kolme konetta pommitti luostarin aluetta: Tallilla tulivat ikkunat sisään ja puhelinlinjoja vaurioitui.

21.1.1940 Pommituksia Uuden Jerusalemin skiitalla, Moskovan saarella ja Niikkanen lahdella. Koneita oli yhteensä kahdeksan. Hyökkäys kesti aamulla kolme tuntia. Aallokas-laivan ympärille osui useita pommeja, mutta laiva ei vaurioitunut. Matkustajalaiva "Otava" Niikkanen lahdella vaurioitui. Jerusalemin skiitan luokse pudotettiin 10 pommia, mutta ne eivät aiheuttaneet mainittavia tuhoja. Sen sijaan laivojen pommitus oli hyvin tarkkaa. Illalla luostarin alueelle pommitettiin klo 19–21 välillä. Hotellin katolla ollut ilmatorjuntapesäke täysosuman, kolme sotilasta kaatui ja yksi haavoittui. Pommeista suurin osa putosi Nikolskiin, Pääluostariin ja esikunnan läheisyyteen. Yöpommitus kesti tunnin ajan, valvojan asunnon katto rikkoutui, koneverstaassa suuri tuho, mm. arvokas varasto tuhoutui, ikkunoita rikkoutui, lautavarasto paloi, useita muita rakennuksia vaurioitui.

22.1.1940 kolme konetta kierteli Pääluostarin yläpuolella, erityiskohteena Valamon Lohkon esikunta. Luostarin lautavarasto syttyi tuleen, kaikki puhelinyhteydet esikunnasta katkesivat. Kaksi pommia putosi luostarin pihalle särkien sairaalan ikkunat. Lisäksi aiheutui tuhoa hautausmaalla ja puutarhassa. Niikkanen linnaketta pommitettiin useaan otteeseen. "Valamon Luostari"-laiva sai osuman, syttyi palamaan ja upposi Vanhan Niikkanen lahdella. Rautaveräjän patteria pommitettiin ensimmäisen kerran, useita pommeja putosi myös metsään. Neljä sotilasta haavoittui saunamatkalla. Niikkanen kasarmi tyhjennettiin turvallisuussyistä.

23.1.1940 Pommitukset jatkuivat Pääluostarin suunnassa yöllä.

2.2.1940 Aamulla pommitettiin Tervatehtaan metsikköä.

3.2. 1940 Pommitus klo 14.50. Neljä sotilasta haavoittui. Puhelinjohdot katkesivat. Kaksi venäläistä pommikonetta pudotti pommeja Niikkanen linnakkeelle, myöhemmin vielä kolme konetta hyökkäsi samoin Niikkanaan, ikkunoita särkyi.

4.2.1940 Suurpommitus. Klo 12.42–13.00 hyökkäsi 76 konetta (Väliahon tietojen mukaan jopa 127 konetta) kolmena aaltona luostarin alueelle. Luostaria pommitettiin seitsemän kertaa yhteensä kolmen tunnin ajan. Yksi kone ammuttiin alas. Vahingot suuret. Luostarin sauna ja korjauspaja, rauta-

ja työkaluvarasto paloivat. Kirkon katto syttyi, mutta sammutettiin. Luostarin asuinrakennuksiin tuli sortumia. Hotellissa syttyi tulipalo. Laiturilla katkesi puurakennus. Puhelinyhteydet katkesivat. Iltapäivällä neljä konetta pommitti Niikkanaan patteria ja yhdeksän konetta pommitti (tyhjänä olevaa) Suurta Skiittaa. Näiden pommitusten vuoksi luostarin veljestö evakuoitiin Valamosta. Pääluostariin lähti Niikkanaanasta 23 sotilasta sammuttamaan edellisestä pommituksesta syntyneitä tulipaloja. Koko yön he suorittivat sammutus- ja raivaustöitä.

8.2.1940 Kuusi konetta pommitti lähinnä Suuren skiitan aluetta, ei vaurioita.

10.2.1940 Yhdeksän viholliskonetta pommitti Pääluostarin aluetta. Saunarakennuksen luona iso paja tuhoutui.

12.2.1940 Lensi yhdeksän konetta Niikkanaan ja pudotti pommeja. Paljon ikkunoita särkyi, puhelin- ja sähkölinjat katkesivat. Seuraavana päivänä pommitukset jatkuivat koko päivän.

14.2. Kolme pommikonetta pudotti noin 10 pommia Niikkanaan. Kasarmi, upseerirakennus, vanha kasarmi ja sotilaskoti vaurioituivat käyttökelvottomaksi. Pääluostarissa sairaala syttyi tuleen.

15.2.1940 hyökkäsi 11 konetta viiteen kertaan Niikkanaan. Sotilaskodin nurkka vaurioitui.

18.-19.2.1940 Yöpommitus, jossa oli mukana useita koneita. Pommit olivat isoja ja putosivat hotellin alueelle, kaikki hotellin ikkunat särkyivät. Päivällä pommeja pudotettiin myös hotellille ja Luostarinlahdelle.

20.2.1940 Yöpommitus, samoin aamulla, aiheuttivat pieniä vaurioita, pommit putosivat laajalle alueelle hotellin ympärille.

9.3.1940 Kolme konetta pommitti ja kaksi hävittäjää ampui aamuyöstä alkaen. Pommijälkiä havaittiin yhteensä 59. Pommeja pudotettiin Tervatehtaan seutuville. Pommit olivat pieniä. Vain

kanalan katto vaurioitui. 11.3.1940 yöllä pudotettiin palopommeja Simjakovskin pellolle ja Kalasäiliösaareen. Päivällä kolme konetta pommitti tuloksetta Tervatehtaan seutua.²³⁵

LIITE 2

LUETTELO KADONNEESTA OMAISUUDESTA (Lähetetty Valamon luostarilta toukokuussa 1940 Siirtoväen Huollon Keskukselle. Lähde: Takala 2011, 35–37)

”Täten ilmoitamme Lahdenpohjan, Jaakkiman ja Huuhanmäen asemien kautta evakuoituista Valamon luostarin tavaroista, jotka tuotuna valtakunnan uuden rajan yli, eivät kuitenkin etsimisestämme huolimatta ole vielä joutuneet haltuumme:

Urkuharmoni, musta, tamminen valmistettu Hildebrantin tehtaalla (Saksassa).

Samassa pakkauksessa uusi ympyräinen sohvatyyny.

Messinkisiä ja kuparisia keittiöastioita

Tauluja (maisemamaalauksia)

Pyhimyskuvia (ikoneja)

Kirjoja säkkeihin pakattuna

Asiavihkoja säkkeihin pakattuna

Vehnäjauhoja, puolikarkeita n. 7300 kg

Vehnäjauhoja, pehmoista n.1200 kg

Ruisjauhoja 12.165 kg

Ruista jauhamatta 27275 kg

Kauraa 21 080 kg

Tattariryynejä, koko jyvä 3130 kg

Mannaryynejä 250 kg

---

²³⁵ Loikkanen 1973, s.236–239; Väliaho 1995, 167–175 ja 178–182; Igumeni Hariton arkkipiispa Hermanille 4.3.1940, A2/1940, Ea:153, VLA; Niikkanen Linnakkeen spk 1939, A 2416, SArk.; LMep Lohkojen tilanneilmoitukset, A 2791, SArk.; LMep Esikunnan spk 30.11.1939-13.3.1940, A 2275, SArk.; Valamon Lohkon esikunnan spk 21.1.-13.2.1940, A 3160, SArk.

Perunajauhoja 200 kg
Ohraryynejä, kokojyvä 500 kg
Riisiryynejä 50 kg
Maltaita 300 kg
Ihraa 2 laatikkoa
Luumuja 3 laatikkoa
Sokeria 325 kg
Sokeria, hienoa 200 kg
Kahvia 100 kg
Rusinoita 15 kg
Vehnäjauhoja "Herku" 100 kg
Ohraryyniä, hienonnettua 300 kg
Vehnäryynejä 1200 kg
Timotei-siemeniä 400 kg
Kaurajauhoja 3500 kg
Kauraryynejä "Herkules" 250 kg
Mannaryynejä 250 kg
Nelipyöräisiä ajokärryjä 3 kpl
Meijerivoita 1 tynnyri 50 kg
Räätälin ompelukoneita "Singer" 3 kpl, jotka olivat Valamon lohkon käytössä luostarin karjatalolla.
2 kpl isoa kuparikattilaa ruoan keittoa varten
2 kpl samanlaisia kattiloita, jotka aikaisemmin lainatut Valamon lohkon talouspäällikölle
2 säkillistä sahtivateja kuparista
1 säkillinen lautasia kuparista, tinattuja Joukko astioita, jotka olivat Lottien käytössä Valamossa
Luostarin työväen keittoastiat, jotka olivat Valamon lohkon käytössä
1 säkillinen suutarin työvälineitä
1 säkillinen silitysrautoja
1 pakka munkkien päällyysvaatteita
1 pakka mattoon pakattuja luostarin johtajan kotisekatavaraa
1 pakka munkkien päällyysvaatteita, mm. lyhyt turkki, saappaat, mantia ym.
18 säkillistä palasokeria, joka oli pakattu annospusseihin
Palasokeria n. 50 kg
Kuivia hedelmiä 2 laatikkoa
Luumuja 2 laatikkoa

Rusinoita 1 laatikko

Maitotonkkia, suuria 10 kpl

Suutarin ompelukone, jonka otti haltuunsa Valamon lohkon suutari Käyhkö Savonlinnassa

Lisäksi luostarilta saattaa puuttua muitakin museo- jumalanpalvelus-, keittiö- ja kotitalousesineitä, sillä meillä ei ollut tilaisuutta tarkastaa vielä kaikkia esineitä. Pyytäisimme tämän luontoiset esineet edelleen säilyttämään voidaksemme paikan päällä todeta omiksemme ja päin vastoin."

LIITE 3

VALAMON SKIITTOJEN (SIVULUOSTAREIDEN) LUETTELO (Lähde: Karpov&Kohonen, 1982, 157–194)

1. Kaikkien Pyhien eli Suuri Skiitta Erakkosaarella. Vanhin ja suurin skiitoista. Perustettu 1700-luvun lopussa.
2. Pyhän Nikolaoksen Skiitta Luostarilahden suulla. Tiilinen kirkko vihitty Pyhän Nikolaoksen kunniaksi 1853.
3. Pyhän Aleksanteri Syväriläisen skiitta Pyhityssaarella. Puukirkko valmistunut vuonna 1855.
4. Pyhän Johannes Kastajan skiitta samannimisellä saarella. Staraja Ladogan Vasilin luostarista siirretty puukirkko vuonna 1858.
5. Pyhän Profeetta Elian skiitta Lempisaarella. Skiitta ja kirkko rakennettu 1867.
6. Jumalanäidin Konevitsalaisen ikonin skiitta Valamon pääsaarella. Puinen kirkko valmistui 1870.
7. Pyhän Avraami Rostovilaisen skiitta Rautaveräjällä. Puukirkko valmistui 1873 ja purettiin 1920-luvulla rannikkotykistöpattern tieltä.
8. Jumalanäidin Tihvinäläisen ikonin skiitta Kurkijoen Vossinan saarella. Tiilinen kirkko valmistui 1897.
9. Pyhien Sergei ja Herman Valamolaisen skiitta Jaakkiman Puutsaarella. Tiilikirkko valmistui 1899.
10. Pyhän Aleksanteri Nevskin skiitta Impilahden Syskysalmessa. Tiilikirkko rakennettiin 1901.

11. Uuden Jerusalemin skiitta Valamon pääsaaren Niikkanassa. Kristuksen ylösnousemiselle pyhitetty tiilikirkko valmistui 1906.
12. Getsemanen skiitta Valamon pääsaarella. Jumalanäidin kuolonuneen nukkumiselle pyhitetty puukirkko valmistui 1911.
13. Jumalanäidin Smolenskilaisen ikonin skiitta Erakkosaarella. Tiilikirkko valmistui 1916.

Kirjallisuudessa mainitaan Valamon skiittojen lukumääräksi yleensä 12 eikä 13 skiittaa. Pienempi lukumäärä johtuu siitä, että Avraami Rostovilaisen skiitta Valamon pääsaaren itäosassa Rautaveräjällä purettiin jo 1920-luvulla samalle paikalle rakennetun rannikkotykistö patterin tieltä.

LIITE 4

TUTKIMUKSESSA ESIINTYVÄ ORTODOKSINEN TERMISTÖ

Analogi	Vinopöytä, jolla säilytetään ikonia tai evankeliumikirjaa
Antiminssi	Silkkinen liina, jonka päällä pyhitetään pyhä ehtoollinen
Arkkimandriitta	Korkein luostariarvo, luostarin johtajalle annettu arvonimi
Epigonaatio	Piispan tai papin asuun kuuluva kuvevaate
Epitrakiili	Papin liturginen kaulavaate
Feloni	Papin puku (vastaa lännen kirkon messukasukkaa)
Harrastajanoviisi	Luostarielämän harjoittelija, joka ei virallisesti kuulu veljestöön
Hautakuva	Kuollutta Kristusta esittävä pitkäperjantain ikoni
Igumeni	Miesluostarin johtaja
Ikonostaasi	Kirkon ikoniseinä kirkkosalin ja alttarihuoneen välissä
Kelja	Luostariasukkaan asuinhuone
Kenotafi	Muistoarkku, joka ei sisällä pyhän ihmisen reliikkiä
Kiota	Ikonin kehyskaappi
Kotkamatto	Pyöreä pieni matto, johon on kuvattu kotka, piispan paikka kirkossa
Käspaikka	Koristeliina ikonin ympärillä
Mantia	Piispan tai munkin kirkkoasun laahusmainen viitta
Metropoliitta	Korkea-arvoinen piispa, suuren kaupungin piispa
Munkkidiakoni	Pappeuden alimpaan asteeseen vihitty munkki
Noviisi	Luostariveljestön jäsen, jota ei ole vihitty munkiksi
Orari	Diakonin asuun kuuluva, olkapäälle kiinnitettävä nauha

Pappismunkki	Munkki, joka on vihitty pappeuden sakramenttiin
Patriarkaatti	Laaja kirkollinen hallintoalue, johon voi kuulua useita valtioita
Podvori	Luostarin omistama kaupunkiedustusto
Reliikki	Pyhänjäännös, esim. pyhän ihmisen luu tai vaatekappale
Riisa	Ikonin hopeasta tai kullasta ja jalokivistä valmistettu suojus
Skeemaigumeni	Suureen skeemaan (erakkomunkiksi) vihitty luostarin johtaja
Skeemamunkki	Erakkomunkki
Skeemapappismunkki	Suureen skeemaan ja pappeuden sakramenttiin vihitty munkki
Skiitta	Sivuluostari, pienikokoinen luostari
Stikari	Papin, diakonin ja alttaripalvelijan liturginen perusasu
Suuri skeema	Erakkomunkkeus
Vigilia	Lauantaisin ja juhlapäivien aattona illalla toimitettava jumalanpalvelus